

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

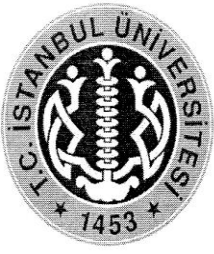
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İRAN'IN
YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKALARI

MUHAMMET CİHAN GÜNDOĞDU
2501120796

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. İRFAN ÇİFTÇİ

İSTANBUL - 2016

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MUHAMMET CİHAN
GÜNDOĞDU

Numarası : 2501120796

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : SIYASET BİLİMİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
(İKTİSAT)

Danışmanı : YRD. DOÇ. DR. İRFAN ÇİFTÇİ

Tez Savunma Tarihi : 26.01.2016

Saati : 15:00

Tez Başlığı : ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İRAN'IN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKALARI

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ ~~KOYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HALUK ALKAN		KABUL
2- DOÇ. DR. İRFAN KAYA ÜLGER		Kabul
3- YRD. DOÇ. DR. İRFAN ÇİFTÇİ		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD. DOÇ. DR. HASAN BASRİ YALÇIN		
2- YRD. DOÇ. DR. EDİP ASAF BEKAROĞLU		

ÖZ

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İRAN’IN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKALARI

MUHAMMET CİHAN GÜNDOĞDU

Bu tez çalışmasında, Uluslararası İlişkiler’de güç kavramı, güç kullanımı ve uluslararası ilişkilerde yumuşak güç kavramı tanımlanmış, ardından İran’ın kültürel değerleri ve İran’ın siyasi ve ideolojik değerlerini yayma faaliyeti incelenmiştir. İran dış politikasını ele alan bölümde öncelikle İran dış politikasının temel dinamikleri tanıtılmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti’nin sahip olduğu yumuşak güç kaynakları açıklanarak bu kaynaklardan hareketle geliştirdiği politikalar incelenecektir. İran’ın yumuşak güç kaynakları incelenirken Joseph Nye’in yumuşak gücün kaynakları olarak incelediği “kültür”, “siyasi değerler” ve “dış politika” sınıflandırması esas alınmıştır. Diğer yandan İran’ın bir dış politika enstrümanı olarak kullandığı ABD-İsrail karşıtı retoriğin oluşturduğu yumuşak güç etkileri araştırılmış ve bölge politikaları incelenmiştir. Yine bu bölümde, İran’ın Şii dünyasındaki etkinliği ve İran’ın kamu diplomasisi faaliyetlerinin, Şii topluluk ve organizasyonlar ile Şii nüfusun yoğun olduğu ülkeler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise İran’ın yumuşak güç unsurlarını kullanma yeteneği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, Yumuşak Güç, Şiilik, İran Devrimi, Kültür, Dış Politika, Humeyni.

ABSTRACT

IRAN’S SOFT POWER POLITICS IN INTERNATIONAL RELATIONS

MUHAMMET CİHAN GÜNDOĞDU

In this thesis, the concept of power in the International Relations, implementation of power, and the concept of soft power in the International Relations have been defined, and following, cultural values of Iran and Iran’s activities of disseminating its political and ideological values have been examined. In the part of the thesis dealing with Iran’s foreign policy, the main dynamics of Iran’s foreign policy are introduced. Demonstrating the soft power resources that the Iran Islamic Republic have, its policies that have been developed with reference to these resources will be examined. In the analysis of Iran’s soft power resources, Joseph Nye’s classification, which approaches “culture”, “political values” and “foreign policy” as the resources of soft power, is based on. At the same time, the soft power impacts of the anti-American-Israel rhetoric that is used as a foreign policy instrument by Iran has been investigated, and Iran’s regional politics have been examined. Besides, in this part, Iran’s influence on the Shia world, and the effects of the activities of Iran’s public diplomacy on the Shia communities and organizations, and on the Shia majority countries have been examined. In the final part of the thesis, Iran’s faculty of using soft power elements is discussed.

Key Words: Iran, Soft Power, Shia Islam, Iranian Revolution, Culture, Foreign Policy, Khomeini.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada İran İslam Cumhuriyeti'nin, uluslararası ilişkiler disiplininin yeni ve dinamik kavramlarından yumuşak gücü kullanma imkânı ve kabiliyeti tartışılmış, yumuşak güç kaynakları, politikaları ve araçları analiz edilmiştir. Çalışma Joseph Nye'in yumuşak gücün kaynakları konusundaki sınıflandırmasını model olarak almış, bu model üzerinden İran'ın dil, edebiyat ve kültür ürünleri incelenmiş, siyasi değerleri tanıtarak yumuşak güç adına uygulamakta olduğu politikalar araştırılmıştır. İran'ın dini ve kültürel kurumları, televizyon kanalları ve internet siteleri de yumuşak güç kurumları kısmında ele alınmıştır. Bu kurumların hemen hemen hepsi ya resmi ya da devlet desteklidir. Fakat genel merkezi İran dışında olan bazı sivil organizasyonlar ve resmi olmadıklarını beyan eden İran merkezli kurumlar da bulunmaktadır. Bu kurumlar, çalışmamızda kendi beyanlarına göre tasniflenmiştir.

Öncelikle hakkında Türkçe olarak kapsamlı bir çalışma olmayan bu konunun seçiminde beni cesaretlendiren, araştırmalarıma yön veren, yeri geldiğinde akademik kaynak tedarik eden ve tez çalışmasının her safhasını titizlikle kontrol ederek sabırla her türlü yardımı esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. İrfan ÇİFTÇİ'ye şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca kendilerinden istifade ettiğim İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler lisansüstü bölümü hocalarıma teşekkür ederim. Önemli vurgularda bulunan ve ısrarlı sorularımı nezaketle cevaplayan Sayın Kaan Dilek'e de katkılarından ötürü teşekkür etmem gerekiyor.

Son olarak aileme, değerli anneme ve babama, bu süreçte yanımda olarak moral desteklerini esirgemedikleri için minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YUMUŞAK GÜÇ KAVRAMI

1.1. Güç Kavramı.....	4
1.2. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı.....	4
1.2.1. Sert Güç.....	7
1.2.2. Yumuşak Güç.....	8
1.2.2.1. Yumuşak Gücün Kaynakları.....	12
1.2.2.1.1. Kültür.....	12
1.2.2.1.2. Siyasi Değerler.....	14
1.2.2.1.3. Dış Politika.....	15
1.2.2.2. İnşacı Kuram ve Yumuşak Güç.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN'IN YUMUŞAK GÜCÜNÜN KÜLTÜREL KAYNAKLARI

2.1. Dil ve Edebiyat.....	17
2.1.1. Farsça.....	17
2.1.2. İran Edebiyatı.....	20
2.2. İran Sineması.....	25
2.2.1. İran Devrimi'ne kadar İran Sineması.....	25
2.2.2. Devrim Sonrası İran Sineması.....	27
2.2.3. İran Sinemasının Uluslararası Ünü.....	30

2.3. Diğer Sanatlar.....	36
2.4. Mimari ve Doğal Güzellikler.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN’IN SİYASİ DEĞERLERİ

3.1. İslamcılık.....	40
3.1.1. Velayet-i Fakih.....	42
3.1.2. Merc-i Taklid (Taklit Mercii).....	46
3.2. Cumhuriyetçilik.....	48
3.3. Devrimcilik.....	49
3.4. Anti Amerikancılık ve Batı Karşıtlığı.....	53
3.5. Anti Siyonizm ve İsrail Karşıtlığı.....	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İRAN DIŞ POLİTİKASI VE YUMUŞAK GÜÇ

4.1. Devrim Sonrası İran Dış Politikasının Dinamikleri.....	60
4.2. İran Dış Politikasının Yumuşak Güç Unsurları.....	66
4.2.1. ABD-Batı ve İsrail Karşıtlı Dış Politika.....	66
4.2.2. İran-Latin Amerika İlişkileri.....	76
4.2.2.1. Devrim Sonrasından Günümüze Gelişen İlişkiler.....	76
4.2.2.2. İran’ın Latin Amerika’daki Yumuşak Gücü ve Kamu Diplomasisi Faaliyetleri.....	82
4.2.3. İran’ın Orta Asya Ülkeleri ve Azerbaycan ile İlişkileri.....	89
4.2.3.1. İkili İlişkiler ve İran’ın Etkinlik Çabaları.....	91
4.2.3.2. Farsça Konuşan Ülkeler Birliği.....	99
4.2.4. İran’ın Afrika Diplomasisi.....	101
4.2.5. İran ve Uluslararası Örgütler.....	107
4.2.5.1. İran’ın Bağlantısızlık Politikası ve Bağlantısızlar Hareketi’ndeki Yeri.....	112
4.2.6. İran’ın Şiilik Üzerinden Politik Etkinlik Kurduğu Ülkeler.....	116

4.2.6.1. Lübnan.....	116
4.2.6.2. Afganistan.....	118
4.2.6.3. Suudi Arabistan.....	120
4.2.6.4. Irak.....	124
4.2.6.5. Bahreyn.....	129
4.2.6.6. Pakistan.....	130
4.2.6.7. Yemen.....	132

BEŞİNCİ BÖLÜM

İRAN'IN YUMUŞAK GÜCÜNÜ UYGULAYAN KURUMLAR

5.1. Resmi Kurumlar.....	133
5.1.1. Kültür ve İslami İrşat Bakanlığı.....	133
5.1.1.1. İslami Kültür ve İlişkiler Teşkilatı (ICRO).....	133
5.1.1.1.1. İslami Düşünce Vakfı (ITF).....	135
5.1.1.2. İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı (IRNA).....	135
5.1.1.3. İran Hac ve Ziyaret Kurumu.....	136
5.1.2. İslami Tebliğ Teşkilatı.....	136
5.1.3. İslami Tebliğ Ofisi.....	137
5.1.3.1. Kum İlim Havzası.....	137
5.1.3.2. Hüccetiye Medresesi.....	138
5.1.4. İran Kültürel Miras, El Sanatları ve Turizm Kurumu.....	138
5.1.5. İran Radyo Televizyon Kurumu (IRIB).....	140
5.1.5.1. İran Radyo Televizyon Kurumu Dünya Servisi (IRIB World Service).....	141
5.1.5.2. El-Âlem.....	141
5.1.5.3. Seher TV.....	142
5.1.5.4. Hispan TV.....	142
5.1.5.5. Press TV.....	143
5.1.5.6. El-Kevser TV.....	143
5.1.6. İran Kızılay Kurumu.....	143
5.1.7. Farabi Sinema Vakfı.....	144

5.1.8. İmam Humeyni Yardım Vakfı (IKRF).....	145
5.2. Resmi Olmayan Kurumlar.....	146
5.2.1. Sadi Şirazi Kültürel Vakfı.....	146
5.2.2. İran Miras Vakfı.....	146
5.2.3. Fars Haber Ajansı (FHA).....	147
5.2.4. Mehr Haber Ajansı (MNA).....	147
5.2.5. İran Kitap Haber Ajansı (IBNA).....	147
SONUÇ	148
KAYNAKÇA	153

KISALTMALAR

A.e.:	Aynı eser
A.g.e.:	Adı geçen eser
A.g.m.:	Adı geçen makale
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ACD:	Asya İşbirliği Diyalogu
AİGK:	Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı
AİT:	Farsça Konuşan Ülkelerin Kültür ve Sanat Teşkilatı
Akt.:	Aktaran
ALBA:	Latin Amerika için Bolivarcı İttifak
BFI:	İngiliz Film Enstitüsü
Bkz.:	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
CENTO:	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CP:	Kolombo Planı
Çev.:	Çeviren
D-8:	Gelişmekte olan 8 Ülke (Developing Eight)
Ed.:	Editör
EİT:	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ESCAP:	Birleşmiş Milletler Asya-Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
FAO:	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FCF:	Farabi Sinema Vakfı
FHA:	Fars Haber Ajansı
FIPRESCI:	Uluslararası Sinema Eleştirmenleri Ödülü
FKÖ:	Filistin Kurtuluş Örgütü
G-15:	Onbeşler Grubu (Group of 15)
G-24:	Yirmi Dörtler Grubu (Group of 24)
G-77:	77'ler Grubu (Group of 77)
GECEF:	Doğalgaz İhraç Eden Ülkeler Forumu

Hamas:	İslami Direniş Hareketi
IAEA:	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
IBNA:	İran Kitap Haber Ajansı
IBRD:	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICAO:	Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
ICC:	Uluslararası Ticaret Odası
ICRM:	Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi
ICRO:	İslami Kültür ve İlişkiler Teşkilatı
IDA:	Uluslararası Kalkınma Birliği
IFAD:	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IFC:	Uluslararası Finans Kurumu
IFRCS:	Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu
IHO:	Uluslararası Hidrografi Örgütü
İİDYK:	Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi
ILO:	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF:	Uluslararası Para Fonu
IMSO:	Uluslararası Mobil Uydu Teşkilatı
INTELSAT:	Uluslararası Telekomünikasyon ve Uydu Örgütü
INTERPOL:	Uluslararası Polis Teşkilatı
IOC:	Uluslararası Olimpiyat Komitesi
IOM:	Uluslararası Göç Örgütü
IRIB:	İran Radyo Televizyon Kurumu
IRNA:	İran Haber Ajansı
ISO:	Uluslararası Standardizasyon Teşkilatı
ITF:	İslami Düşünce Vakfı
ITU:	Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
IYİK:	Irak Yüksek İslam Konseyi
İHYV:	İmam Humeyni Yardım Vakfı
İİT:	İslam İşbirliği Teşkilatı
İKB:	İslami Kalkınma Bankası
İÖT:	İmamiye Öğrenci Teşkilatı
İSİPAB:	İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği

İTT:	İslami Tebliğ Teşkilâtı
JCC:	Kenya-İran İşbirliği Komitesi
MNA:	Mehr Haber Ajansı
NAFTA:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NAM:	Bağılantısızlar Hareketi
OPCW:	Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü
OPEC:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PCA:	Daimi Hakemlik Mahkemesi
SAARC:	Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ:	Şanghay İşbirliği Örgütü
UN-HABITAT:	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı
UNCTAD:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNEP:	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNHCR:	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNIDO:	Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı
UNWTO:	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
UPU:	Dünya Posta Birliği
WCL:	Dünya İş Konfederasyonu
WCO:	Dünya Gümrük Örgütü
WEF:	Dünya Ekonomik Forumu
WFTU:	Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu
WHO:	Dünya Sağlık Örgütü
WMO:	Dünya Meteoroloji Örgütü
WTO:	Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplininde ilk kez 1990 yılında Joseph S. Nye tarafından kullanılan “yumuşak güç” kavramı, uluslararası politikanın aktörleri tarafından daha çok üzerinde durulan bir konu/kavram haline gelmiştir. Küresel veya bölgesel güç, ya da “sıradan” kabul edilen bir devlet olup olmamasından bağımsız olarak her devlet için yumuşak güç, önemli alternatifler sunmaktadır. Sert güçleri üst seviyede olan küresel güçler, bugün artık sert gücün kullanımı konusunda da yumuşak gücün önemini kavramış durumdadırlar. Sert güçleri küresel güçlere/büyük güçlere oranla daha zayıf olan bölgesel nitelikli güçler ise yumuşak güçlerini bilhassa bulundukları coğrafyada belirleyici konuma getirmeye çabalamaktadır. Bu aktörlerden özellikle ismi zikredilmesi gereken Türkiye ve İran’ın, tarihsel rekabetlerinin bir yansıması olarak bir “yumuşak güç rekabeti” içinde oldukları söylenebilmektedir.

Tarihi mirası, kültürü ve çok büyük oranda Müslüman nüfusa sahip olmasına rağmen laik bir demokratik devlet olarak önemli bir yumuşak güce sahip Türkiye’nin kamu diplomasisi faaliyetleri ve yumuşak güç imkânları, akademik alanda son dönemlerde üzerinde durulan konulardan biri haline geldiği gözlemlenmektedir. Ancak Türkiye’den başka ülkelerin yumuşak gücü üzerine kapsamlı çalışmalar henüz yeterince yapılmıştır denilemez.

“Uluslararası İlişkilerde İran’ın Yumuşak Güç Politikaları” başlıklı bu tezde bu konuda bir katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışma İran’ın resmen İslamî Cumhuriyet olduğu 1979 ile p5+1 ülkeleri ile varılan 14 Temmuz 2015 tarihli nükleer anlaşma arasındaki dönemi kapsamaktadır. Anılan dönemde İran’ın yumuşak gücü hangi unsurlara dayanmaktadır? Bu yumuşak güç unsurlarının İran dış politikasına etkileri nasıl olmuştur? İran, yumuşak güç kullanımından somut kazanımlar elde edebilmiş midir? Çalışmamız bu ve benzeri sorulara yanıt bulmaya çalışmaktadır.

Çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde uluslararası ilişkilerde güç kavramı ele alınıp yumuşak güç kavramı açıklanmaktadır. Bu bölümde kavramı

literatüre sokan Joseph Nye’ın perspektifi esas alınmıştır. Bu bölüm altında incelenen yumuşak güç kavramının açıklanması ve yumuşak gücün kaynakları, Nye’ın yaklaşımını ve sınıflandırmasını esas almaktadır. Joseph Nye’ın yumuşak gücün kaynakları olarak gördüğü “kültür”, “siyasi değerler” ve “dış politika” sınıflandırmasından hareketle; İran’ın yumuşak güç kaynakları olarak ikinci bölümde İran yumuşak gücünün kültürel kaynakları, üçüncü bölümde İran’ın siyasi değerleri, dördüncü bölümde ise İran dış politikası incelenmiştir. Beşinci ve son bölümde ise İran’ın yumuşak güç aktörleri ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde İran yumuşak gücünün kültürel kaynakları incelenmiştir. Bu bölümde Farsçanın etki alanı ve İran edebiyatının dünyadaki etkisi ele alınmış, İran’ın kültürel tanıtımına en büyük katkıyı yapan İran Sineması, tarihsel olarak incelenmekle birlikte bu sinemanın temel özellikleri, uluslararası şöhreti ve İran’ın imajına yönelik olumlu katkısı açıklanmıştır. Ayrıca İran’ın yerel sanatları, mimari eserleri ve doğal güzellikleri de ülkenin tanıtımına yaptığı katkıdan ötürü değinilen konular arasında yer almaktadır.

Üçüncü bölümde İran’ın siyasi değerleri ele alınmıştır. Anayasal karşılığı bulunan İslamcılık ve Cumhuriyetçilik, Devrimcilik ve Fars milliyetçiliğinden beslenen, anti emperyalist bir niteliğe sahip “ABD ve Batı karşıtlığı” ve İsrail’in varlığını gayri meşru bulan, Siyonist düşüncüyü hedef alan bir anlayış olarak Siyonizm ve İsrail karşıtlığı da İran’ın benimsediği siyasi değerler arasında ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde ise İran’ın dış politikası yumuşak güç bağlamında ele alınacaktır. İlk olarak İran dış politikasının genel özelliklerinden bahsedilecek, ardından İran’ın ABD-Batı ve İsrail karşıtı dış politikasının özellikle Ortadoğu’da oluşturduğu yumuşak güç imkânı ele alınacaktır. Bu politikanın Latin Amerika ülkeleri üzerindeki etkisine de değinilecek olup İran’ın Latin Amerika ülkeleriyle geliştirdiği ilişkiler ve bölgede artan yumuşak gücü bölümde incelenecek konular arasında yer almaktadır. İran’ın bağlantısızlık politikası ve Bağlantısızlar Hareketindeki yeri de incelenecek ve İran’ın izole edildiği bir dönemde bu politikanın İran’a faydaları araştırılacaktır. Bölümde ayrıca, İran’ın Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri incelenecek ve Afganistan,

Tacikistan ve İran arasındaki Farsça konuşan ülkeler birliği kapsamındaki işbirliği imkânları ele alınacaktır. İran'ın Afrika diplomasisi ve Afrika ülkeleriyle geliştirdiği iyi ilişkiler de yumuşak güç bağlamında ele alınacak konular arasında yer almaktadır.

Beşinci bölümde İran'ın yumuşak güç aktörleri incelenecektir. Resmi statüsü bulunan ve doğrudan Rehber'e bağlı kurumlar, "Resmi kurumlar" başlığı altında incelenecektir. Kar amacı gütmeyen, sivil nitelikli kurumlar ile "yarı resmi" oldukları söylenen fakat kendilerini özel kuruluş olarak tanımlayan kurumlar ise "Resmi olmayan kurumlar" başlığı altında incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YUMUŞAK GÜÇ KAVRAMI

1.1. Güç Kavramı

Güç, “yapabilme” anlamı taşımakta olup konuşma dilinde yetke ve siyasal erk anlamlarını da vermektedir. “Kuvvet”, “erk” ve “erke”, yakın anlamlara sahip olsalar da “güç” ile özdeş değildirler. “Erk” (Fransızca: Pouvoir) ve Arapça “kuvvet” (Fransızca: Force) sözcükleri ile güç tamamen aynı anlamda değildirler. Güç kavramı için yabancı dillerdeki karşılık olarak İngilizce “power” ve Fransızca “puissance” gösterilebilir.¹

Türk Dil Kurumu ise güç kavramını “fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği” olarak tanımlamaktadır.² Genel olarak sözlük anlamıyla yapabilme, etki edebilme yetisi olarak tanımlayabileceğimiz güç kavramını Max Weber “bir sosyal ilişki içerisinde kendi isteğini, karşı tarafın direnmesine karşı her türlü koşulda diğerine dayatma şansı” olarak tanımlamaktadır.³

1.2. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Gücün Çeşitleri

Uluslararası ilişkiler literatüründe adı geçen en eski realist olan Thucydides, “Pelopones Savaşı” adlı eserinde Atinalılarla Spartalılar arasındaki savaşı kaçınılmaz kılan nedenin Atina’nın “büyüyen gücü” ve bunun Spartalılarda yarattığı korku olduğunu söyler. Bu şekilde güç, korku ve savaş kavramları MÖ. 400’lü yıllardan beridir kullanılan terimler haline gelmiştir.⁴

¹ Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008, s. 148-149.

² Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, “Güç”, (Çevrimiçi)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts, 18 Haziran 2014.

³ Max Weber, **Soziologische Grundbegriffe**, Tübingen, 1981, s.89, akt. Efe Çaman, “Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya’daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: 2, No: 8, s. 40.

⁴ Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi)**, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s. 30.

Thucydides'in ardından Machiavelli -ki onun ardından yine önemli bir realist olarak gösterilir- siyasal düşünce tarihinde Platon'dan beri benimsenen devletin ahlaki ilkeler üzerine kurulması gerektiği, iktidarların insanı iyiye yöneltmesi gerektiği görüşünün dışında kalan, siyasetin doğasının böyle olmadığını, güç ve çıkar ilişkilerine göre biçimlendiğini belirten ilk önemli düşünür olarak kabul edilir.⁵ Fakat Machiavelli, "Prens" adlı eserinde güç ile ilgili teorik bir çerçeve çizmemiş, somut örnekler (tarihi) üzerinden giderek gücün nasıl kazanılacağı ve korunacağı üzerinde durmuş, öğüt vermiştir.

Machiavelli, hükümdar için düşüncelerini sıralarken, gücün caydırıcılığı üzerinde durmuş ve hükümdarı etkili kılan salt unsur olarak gücü adres göstermiştir. Elbette bu, gücün doğrudan uygulanmasını içeren yönü, yani sert güçtür. Ona göre peygamberlerden bile silahlı olanları muzaffer olmuşlar, silahsız peygamberlerin ise "elleri böğürlerinde" kalmıştır. Prens adına öğütlerini sıralarken prensin savaştan ve savaş hazırlığından başka bir uğraşısı olmaması gerektiğini belirtmiş ve ona uygun olan tek sanatın askerlik sanatı olduğunu ifade etmiştir.⁶

Machiavelli, güçlünün gönül rızasıyla zayıfa boyun eğmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Bu şekilde silahsız prensin silahlı hizmetçileri arasında güvenle yaşaması söz konusu değildir ve askerlik sanatından anlamayan prensin askerlerine söz geçirmesi de mümkün değildir.⁷ Machiavelli, bir anlamda "karizmatik lider"den söz etmekte ve liderin/prensın imajı üzerine yoğunlaşmaktadır. Ona göre bu imajı olumlu kılma ve tutma yolu güçten geçer ve bu gücü sağlamanın birincil yolu askeri güçtür. Güçlü orduya sahip olmanın yanı sıra, figür olarak da liderin bu becerikliliğe sahip olması gerekmektedir ve liderlik vasıfları "komutanlık vasıfları" ile özdeşleştirilmektedir.

⁵ Oktay Uygun, **İbni Haldun'un Toplum ve Devlet Kuramı**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2008, s. 104.

⁶ Niccolo Machiavelli, **Prens**, Çev. Nazım Güvenç, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1994, s. 97.

⁷ **A.e.**, s. 97-98.

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde, realist paradigma çerçevesinde gücün önemini vurgulayan Morgenthau'dur. Morgenthau'ya göre uluslararası siyasetin nihai amacı ne olursa olsun, güç daima birincil amaçtır.⁸ Morgenthau kendi eserinde gücü; insanın tabiat üzerindeki ya da kendisi üzerindeki kontrolü bağlamında değil, insanın diğer insanların zihni ve eylemleri üzerindeki kontrolü bağlamında incelemektedir.⁹ Yani canlı ve cansız arasındaki ilişkiden ziyade iki irade sahibi insanın ya da uluslararası ilişkilerin aktörleri bağlamında düşünürsek, iki rasyonel karar alıcı arasındaki ilişkiyi betimlemektedir. Bu doğrultuda Deniz Ülke Arıboğan söz konusu durumu özetler niteliktedir: “Güç, kendisini çeşitli şekillerde ve yöntemlerle gösterse de esas olan karşılıklı bir ilişkide taraflardan birinin diğerine istemediği bir şeyi yaptırmasıdır. Bunun için kullanılan yöntemler “zorlama”, “yönlendirme”, “ikna etme”, veya “otorite kullanma” şeklinde özetlenebilir ve bunların dördü de iç içe geçmiş haldedir.”¹⁰

Realistlere göre güç maddi kaynaklardan sağlanmaktadır. Robert Gilpin'e göre güç, uluslararası ilişkiler ve daha genel olarak siyaset bilimi alanındaki en zahmetli kavramlardan biridir ve devletlerin askeri, ekonomik ve teknolojik yeteneklerine karşılık gelmektedir.¹¹ Kenneth Waltz'a göre devletlerin güç kapasiteleri sınır ve popülasyon büyüklüklerine, ekonomik kapasitelerine, askeri güçlerine, siyasi istikrarları gibi etmenlere bağlıdır.¹² Siyasi liderlik gibi siyaset ile ilgili kavramlar aslında gücün soyut kaynakları arasında da gösterilebilir fakat bu Realistlerin gücün maddi kaynaklarını ilk planda tuttukları gerçeğini değiştirmemektedir. Realist ve neo-realist paradigmalara göre, uluslararası sistemin en baskın aktörleri devletler olduğu için, realistlerin güç kavramına atfettikleri değer de gücün askeri ve ekonomik kaynaklarıyla ilgilidir.

⁸ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York, Alfred A. Knopf, 1948, s.13.

⁹ A.e.

¹⁰ Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi)**, s. 18.

¹¹ Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, London, Cambridge University Press, 1981, s. 13.

¹² Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Reading, Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, s. 131.

Uluslararası ilişkilerde devletin birincil aktör olduğunu yadsıyan görüşler de mevcuttur. Örneğin yapısalcılar, devletlerin aktör olarak önemini kabul etmekle birlikte uluslararası örgütler, devletlerarası aktörler ve koalisyonları da analizlerinin merkezine almaktadırlar.¹³ Plüralist paradigma da devlet dışı aktörlerin önemini kabul eder ve devleti üniter bir birim olarak düşünmek yerine alt grupların etkisini de göz önüne alır. Ayrıca plüralistlere göre uluslararası politikayı yönlendiren eğilim sadece askeri güvenlik ile sınırlanamaz. Ekonomik ve sosyal konular askeri konuların önüne geçmiştir.¹⁴ Bu nedenle hem devlet altı grupların hem de devlet dışı aktörlerin devletin egemenliğini sınırlaması nedeniyle gücün geleneksel yaklaşımın haricinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Güç gittikçe daha fazla çok boyutlu hale gelmekte, yapılar daha karmaşık ve devletler daha nüfuz edilebilir hale gelmektedir. Bu karmaşa, dünya düzeninin artık geleneksel askeri güç dengesinden daha fazlasına bağlı olduğu anlamına gelmektedir.¹⁵ Bu anlamda, klasik güç kavramının değişim göstermesi ve daha karmaşık hale gelmesi, kavram içinde sert ve yumuşak güç ayrımlarının yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu ayrım, gücün kullanılış biçimiyle doğrudan ilişkilidir.

1.2.1. Sert Güç

Sert güç devletlerin askeri ve ekonomik unsurlar vasıtasıyla kendi amaçlarını diğer siyasi aktörlere kabul ettirebilmesi olarak tanımlanabilir. Joseph Nye'a göre davranış spektrumunda sert güç kaynakları genellikle emir davranışıyla ilişkilidir. Emir gücü de zorlama ve ikna etme yoluna dayanabilmektedir. Sert gücün bu noktada yumuşak güçten hem davranış türü olarak hem de kaynakların somut olması yönünden farklılığı bulunmaktadır.¹⁶

Fakat sert güç için kaynakların her zaman somut olmasına gerek yoktur. Örneğin güçlü bir pozitif imaj, müttefik sayısını artırarak ülkenin savunma gücünü

¹³ Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi)**, s.43

¹⁴ **A.e.**, s. 47.

¹⁵ Joseph S. Nye, "What New World Order?", **Foreign Affairs**, Vol. 71, No. 2, Spring 1992, s. 88.

¹⁶ Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, Çev. Rayhan İnan Aydın, Ankara, Elips Kitap, 2005, s. 16-17.

yükseltebilmektedir.¹⁷ Bundan hareketle kaynaklar noktasından hareket etmek yerine Sert gücün davranış biçimine odaklanmak daha yerinde olacaktır. Sert güç, zorlama, emretme, baskı kurma ve tehdit davranışlarına karşılık gelmektedir. Askeri ve ekonomik güç, bu kapsam altında sert gücün araçları haline gelmektedir. Askeri güç, bir devletin caydırıcılığı için en temel faktörlerden biridir. Ekonomik güç ise para yardımı, ekonomik ambargo vb. yöntemlerle bir devletin arzu ettiği sonuçlara ulaşabilmesini kolaylaştırmaktadır. Tüm bu yöntemler zorlayıcı ve doğrudandır.

1.2.2. Yumuşak Güç

Yumuşak güç kavramı ilk defa 1990 yılında siyaset bilimci Joseph Nye tarafından kendisinin “Bound to Lead”¹⁸ adlı kitabında kullanılmış olup yazarın sonraki eserlerinde daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. Nye yumuşak güç kavramını aynı sene yayımlanan makalesinde¹⁹ açıklarken kavramı Soğuk Savaş sonrası dünya siyasetinin değişen doğası ile birlikte ele almıştır.

Bu makalesinde Nye, artık güç tanımının daha önceki dönemlerdeki askeri cebir ve fethetmeye dayanan vurgusunu kaybettiğini; coğrafya, nüfus ve hammadde gibi kaynakların öneminin azaldığını, bunun yerine teknoloji, eğitim ve ekonomik büyüme gibi faktörlerin uluslararası güç bakımından daha fazla önem kazandığını belirtmiştir. Geleneksel görüşe göre devletler varlıklarını sürdürmek için askeri güvenliğe öncelik verirler fakat bugün devletler güvenliğin yeni boyutlarını göz önüne almak zorundadırlar. Tehditlerin askeri olandan ekonomik ve ekolojik olanlara dönüşmesiyle birlikte ulusal güvenlik daha karmaşık hale gelmiştir. Ayrıca geleneksel görüşte devletler dünya siyasetinin tek önemli aktörü ve yalnızca birkaç büyük devlet asıl öneme sahipken, bugün diğer aktörler giderek önem kazanmaktadır. Devletlerin kendi

¹⁷ Giulio Gallarotti, “Soft Power: What it is, Why it’s Important and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used”, **Journal of Political Power**, Vol: 4, Issue: 1, s.25-47, akt. Tuba Çavuş, “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, 2012, s. 25.

¹⁸ Joseph Nye, **Bound to Lead: The Changing Nature of American Power**, New York, Basic Books, 1990.

¹⁹ Joseph S. Nye, “Soft Power”, **Foreign Policy**, No. 80, Twentieth Anniversary, Autumn 1990, pp. 153-171.

başlarının çaresine baktıkları sistem içinde (self help) askeri kuvvet gücün nihai biçimi olarak kalmasına rağmen, modern güçler için kuvvet kullanımı, önceki asırlardakilerin aksine daha maliyetlidir ve iletişim, organizasyonel ve kurumsal beceriler gibi enstrümanlar önem kazanmıştır.²⁰

Peki yumuşak güç nedir? Nye’a göre bir ülke dünya siyasetinde istediği sonuçları başka ülkeler onun değerlerine hayran olduğu, oluşturduğu örneğe gıpta ettiği, onun refah ve açıklık düzeyine erişmeyi arzuladığı için de alabilir. Gücün bu yüzüne, yani istenilen şeyi başkalarının da istemesini sağlamaya yumuşak güç adı verilir.²¹

Askeri ve ekonomik güç sert güce bir örnektir. Nye, “sert güç” ile “yumuşak güç” arasındaki farkı ortaya koyarak, sert gücün kandırmalara (havuç) ve tehditlere (sopa) dayanabildiğini söyler ve gücün bu yüzünün (birinci) doğrudan olduğunu düşünür. İstedikimizi elde etmenin dolaylı yolu, gücün ikinci yüzü yani yumuşak güçtür. Bu anlamda, sadece askeri güç tehdidini ya da ekonomik yaptırımları kullanarak diğerlerini değiştirmeye zorlamanın yanında dünya siyasetinde gündemi oluşturmak da önemlidir. Yumuşak güç, yani diğerlerinin senin istediğin sonuçları istemelerini sağlamak, insanları zorlamak yerine kendi yanına çeker.²²

Yumuşak güç “nüfuz etmek” ile aynı şey değildir. Zira nüfuz, tehditlerin ve paranın sert gücüne de dayanabilir.²³ Yumuşak güç aynı zamanda ikna etmekten ve insanları tartışarak harekete geçirmekten de farklıdır. Ayartma ve cezbetme kabiliyetidir.²⁴ Gerçekten de, ikna etmek kavramı, rasyonel argümanlar ortaya koyarak karşı tarafı kendi düşüncelerine yahut yapmak istediklerine çekmeye çalışmak gibi bir anlam taşıırken, daha tartışmacı bir içeriğe sahiptir. Yumuşak güç kavramı ise çekicilik üzerinde durmakta ve karşı tarafın bizim istediğimiz eylemi tamamen kendi isteğiyle gerçekleştirmesini sağlayabilen bir güç unsuru olarak görünmektedir.

²⁰ A.e., s. 154-158.

²¹ Joseph S. Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003, s. 10-11.

²² Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, s.14-15.

²³ A.e., s. 15.

²⁴ Joseph S. Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, s. 11.

Sert ve yumuşak güç kavramları birbirinden tamamen bağımsız değildir. Yumuşak gücün sert güce bağımlılığı yoktur. Örneğin bir kişi ya da bir kurum yumuşak güç unsuru olabilir ve bunun için askeri ve ekonomik yaptırım gücüne sahip olması gerekmez. Din adamları buna örnek gösterilebilir ya da ünlü şahsiyetler, toplumda beğeni kazanmış kişiler sözleri ve davranışlarıyla etkili olabilirler. Sert güç “ekonomik ve askeri ‘havaç ve sopaları’ diğerlerinin kendi amacını izleyebilmesi adına kullanabilmesi yeteneğidir”.²⁵ Sert güç elbette ki askeri ve ekonomik yaptırım gücüne dayanır ve bu da güçlü bir ekonomi ve askeri sanayiinin gelişmişliği gibi etkenlere bağlıdır. Her devletin savunma bütçeleri vardır ve ekonomik olarak ayakta kalabilmek ve ekonomik güç sahibi olmak için çeşitli yollara başvururlar. Yani sert güç de devlet olmanın bir anlamda gerekliliklerindendir ve yumuşak güce ihtiyaç duymadan zorunlu olarak ortaya çıkar.

Bununla birlikte sert güç ve yumuşak güç arasında bir etkileşim mevcuttur. İlk olarak sert güç, yumuşak güce zemin hazırlayabilir. Devletler arenasında güçlü olan ve ayakta kalan, ya da gücünü ispat eden devletlerin bir cazibe yarattığı söylenebilir. Nye’a göre sert gücün de çekici ya da yumuşak bir yanı mevcuttur, bazen zayıf ülkeler özellikle de alternatifleri olmadığı zaman ya da büyük ülkenin askeri gücünün yanı sıra yumuşak gücü de olduğunda, o güçlü ülkenin liderlik ettiği sürüye katılırlar.²⁶ Ekonomik ve askeri açıdan gerileme yaşayan bir ülke uluslararası gündemi şekillendirme kabiliyetini olduğu kadar cazibesini de yitirebilmekte veya bazı ülkeler, yenilmezlik veya kaçınılmazlık efsanelerinden dolayı başka ülkelerin sert gücünden etkilenebilmektedir.²⁷

Fakat sert güç saldırgan bir şekilde kullanıldığında cazibe yeteneğini tamamen yitirmektedir. Örneğin ABD’nin Irak’a askeri operasyonu İslam dünyasında ABD karşıtlığı yaratmıştır. Bu örnekte sert güç başarıyla uygulansa bile, yumuşak güç

²⁵ Joseph S. Nye, “Soft power: Propaganda isn't the way”, **The New York Times**, 10 Ocak 2003, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2003/01/10/opinion/10iht-ednye_ed3_.html, 18 Haziran 2014.

²⁶ Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, s. 33.

²⁷ Joseph S. Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, s. 12.

oluşturma ihtimali olamaz. Aynı doğrultuda ABD'nin Vietnam harekâtı ve başarısızlıkla sonuçlanmasıyla zedelenen imajı onun yumuşak gücünü de olumsuz anlamda etkilemiştir. Bu iki askeri operasyonun meşruiyet zeminleri zayıf olduğu için Amerikan sert gücü, yumuşak gücünü olumsuz yönde etkilemiştir.

Buna benzer şekilde yumuşak güç de sert gücü etkileyebilir. Örneğin 1970'lerde ABD'nin üs sayısını azaltmasında 1960'lar ile başlayan ve Vietnam Savaşı sırasında zirveye çıkan Amerikan karşıtlığının yükselmesi de rol oynamıştır. Amerikan askerleri sosyal hayatın içine girmeleri ile birlikte bulundukları ülkede ciddi huzursuzluklara neden olmuş ve yerel halk ile problemler yaşamıştır. Amerikan üslerinde görevli askerlerin yerel halka karşı işledikleri suçlar, bu suçların cezasız kalması, ölüm ve tecavüz vakaları halkın tahammülünü zorlamış, üslerin kapatılmasına yönelik talepler daha çok dile getirilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda bu talepler hükümetler tarafından da desteklenmiş ve örneğin 1954 yılında Norveç ve Danimarka parlamentolarında yabancı kuvvetlerin sürekli olarak konuşlanmasını yasaklayan kanunlar kabul edilmiştir. 1958'de Fas, tüm yabancı askerlerin ülkeyi terk etmesini istemiştir.²⁸

Bu örneklerden yola çıkarak bir ülkenin imajının zedelenmesi ve cazibesinin azalmasının o ülkenin sert güç araçlarını belli ölçüde sınırlandırmayı başaraabildiğini söylemek mümkündür. Nye'a göre: "Gelecekte Amerikan askeri gücünün dünyaya gösterilmesi için, diğer ülkelerden uçuş izni gerekeceğinden, böylesine yumuşak bir dengenin sert güç üzerinde ciddi etkileri olabilir. Amerika'ya destek ciddi bir biçimde oy kaybederse, dost liderler bile büyük ihtimalle isteklerimizi kabul etmeyeceklerdir."²⁹ Bir ülkenin diğeri üzerinde tarihi, kültürel ve dini bağlardan kaynaklı olarak yumuşak güç söz konusu ise, onun sert gücüne de olumlu tesir eder. Örneğin Türkiye'nin Afganistan'daki askeri varlığı, diğer NATO ülkelerinin aksine Afgan halkı tarafından tehdit olarak algılanmamaktadır. Bu örnekte sert güce meşruiyet sağlayan yumuşak güçtür.

²⁸ Selin M. Bölme, **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 114-115.

²⁹ Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, s. 34.

1.2.2.1. Yumuşak gücün kaynakları

Bir ülkenin yumuşak gücü öncelikle kültürüne, siyasi değerlerine ve dış politikalarına dayanmaktadır.³⁰ Yumuşak güç, büyük oranda o ülkenin kendi değerlerinden kaynaklanır. Ve bu değerler o ülkenin kültüründe, ülke içinde uyguladığı politikalarda ve uluslararası alanda kendini tanııtma biçiminde kendini gösterir.³¹

1.2.2.1.1. Kültür

Bir ülkenin en önemli cazibe kaynaklarından biri olan kültür, bir toplumu, topluluğu ya da sosyal grubu karakterize eden, onu diğerlerinden farklı kılan maddi ya da manevi değerler bütünüdür. Bu değerler sadece sanat ya da edebiyatla sınırlı olmayıp inanç, gelenekler, yaşam tarzı, temel insan hakları da bu değerlerin bir parçasıdır. Dil, düşünce, töre, taassup, semboller, törenler, ritüeller kültürü oluşturan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bir toplumun kendini ifade ediş biçimi şeklinde tanımlanabilen kültür, kimliğin hem kaynağı hem de yansımasıdır.³²

Kültür bir güç kaynağıdır. Yumuşak güç kaynağı olarak kültür konusunda Joseph Nye bir ülkenin kültürünün evrenselliğini önemli bir kriter kabul ederek Amerikan yumuşak gücünü demokrasi, kişisel özgürlükler ve Amerikan popüler kültürü vb. unsurlar üzerinden vurgular.³³ Gerçekten de Amerikan popüler kültürü, ABD'nin siyasi gücünün sınırlarını aşmakta ve bir cazibe yaratmaktadır. Josef Joffe'nin de işaret ettiği gibi "Roma'nın ve Sovyet Rusya'nın kültürel etkisi, askeri sınırlarında tamamen bitmiştir. Buna rağmen, Amerika'nın yumuşak gücü, güneşin hiç batmadığı bir imparatorluğa hükmetmektedir."³⁴

³⁰ A.e., s. 20.

³¹ Joseph S. Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, s. 11.

³² Fırat Purtaş, "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", **Akademik Bakış**, Cilt: 7, Sayı: 13, Kış 2013, s. 4.

³³ Joseph S. Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, s. 13.

³⁴ Josef Joffe, "Who's Afraid of Mr. Big?", **The National Interest**, No: 64, Summer 2001, s. 43.

Amerika'nın kültürel hegemonyasının önemli sebeplerinden birisi evrensellik iddiasının olmasıdır. Amerikan değerleri “herkesin benimseyebileceği türden” oldukları için kolayca sevilir ve alışkanlık oluştururlar. Örneğin kola ve hamburger, lezzetli ve zahmetsiz/hızlı oldukları için (fast food) benimsenir. Brzezinski'ye göre Amerika, kültürel olarak özellikle dünya gençliği arasında rakipsiz bir cazibeye sahip bulunmakta olup estetik değerleri hakkında ne düşünülürse düşünülün Amerikan kitle kültürü, özellikle dünya gençliği üzerinde manyetik bir çekim oluşturmaktadır. Amerikan televizyon programları ve filmleri küresel pazarın yaklaşık dörtte üçünü kaplamaktadır, Amerika'nın yemek alışkanlıkları ve giysileri dünya çapında taklit edilmekte ve İnternetin dili İngilizcedir. Ayrıca Amerika yabancı öğrencilerin ülkeye akın etmesiyle ve bu öğrencilerin bir kısmının ülkelerine dönmeleriyle ileri eğitim arayanların merkezi haline gelmiştir. Amerikan üniversitelerinden mezun olan öğrencilere birçok hükümette rastlanmaktadır.³⁵

Hollywood filmlerinin oluşturduğu “Amerikan Rüyası” algısı bu konuda dikkate değerdir. Amerikan Rüyası farklı şekilde siyasi bir amaca da hizmet eder. Filmlerle inşa edilen Amerikan rüyası, aynı zamanda güç, ihtişam, özgürlük ve zenginlik demektir. Hollywood filmlerinin tamamında Amerikan gücüne övgü vardır. Bu filmlerle Amerika'nın ne kadar büyük ve nüfuzlu bir ülke olduğu açık veya örtülü bir şekilde devamlı olarak vurgulanmakta ve bu filmler Amerikan dış politikasının yaygınlaştırılmasında, kabullenilmesinde ve nüfuz sahasının artırılmasında önemli rol oynamaktadırlar.³⁶

Yalnızca evrenselliği en başarılı şekilde yakalayan ABD kültürel bir güç değildir. Fransa, İspanya, Almanya ve İtalya gibi Avrupa ülkeleri de Batı medeniyetinin özgün kültürel değerlerini taşıdıkları için her sene çok sayıda turist çekmekte ve eğitim, kültür, sanat vb. alanlarda marka değeri oluşturmaktadır. Örneğin İtalya'nın geçmişten bu yana süregelen tarihi ve estetik birikimi bir cazibe kaynağıdır. Almanya'nın edebi

³⁵ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklileri**, Çev. Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık, 2. bs., İstanbul, Sabah Kitapları, Aralık 1998, s. 26-27.

³⁶ Vedat Demir, **Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç**, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, s. 116-117.

ve felsefi birikimi, Fransa'nın politik kültürü eğitimli insanlar için bir çekim kaynağı olmuş ve büyük etki göstermiştir.

1.2.2.1.2. Siyasi Değerler

Bir hükümetin yurt içindeki, uluslararası kuruluşlardaki ve dış politikadaki tavrıyla savunduğu değerler başkalarının tercihlerini etkiler. Hükümetler, icraatlarıyla insanları kendilerine çekebilir ya da kendilerinden uzaklaştırabilirler.³⁷ Böylelikle bir ülkenin sahip olduğu siyasi değerler, yumuşak gücünün kaynaklarından birini teşkil etmektedir.

Bir ülkenin resmi olarak savunduğu siyasi değerlerinin yanında bunun uygulamadaki karşılığı da çok önemlidir. Bir ülkede düzenli bir seçim sisteminin olması, o seçimlerin sağlıklı ve demokratik olacağı anlamına gelmez. Örneğin bir ülkede yönetim biçimi cumhuriyet olabilir ama o ülkede demokratik bir sistemin işlerlik kazandığı iddia edilemez. Pratik olarak cumhuriyet ile demokrasi arasında bir fark gözetmek zorunludur, zira günümüz dünyasında cumhuriyet, demokrasinin evrensel ilkeleri ile uyumlu bir yönetimin adı olarak kullanılmamaktadır. Bir rejim kendisini cumhuriyet olarak nitelendirip sahip olduğu egemenliğin halktan kaynaklandığını savunsa bile aslında demokratik bir yönetim olmayabilir. Bu nedenle cumhuriyet ve demokrasi birbirlerinin gerekli şartları değildir.³⁸

Günümüz toplumlarında rejimlerin selametinden daha çok bireyin hak ve özgürlükleri önem kazanmaktadır. Yerleşik bir demokrasiye sahip, hukukun üstünlüğünü benimsemiş, kişi hak ve özgürlüklerine önem veren ülkeler örnek alındıkları için çekicidirler ve yumuşak güce sahiptirler. Örneğin bir ülkenin çevre konusunda hassasiyete sahip olması, isminin dünyanın pek çok yerinde insani yardımlarla zikredilmesi o ülkenin itibarını ve yumuşak gücünü bütün dünyada artıracaktır. Diğer türlü, otoriter ve totaliter yönetimler, insan hakları sicili bozuk ülkeler, hukuk devleti

³⁷ Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, s. 23.

³⁸ “Siyasal Sistemler”, **Siyaset**, Ed. Mümtaz'er Türköne, 4. bs., Ankara, Lotus Yayınları, 2006, s. 153.

konusunda sabıkalı devletler, ekonomik ve askeri açıdan güçlü olsalar bile diğer ülkelerdeki itibarları ve buna bağlı olarak yumuşak güçleri zayıf olacaktır.³⁹

1.2.2.1.3. Dış Politika

Bir ülkenin dış politikası yumuşak gücünün temel kaynaklarından biridir ve yumuşak gücün kullanıldığı en önemli alan bir ülkenin dış politikasıdır. Günümüz dünyasında kitle iletişim araçları ve internet sayesinde dünyanın her tarafındaki insanlar bütün dünyada ne olup bittiğini takip edebilmektedirler. Bu yüzden dünya kamuoyları diğer ülkelerdeki politik faaliyetlere ve icraatlara karşı artık çok daha hassastırlar.⁴⁰

İnsanlığın ortak değerlerine zarar veren, saldırgan, ayrıştırıcı ve bencil dış politikalar, başarıya ulaşsa bile yumuşak güce ciddi zarar verir. ABD'nin Vietnam ve Irak operasyonları dünyada imajını ciddi derece etkilemiş ve yumuşak gücüne zarar vermiştir.

Bir ülkenin dış politikasının meşruiyeti ve katılımcılığı yumuşak güç adına önemlidir. Örneğin Amerikan dış politikasının başına buyrukluğu halkta tedirginlik uyandırmış ve Amerikan halkı genellikle ABD'nin çok yanlı kuruluşlarla ilişkisini desteklemiş ve katılımın ABD'nin dış politikasına sağladığı meşruluğu takdir etmiştir.⁴¹

1.2.2.2. İnşacı Kuram ve Yumuşak Güç

Nicholas Onuf'un "World of Our Making" adlı eseriyle uluslararası ilişkilere kazandırdığı inşacılık, (ya da sosyal inşacılık) esasında bir sosyal kuram olup asıl şöhretini Alexander Wendt'in yaklaşımından kazanmıştır. İnşacı yaklaşıma göre devletlerin davranışlarını şekillendiren temel unsur kanılar/fikirler ve çıkarlardır ve bu çıkarlar realizmin aksine fikir ve kanılarla ilişkilendirilir. Çıkarlar objektif olarak var

³⁹ Demir, **a.g.e.**, s. 63.

⁴⁰ **A.e.**

⁴¹ Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, s. 70.

olmazlar ve belirli fikir ve algılamalar etrafında şekillendirilirler.⁴² Alexander Wendt, aktörlerin önce kimliklerini tanımladıklarını, ardından tanımladıkları kimliğe göre hedef, amaç ve eylemlerini belirlediklerini, yani kimlikleri üzerinden ulusal çıkarlarını belirlediklerini vurgulamıştır.⁴³ Bu bağlamda kültür, tarih ve kimlik gibi sosyal unsurların uluslararası ilişkilerde belirleyici rol oynadığını ileri süren inşacı kuram ile yumuşak güç kavramı arasında bir bağ kurmak mümkün hale gelmektedir. Zira yumuşak güç kavramı, bir ülkenin kültürüne, siyasi değerlerine ve dış politikasına dayanmaktadır. Bir ülkenin kültürü ve siyasi değerleri, o ülkenin kimliğini oluşturan temel unsurlar arasında yer almaktadır. İnşacı kurama göre devletlerin dış politikaları da kimlikleri ile yakın ilişkilidir. Bu anlamda inşacı kuram çerçevesinde kimlik ve kimliğin belirlediği politik davranışlar yumuşak güç ile yakın ilişkili hale gelmiş olmaktadır. Örneğin Erman Akıllı, “Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika” isimli çalışmasında, yumuşak güç konsepti ve yumuşak güç unsurları üzerinden bir devlet kimliğinin inşa edildiği hipotezini ortaya koymaktadır. Akıllı’ya göre Türk yumuşak güç enstrümanları, inşacı kuramın öngördüğü üzere Türkiye’nin dış politikasına etki eden devlet kimliğinin kurulumunda büyük öneme sahiptir. Ayrıca 2003 sonrasında Türk Dış Politikasına hâkim olan inşacı anlayış ile birlikte Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) da daha aktif ve etkili bir kurum haline dönüşmüştür. TİKA, inşacı kuramın iddia ettiği sadece maddi güçten ibaret olmayan ve değerler üzerine ikili ilişkilerin inşasını sağlayan bir yumuşak güç aktörüdür.⁴⁴

Bu örneklerden görüldüğü üzere bir ülke, sahip olduğu kimlik tasavvuru ile yumuşak güç politikaları geliştirmekte ve yumuşak gücün öngördüğü cazibe ve işbirliğini bu kimlik ve değerler üzerinden hayata geçirmektedir.

⁴² Haluk Özdemir, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, s. 134.

⁴³ Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics”, **International Organization**, Cilt: 46, No: 2, 1992, s. 424. akt. Erman Akıllı, **Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika**, Ankara, Nobel Yayınları, 2013, s. 22.

⁴⁴ Akıllı, **a.g.e.**, s. 2, 160-161.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN'IN YUMUŞAK GÜCÜNÜN KÜLTÜREL KAYNAKLARI

2.1. Dil ve Edebiyat

2.1.1. Farsça

Hint-Avrupa dillerinin bir kolu olan Fars dili, en az 2500 yıllık bir geçmişe sahiptir.⁴⁵ Bugünkü Farsça'nın ana kaynağı olduğu anlaşılan yazılı belgeler Ahameniş Devleti'nin kurucusu 2. Keyhüsrev (M.Ö 559-529) zamanından kalmadır.⁴⁶ Farsçanın bir şiir, edebiyat dili olma niteliğini kazanması ise 10. Yüzyıla dayanmaktadır. Samanîlerin saltanat sürdükleri bu dönemde, bilim, sanat, edebiyat ve kültür alanlarındaki gelişme açık bir nitelik kazanmıştır.⁴⁷ Fars dili ve edebiyatı, gerek bilim gerekse de kültür düzeyinde Samanîler döneminde zirveye ulaşmıştır. Samaniler'de tedrici olarak hükümet ve bürokrasi dili olan Farsça, Gazneliler ile resmi dil statüsüyle bürokratik dil haline gelmiştir. Ardından Selçuklular Farsça konuşan bürokrasiyi İran'ın geneline yaymışlardır.⁴⁸

Yaygın bir diplomatik dil olmasının da ötesinde, Farsça zengin bir edebî birikimi temsil eden bir kültür dili olarak da son derece önemlidir. Bu yönüyle Farsça, Türkleri, özellikle de Orta Asya Türklerini etkilemiş, Farsça yazan bilim adamları ve edebiyatçıların sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Kısa sürede Farsça, Arapçanın yanında tüm Müslüman âleminin kültür, bilim ve edebiyat dili haline gelmiştir. Farsça, aynı zamanda Türkçeyi de etkilemiştir. Örneğin Osmanlı Devleti döneminde sultanlar Farsça şiirler yazmışlardır. 16. yüzyılda başlayan geniş kapsamlı tercümeler sayesinde,

⁴⁵ Ahmet Kartal, **Şiraz'dan İstanbul'a Şiir Rüzgarları: Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Kriter Yayınevi, 2008, s. 16.

⁴⁶ İsmet Zeki Eyuboğlu, **İran Edebiyatı**, İstanbul, Pencere Yayınları, Eylül 2007, s. 8.

⁴⁷ **A.e.**, s. 24.

⁴⁸ Aygün Attar, "İran'ın Farslaşma Süreci ve Bu Süreçte Farsçanın Rolü", **Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, Sayı: 52, 2008, s. 15.

Farsça şiirler fazlasıyla Türkçeyi etkilemeye başlamış ve Osmanlı şairleri Farsça şiirlerden esinlenip mahlaslarında onların unvanlarını kullanmaya başlamışlardır.⁴⁹

Osmanlı'da Farsça, eğitim hayatında da önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı medreselerinde Farsça'nın okutulmaya başlaması Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dan sonradır. Bu döneme kadar Farsça eğitimi konusunda çok fazla bir girişim olmamakla birlikte, bu tarihten önce Farsça eğitimine de iyi bakılmamıştır. Ayrıca Osmanlı medreselerinde Farsça "Mesnevi", "Gülistan" ve "Bostan" gibi eserlerin okutulduğunu görülmektedir. Yalnızca Mesnevi okumak için "darülmesneviler" de açılmıştır. Özellikle divan edebiyatı şairlerinin Farsça ağırlıklı şiirler yazması Farsça'nın Osmanlı medreseleri ve aydınları arasında yaygın bir yabancı dil olduğunu göstermektedir.⁵⁰ Farsça Tanzimat döneminde de etkisini sürdürmüştür. Ziya Paşa, Namık Kemal, Recaizade Ekrem gibi şairlerin şiirlerinde Farsça'nın etkisini görmek mümkündür. Osmanlı medreselerinde okutulduğu gibi, bu dönemde açılan yeni okullarda da Farsça dersleri resmi müfredat programlarında yer almış ve bu durum 1928 Harf inkılabına kadar devam etmiştir.⁵¹

Fars dilinin zenginliği diğer dilleri de etkilemiştir. Arapça ve Türkçe buna örnek gösterilebilir. Arapça ile Farsça etkileşimi daha çok kelime alış verişi şeklinde olmuştur. Türkçe de Farsçadan çok sayıda kelime almıştır. İslamiyet'in yayılmasından sonra da Arapça sözlük hazinesi Farsça yoluyla Türkçeye girmiştir ve bu nedenle Türkçede İslam ile ilgili "ramazan, oruç, peygamber, namaz" gibi sözler İran kaynaklıdır.⁵² Özbek Türkçesi de Farsçadan etkilenmiştir. Özbek Türkçesinde diğer

⁴⁹ Elnaz Maleki, "Türk Kültür Dilinin Fars Kültür Diliyle Etkileşimi", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 17, Sayı:3, Aralık 2013, Ankara, s. 141-142.

⁵⁰ Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Dil Eğitimi", **Turkish Studies-International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume:5 Issue: 3, Summer 2010, s. 1786.

⁵¹ Alim Yıldız, "Süleyman Nazif'e göre İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8 Sayı: 1, Haziran 2004, s. 164.

⁵² İlber Ortaylı, "Türk dünyası ve İran birbirinden ayrı düşünülemez", **Milliyet**, 28 Kasım 2009, (Çevrimiçi)
<http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1167318&AuthorID=104>, 18 Haziran 2014

Türk lehçe ve şivelerine göre Farsçanın etkisi daha fazladır. Sözlüklerinde Farsça kelime sayısı fazla olduğu gibi telaffuzda da Farsçanın etkisi açıkça görülmektedir.⁵³

Farsça aynı zamanda İslam dünyasının ikinci kültür dilidir. İslam felsefesi ve tasavvuf alanında çok sayıda çalışma Farsça kaleme alınmıştır. Onuncu yüzyıla ait olan Farsça metinler genellikle dinî konular, özellikle Kuran-ı Kerim mealleri, tasavvufi metinler ve İslam felsefesiyle alakalı metinlerde kullanılmıştır. İbn-i Sina'nın öğrencileri ya da takipçileri tarafından Arapçaya çevrilmiş Farsça eserleri bulunmaktadır. Selçuklu dönemi de Farsça tasavvuf eserleri bakımından zengindir. İmam-ı Gazali her ikisi de Farsça olan Kimyâ-yı Sa'âdet ve Nasihatü'l-Mülûk adlı eserleri kaleme almıştır. Bu eserler ahlak ve siyaset üzerine yoğunlaşan Müslümanları etkilemekle birlikte Gazali'nin Farsça mektuplarından oluşan Mektubat adlı eserinin inceliklerini çözmeye yarayan ipuçlarını içermektedir. Gazali'nin Eyyühe'l-veled gibi bazı eserleri orijinal Farsça bir eseri olan Ferzend-nâme'nin Arapça tercümesidir. Ömer Hayyam birçok Farsça felsefî risale kaleme almıştır.⁵⁴ İslam dünyasının en büyük değerlerinden Mevlana, “Mesnevi” sini Farsça kaleme almıştır.

Farsça Doğu dünyasında yaygın dillerden biridir. Farsça günümüzde dünyada kabaca 110 milyonluk bir nüfus tarafından konuşulmaktadır.⁵⁵ İran, Afganistan ve Tacikistan'da Farsça resmi dildir. Ayrıca Farsça, Buhara ve Semerkant gibi Orta Asya kentlerinde konuşulan ve bilinen bir dildir. Basra Körfezi'ndeki Bahreyn adasında Farsça, Arapça kadar rahatça kullanılan bir dildir.⁵⁶ Farsça'nın farklı topluluklar arasında konuşulması, İran için yumuşak güç alternatifleri yaratmaktadır. İran, Afganistan, Tacikistan, Semerkant, Buhara ve Özbekistan'daki Surhanderya bölgesi bin yıldır Farsça konuşan edebi bir mirasa sahip olmuştur. Bu kültürel miras, kimi

⁵³ “Özbekçe”, **Wikipedi**, (Çevrimiçi) <http://tr.wikipedia.org/wiki/Özbekçe>, 18 Haziran 2014.

⁵⁴ Seyyid Hüseyin Nasr, “İslâm Felsefesi Geleneğinde Farsça Felsefi Çalışmaların Önemi”, Çev. Mehmet Vural, **Journal of Islamic Research**, Cilt: 23, Sayı: 2, s. 74-75.

⁵⁵ Gernot Windfuhr, John R. Perry, “Persian and Tajik”, **The Iranian Languages**, Ed. Gernot Windfuhr, London, New York, Routledge, 2009, s. 418.

⁵⁶ İlber Ortaylı, “Farsçayı ihmal etmeyelim”, **Milliyet**, 13 Eylül 2008, (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/-/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/14.09.2008/990701/default.htm>, 18 Haziran 2014.

zaman birbirlerinden coğrafi olarak çok uzak kalmış halklar için bir birlik mayası olmuştur.⁵⁷

İran, yumuşak güç alternatiflerini zenginleştirmek için resmi devlet politikası olarak Farsçaya önem vermektedir. Dış ülkelerdeki üniversite ve bilim merkezlerinde Farsça kürsülerinin kurulması, kültür haftaları ve ortak eğitim programları İran'ın Fars dili üzerinden geliştirdiği yumuşak güç hamlelerinden bazılarıdır. İran aynı zamanda farklı topluluk ve ülkeler arasında Farsçayı birleştirici bir değer olarak görmekte ve bu yönde yumuşak güç hamleleri geliştirmektedir. Bunlardan en dikkate değer olanı, “**Farsça Konuşan Ülkeler Birliği**”dir. Farsça konuşan İran, Afganistan ve Tacikistan arasındaki ekonomik ve kültürel işbirliğini geliştirmek amacıyla bu ülkeler 2006 yılından bu yana toplanmaktadır. Kültürel işbirliğine yönelik atılan adımlar da dikkat çekicidir. Bu kapsamda bu üç ülke arasında “**Farsça Konuşan Ülkelerin Kültür ve Sanat Teşkilatı**” kurulmuştur.⁵⁸

2.1.2. İran Edebiyatı

Fars edebiyatının 2500 yıllık bir dönemi kapsadığı düşünülmektedir. Fakat İslamiyet öncesindeki edebiyata dair bilgiler sınırlıdır. İran edebiyatı en nadide örneklerini İslamiyet sonrası dönemde vermiştir.

Rudaki, gazel türünün kurucusu sayılmakta ve İran şiirinde çığır açan, edebiyat dilinin biçimlenmesine yardımcı şair olarak bilinmektedir.⁵⁹ Gazneliler döneminde yaşamış olan Firdevsi, İran'ın milli şairi olarak kabul edilmektedir. İsmet Zeki Eyuboğlu'na göre Firdevsi, bütün doğu edebiyatlarında destan türünün en büyük ozanıdır.⁶⁰

Firdevsi'nin “Şehname” adlı eseri İran edebiyatının temel direğidir. Bu eserde İran'ın tarihsel ve efsanevi gelenekleri, İslami döneme kadar hemen hemen bütün olaylar

⁵⁷ Mohammad-Reza Djalili, Thierry Kellner, **Yeni Orta Asya Jeopolitiği**, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2009, s. 425.

⁵⁸ Bu teşkilat tezin ilerleyen bölümünde “Farsça Konuşan Ülkeler Birliği” başlığında ele alınacaktır.

⁵⁹ Eyuboğlu, **a.g.e.**, s. 24.

⁶⁰ **A.e.**, s. 29.

hakkındaki bilgiler bir araya toplanmıştır. Şehname’de Eski İran’ın hikâyeleri yanında felsefi, ahlaki konulara değinilmiş, kahramanlık şiirlerinin yanı sıra diğer şiir türlerine de yer verilmiştir. Firdevsi, İran milli hikâyeleri ve İranlıların tarihi değerlerini Şehname’de anlatmıştır. Şehname, tarihsel içeriğinin yanı sıra mitolojik aktarımları ve kahramanlık anlatılarıyla da dikkat çekici bir eserdir. İçinde kahramanlık anlatılarının yer aldığı tarihsel bir manzumedir. Şehname’nin beyit sayısı şairin kendi ifadelerine göre 60.000’dir. Eldeki yazmaların çoğu ise 48.000-52.000 beyitten oluşmaktadır.⁶¹

Firdevsi bütün ortaçağ boyunca doğu şiirini etkilemiş, destan alanında Türk, İran ve Arap edebiyatlarında başlıca örnek olarak benimsenmiştir.⁶² Eseri Şehname ise hamasî edebiyatın dünyada şöhret kazanmış ilk örneğidir. Ünü doğu ülkelerine olduğu gibi batı ülkelerine de ulaşmış olup Firdevsi’den sonra Arap, Türk ve Hint edebiyatlarında Şehname benzeri çok sayıda eser yazılmıştır.⁶³ Şehname’nin ardından on yüzyıl geçmesine rağmen, eser Orta Asya ve Kafkasya’daki halklar arasındaki hikâye anlatıcılığının temel kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir.⁶⁴ Örneğin Şehname’nin etkileri Gürcü kültüründe hissedilmektedir. Şehname’deki kahramanların isimleri, 11 ve 12. Yüzyıl Gürcü edebiyatında görülmektedir. Ayrıca Şehname’deki öykülerden bazıları Gürcü folklorunun bir parçası haline gelmiştir.⁶⁵

İran edebiyatının özellikle tasavvuf boyutu İslam dünyasını etkilemiştir. Bu noktada Feridüddin Attar ve Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin eserleri tasavvuf alanında önemlidir. Feridüddin Attar tasavvuf alanında şiire derinlik, genişlik getirmiş bir şairdir. Halk arasında yaşayan öyküleri ve masalları tasavvuf açısından işlemiş, her olayın arkasında tasavvufi bir öz bulmuştur. Attar, İslam dünyasında tasavvuf alanında

⁶¹ Nimet Yıldırım, “Firdevsi ve Şahname”, (Çevrimiçi)

http://www.nimetyildirim.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=172:frdevs-ve-ahname&catid=40:internet&Itemid=63, 14 Mayıs 2014.

⁶² Eyuboğlu, **a.g.e.**, s. 34.

⁶³ Hasan Gültekin, “Firdevsî, Şeh-Nâme, Şeh-Nâmecilik ve Meşâhîr-i İslâm’da Firdevsî Maddesi”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Vol: 6 Issue: 3, Mart 2013, s. 243.

⁶⁴ Victoria Arakelova, “Shahnameh in the Kurdish and Armenian Oral Tradition”, t.y., s. 1. (Çevrimiçi) <http://www.azargoshnasp.net/famous/ferdowsi/shahkurdarmen.pdf>, 18 Haziran 2014.

⁶⁵ Jamshid Giunshvili, “Şâh-nâma Translations II. Into Georgian”, **Encyclopædia Iranica**, 15 Haziran 2005, (Çevrimiçi) <http://www.iranicaonline.org/articles/sah-nama-translations-ii-into-georgian>, 18 Haziran 2014.

çok yaygın ve derin etkiler yapmıştır.⁶⁶ Attar'ın Mantıku't-Tayr adlı mesnevisi tasavvuf edebiyatının başlıca eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu eserde tasavvuf inancı, tasavvufun temel prensipleri ve kavramları sembolik bir dille anlatılmıştır.

Mevlana, Fars edebiyatı söz konusu olduğunda en çok üzerinde durulması gereken şahsiyettir. Türk ya da İranlı olduğu konusunda tartışmalar bulunan Mevlana eserlerini Farsça yazmıştır. Yabancı kaynaklarda Mevlana'nın daha çok İranlı olduğu geçmektedir. Bu konuda Türkiye ve İran Mevlana'yı sahiplenmişler ve bu durum çekişme boyutuna varmıştır. İran, eserlerini Farsça yazmasından dolayı Mevlana'yı Fars kültürünün bir parçası olarak sahiplenmektedir.

Mevlana, ilim ve düşünce dünyasına getirdiği kendine has yorum ve anlayışla hem kendi zamanına hem de sonrasına büyük etki etmiştir. Şiir, mûsikî ve semâ gibi unsurları kullanarak geniş kitlelere ulaşmış, böylelikle İslam kültür ve düşünce hayatına yeni boyutlar katmıştır. Bu sebeple yaşadığı asırdan bugüne evrensel bir şöhret bulmuştur. Mevlana'nın eserleri birçok dile çevrilmiş, hatta eserleri üzerine en fazla çalışma yapılmış doğu dünyası yazarlarından biri olmuştur. Bugün Mevlana'nın Doğu dünyasındaki tanınmışlığı, fikir ve eserlerinin yaygınlığı yanı sıra, özellikle Avrupa, Amerika ve dünyanın daha birçok yerinde eserlerinin okunduğu veya akademik çalışmalara konu edildiği de tespit edilmektedir.⁶⁷ Mevlana'nın şöhreti öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, "The Essential Rumi" adlı Mevlana'nın seçme şiirlerinden oluşan kitap ABD'de en popüler şiir kitabı haline gelmiş, Batı dünyasında 20 yıldır en çok satan şiir kitabı olmuştur.⁶⁸

Hem akademik olarak hem de popüler alanda Mevlana ile ilgili çok sayıda İngilizce çalışma yapılmıştır. Ancak Sâfi Arpaguş, İngilizce'deki bu çalışmalara bakıldığında

⁶⁶ Eyuboğlu, a.g.e., s. 52.

⁶⁷ Sâfi Arpaguş, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 6 Sayı: 14, Ocak-Haziran 2005, s. 775.

⁶⁸ Cemal Tunçdemir, "ABD'de en fazla okunan şiir kitabı Mevlana'nın", **Aksiyon**, 17 Aralık 2012, (Çevrimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-34370-173-abdde-en-fazla-okunan-siir-kitabi-mevlaninin.html>, 18 Haziran 2014.

Mevlana'ya Türk kültürü içerisinde bir yer verildiğini söylemenin zor olduğunu belirterek bunun sebebini ülkemizin bu alandaki akademik şahsiyet, çalışma ve yayınlarının azlığına bağlamaktadır.⁶⁹ Batı'daki çalışmalarda Mevlana daha çok Fars kimliği ile tanıtılmaktadır. Örneğin İngiliz oryantalist Edward Brown'ın bugün dahi İngilizce'deki en saygın Fars kültür ve medeniyet tarihi çalışması olarak kabul gören⁷⁰ "A Literary History of Persia" adlı çalışmasında Brown, Mevlana'yı "Şüphesiz İran'ın çıkardığı en yüce sufi şair" şeklinde tanımlamaktadır.⁷¹

Mevlana'nın doğumunun 800. yılı dolayısıyla UNESCO, 2007'yi "Uluslararası Mevlana Yılı" olarak ilan etmiştir. Bu kapsamda İran, 26 Ekim-2 Kasım tarihleri arasında "Mevlana Haftası" düzenlemiş ve Tahran'da bir uluslararası konferans düzenlenmiştir. Bu etkinliğe 29 ülkeden akademisyen ve araştırmacılar katılmış, konferansta 450 makale sunulmuştur.⁷² Ahmedinejad açılış konuşmasında Mesnevi'den beyitler okumuştur. İran, Mevlana hakkında en çok çalışma yapan ülkelerin başında gelmekte ve Mevlana'nın tanıtımına özen göstermektedir. Her ne kadar evrensel bir değer olsa da, İran eserlerini Farsça yazdığı için Mevlana'yı Fars kültürünün bir değeri olarak takdim etmektedir.

Fars edebiyatında Sadî-i Şirazi de son derece önemli bir yere sahiptir. Sadî'nin İran edebiyatında gazel türünün gelişmesini sağlayan ve ona belli ölçüler içinde nitelik kazandıran ilk ozan olduğu söylenebilir. Gazele incelik ve hikmet kazandırmıştır.⁷³ Sadî'nin en meşhur iki eseri Bostan ve Gülistan'dır. Bostan yaklaşık 5000 beyitten oluşan bir mesnevidir. Eser adalet, siyaset, yöneten-yönetilen ilişkileri, iyi ve kötü ahlak, Allah'a karşı kulluk, terbiye, aşk ve muhabbet gibi konuları eğitici ve öğretici bir şekilde işlemiştir. Bostan, dünyanın birçok yerinde ün kazanmış, İslam ülkelerinde özellikle Farsça öğretimde başvuru temel eserlerden biri olmuştur. Bostan, Batı

⁶⁹ Arpaguş, **a.g.m.**, s. 802.

⁷⁰ **A.e.**, s. 778.

⁷¹ Edward G. Brown, **A Literary History of Persia**, Vol. 2, Cambridge, Cambridge University Press, 1956, s. 515.

⁷² Firouzeh Mirazavi, "Iranian Vocalists to Commemorate Mowlana with Concerts in Konya", **Iran Review**, 17 Aralık 2013, (Çevrimiçi) http://www.iranreview.org/content/Documents/Mowlana_Poet_of_Life_s_Dance.htm, 18 Haziran 2014.

⁷³ Eyuboğlu, **a.g.e.**, s. 80.

dillerine ve Rusça'ya da tercüme edilmiştir.⁷⁴ Sadî'nin Gülistan'ı ise yazıldığı tarihten itibaren büyük rağbet görmüştür ve Gülistan'ın dünya kütüphanelerinde binlerce yazma nüshası bulunmaktadır.⁷⁵ Gülistan Batı dillerine de çevrilmiş, 1634 yılında ilk defa Batı'ya Fransızcaya çevrilerek tanıtılmıştır. Gülistan'daki dizeler bugün BM'nin Uluslar Salonu'nun girişinde yer almaktadır. Bu da Sadî-i Şirazi'nin dünya kültür mirasına olan katkısını göstermekte ve Fars edebiyatının dünya kültüründeki yerini işaret etmektedir.

Sadî gibi Şiraz doğumlu olan Hafız-ı Şirazî de İran edebiyatının büyük isimleri arasında yer almaktadır. Kaside, rubai ve kıtalar da yazmış olmasına rağmen Hafız, şöhrete gazelleriyle ulaşmıştır. Daha önce gazel söyleyen bütün ustaların meziyetlerini kendinde toplaması nedeniyle gazelleri Fars edebiyatında türünün en gelişmiş örnekleri sayılmaktadır. Hafız'ın sade bir dil kullanması ve akıcı şiirleri şöhretinin en önemli sebeplerindendir. Hafız'ın "Divan" ı, Batı ve Doğu'yu etkilemiştir. Hafız Divanı, Türkiye'de "Mesnevi" ve "Gülistan" dan sonra en çok okunan Farsça metinlerin başında gelmektedir. Hafız'ın Türk divan şiirine de geniş ve sürekli etkisi olmuştur.⁷⁶ Hafız'ın etkisi Batı'ya da ulaşmıştır. Hafız'ın Divan'ı tarihçi Joseph von Hammer tarafından 1812 yılında Almanca'ya çevrilmiştir. Divan'ı bu çeviriden okuyan Goethe, eserin kendisi üzerinde çok büyük bir etki bıraktığını söylemiş ve bu etkiyle "West-östlicher Diwan" (Batı-Doğu Divanı) adlı eserini oluşturmuştur. Bu eserin bir bölümünün başlığı "Buch Hafis" (Hafız-name) adını taşımaktadır.⁷⁷ Eserde yer alan pek çok şiir ve mısra doğrudan ve dolaylı olarak Hafız'la ilgilidir veya ona övgüler içermektedir.

Rubailerıyla meşhur Ömer Hayyam da Batı'da tanınan İranlı şairler arasında yer almaktadır. Ömer Hayyam, 19. Yüzyılın ikinci yarısında rubailerinin Batı dillerine

⁷⁴ Adnan Karaismailoğlu, "Bostân", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 6, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 307-308.

⁷⁵ Tahsin Yazıcı, "Gülistân", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 14, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 240.

⁷⁶ Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şirazî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 15, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 104-105.

⁷⁷ Melahat Özgü, "Goethe ve Hâfız", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1 Sayı: 4, 1952, s. 89-93.

tercüme edilmesiyle üne kavuşmuştur. Özellikle Edward Fitzgerald'ın rubailerden yaptığı serbest çeviri Hayyam'ın şiirleriyle düşüncelerinin Batı'da şöhret kazanmasında etkili olmuştur.⁷⁸ Hayyam, Batı'da çok ilgi görmüş ve rubaileri ilgiyle okunmuştur. UNESCO, 1999 yılını “Ömer Hayyam Yılı” olarak ilan etmiştir.

Çağdaş İran edebiyatındaki çok sayıda şair ve yazar da ülkelerinin dışında ismini az ya da çok duyurmuştur. İran yeni şiir akımındaki şairlerden Sohrab Sepehri, Füruğ Ferruhzad, Nima Yuşiç, Ahmed Şamlu bunlar arasındadır. Nima Yuşiç, modern Fars şiirinin babası kabul edilmektedir. Sohrab Sepehri'nin ve Ahmed Şamlu'nun eserleri çok sayıda dile çevrilmiştir. Füruğ Ferruhzad ise modern İran edebiyatının en önemli isimlerindendir. Aynı zamanda bir yönetmen olan Ferruhzad'ın şiirleri aşk temasına yoğunlaşmıştır. Şairin eserleri pek çok dile çevrilmiştir. Yönetmen kimliğiyle uluslararası ödül de kazanan Ferruhzad hakkında UNESCO, şairin ölümünden önce, 1962 yılında 35 dakikalık bir belgesel hazırlamıştır. Aynı yıl ünlü İtalyan yönetmen Bernardo Bertolucci İran'a gitmiş ve şairle görüşmüş, şairin yaşamı hakkında 15 dakikalık bir belgesel hazırlamıştır.

2. 2. İran Sineması

2.2.1. İran Devrimi'ne kadar İran Sineması

1900 yılında Kaçar şahı Muzaffereddin Şah'ın emriyle Mirza İbrahim Han Akkasbaşı'nın film kamerasını İran'a getirmesiyle Akkasbaşı İran'ın ilk kameramanı ve İran'da sinemanın kurucusu sayılmıştır. Sinemanın ilk yıllarında saray çevresinde yaşanan olayları aktaran belgesel filmler çekilmiştir. Din adamlarının baskısı yüzünden İran sinemasında ilk film çalışmaları azınlıklar tarafından yapılmıştır. Ovens Oganyan tarafından çekilen “Abi ve Rabi” (1930) ve “Hacı Ağa Sinema Aktörü” (1932) İran sinemasının ilk uzun metrajlı filmleri olmuştur. Abdülhüseyin Sepenta

⁷⁸ Hicabi Kırlangıç, “Ömer Hayyâm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 34, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 69.

tarafından 1933 yılında çekilen “Lor Kızı” isimli film ise İran sinemasındaki ilk yerli film olarak bilinmektedir.

Bu tarihlerden hemen sonra Abdülhüseyin Sepenta’nın yabancı film ithal edenler tarafından faaliyetlerinin engellenmesiyle birlikte İran sinemasında İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar İran’a özgü nitelikte adına “ulusal sinema” denebilecek herhangi bir yapıt ortaya konmamıştır. Uzun yıllar boyunca piyasa yalnızca dublajlı ithal filmler gösterilmiştir. İç piyasaya yönelik olarak ise en popülerleri “film farsî” olarak bilinen türde Hint, Mısır ve diğer yabancı ülke filmlerinin taklitleri çekilmiştir.⁷⁹ “Film farsî” adı verilen basit, teknik olarak zayıf, mutlu sonla biten ve Farsça da oluşuyla halkın rahatlıkla anlayabileceği bu filmler 1950’lerden 1960’lı yılların sonuna kadar piyasada etkin olmuştur. 1950 yapımı “Utangaç” adlı film, “film farsî”nin babası olarak kabul edilen İsmail Kuşan tarafından yönetilmiş ve uluslararası bir festivalde gösterilen ilk İran filmi olmuştur.

İran’da ticari sinemaya karşı 1950’lerin sonlarında ve 1960’ların başında entelektüel bir sinema akımı da gelişmeye başlamıştır. Furuğ Ferruhzad, Ferruh Gaffari, Feridun Rehnema ve İbrahim Gülistan bu sinemacılar arasında yer almaktadır. Bu sinemacılar Fars edebiyatından beslenmişlerdir. Ferruhzad modern İran şiirinin en önemli şairlerdendir, Gaffari bir eleştirmen ve Gülistan da bir yazardır. İbrahim Gülistan’ın 1961 yılında çektiği “Bir Ateş” isimli belgesel Venedik Film Festivali’nde ödül kazanır ve uluslararası ödül kazanan ilk İran filmi olur. Ferruhzad’ın “Ev Karadır” isimli 1962 yapımı filmi de İran sinemasının varlığını dünyaya ilk duyuran filmlerdendir. Film 1963 yılında Almanya’da yapılan Oberhausen Film Festivali’nde belgesel dalında büyük ödülü kazanmıştır. Film birçok uluslararası film festivalinde gösterilmiş ve takdir toplamıştır.

Entelektüel akımın da etkisiyle 1960’ların sonunda İran Yeni Dalgası adı verilen yeni bir sinema anlayışı ortaya çıkmıştır. Estetik düzeyi yüksek fakat halkın da anlayacağı

⁷⁹ Richard Tapper, “Giriş”, **Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik**, Ed. Richard Tapper, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s. 4.

şekilde filmler yapılmıştır. Bu akımın önemli yönetmenleri olarak Daryuş Mehrçui, Mesud Kimyai, Perviz Kimyavi, Abbas Kiarüstemi, Behram Beyzai örnek gösterilebilir. İran Yeni Dalgasının doğuş yılı olarak Mehrçui'nin "İnek" ve Kimyai'nin "Keyzar" adlı filmlerinin yapım tarihi olan 1969 tarihi gösterilmektedir. 1969 ile 1974 arasında İran sineması tarihinde ilk kez uluslararası düzeyde tanınırlık elde etmiştir.⁸⁰ Mehrçui'nin "İnek" adlı filmi İran sinemasının en önemli filmlerden biridir. Bu filmin önce festivallere gitmesi engellenmiş fakat daha sonra ödüller kazanmıştır. Film iki sene sonra Venedik Film Festivali'nde Uluslararası Eleştirmenler Ödülü (FIPRESCI) kazanmıştır. Film 1972'de Berlin Film Festivali'nden de ödül almıştır. Bu film sayesinde Avrupa'da İran sineması dikkat çekmiştir.

Mehrçui'nin diğer filmleri de uluslararası festivallerde ödüllere layık bulunmuş ve eleştirmenler tarafından övülmüştür. 1972'de "Postacı" adlı filmi aynı yıl Cannes Film Festivali'nde yer almış ve Berlin Film Festivali'nden ödülle dönmüştür. Yine "Gökkubbe" isimli filmi çekildiği tarihten dört sene sonra Berlin Festivali'nden iki ödül almıştır. Bu dönemde sıkı sansüre rağmen devlet İran sinemasının ülkeye prestij kazandırdığını görünce bu filmler desteklenmiştir.

2.2.2. Devrim Sonrası İran Sineması

Devrim öncesinde oluşan kargaşa ortamı nedeniyle sinemalar yıkılmış, yakılmış ve tahrip edilmiştir. Çok sayıda sinema kapatılmıştır. Devrimin ilk yıllarındaki olumsuz ekonomik şartlarla da birleşince İran sineması devrimin ilk yıllarında üretkenliğini kaybetmiştir. İthal filmler ağırlık kazanmıştır. Fakat film ithaline sınırlama getirilmiş ve ithal filmlerin çoğu gösterim izni alamamıştır. Filmlerin seçiminde devrimin değerlerine uygunluğu temel kriterlerden biri olmuştur.

Devrimden sonra dini yönetimin sinemaya nasıl bakacağı merak konusu olmuştur. Sinemanın yasaklanacağını düşünenlerin aksine sinemaya pozitif yaklaşılmıştır. Humeyni sinema, radyo ve televizyona karşı olmadıklarını fakat medyanın gençlerin

⁸⁰ A.e., s. 5.

enerjilerini boşa harcayacak şekilde kullanılmasına karşı olduklarını belirtmiştir. Bu bağlamda Humeyni'ye göre sinema gençliği yozlaştırmak amaçlı olarak kullanılmıştır fakat insanları eğitmek amacıyla kullanılmalıdır. Humeyni “bizim karşı olduğumuz sinemanın yanlış kullanılmasıdır.” demiştir.⁸¹ Bu doğrultuda İran dini yönetimi sinemayı sıkıca denetlemiş fakat bu modern araçtan da faydalanmaya çalışmıştır. İran yönetimi ilk yıllarında sinemayı propaganda aracı olarak kullanmıştır. Bu dönemdeki filmler genellikle İran-Irak savaşında ölenlerin kahramanlık hikâyelerini ve dini liderlerin hayatlarını konu almıştır.

Devletin sinemadaki doğrudan denetimi ise 1982'den sonradır. İrşat Bakanlığı, Farabi Sinema Vakfı ve Mustazafan Vakfı gibi kurumlarla devlet denetimi tek elde toplamıştır. Sinemaya bu dönemde İslami ölçüler getirilmiş ve bu kriterlere uymayan filmler yasaklanmıştır. Film ithali de devletin tam denetimi altına alınmıştır. Denetim işini üstlenen Farabi Sinema Vakfı aynı zamanda uzun vadeli borçlar vererek sinemacılara ekonomik destek sağlamıştır. Film ithalinin sınırlandırılması ve yerli sinemaya verilen destek İran sinemasını güçlendirmiştir. 1985 ile birlikte Şah döneminin Yeni Dalga sinemacıları da kariyerlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Farabi Sinema Vakfı bu yönetmenlere yeniden sinema yapma yetkisi vermiştir. Böylelikle uluslararası alanda İran sineması yeniden dikkat çeker olmuştur. 1988'de ahlaki kısıtlamalarda esnemeye gidilmiş 1989-1993 arasında senaryoların onaya tabi tutulması şartı ortadan kalkmıştır. Katı sansür uygulamaları devam etse de bir uzlaşma ve uyum süreci canlı bir sinema kültürünün doğuşunun önünü açmıştır.⁸² 1986'dan itibaren Farabi Vakfı İran filmlerinin yurt dışındaki festivallere katılması için önemli girişimler başlatmıştır. Farabi Vakfı'nın girişimleri sayesinde İran sinemasının önemli filmleri uluslararası festivallere katılma şansını yakalamıştır. İran filmleri katıldıkları festivallerden de ödüller toplamıştır. İlk olarak devrimden sonra uluslararası ödül alan film Emir Nadiri'nin 1985 yılında çektiği “Koşucu” filmi olmuştur. Film, Nantes Film Festivali'nde büyük ödülü kazanmış ve İran sinemasının varlığını tekrar hatırlatmıştır.

⁸¹ **Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini (1941-1980)**, Ed. ve Çev. Hamid Algar, Berkeley, California, Mizan Press, 1981, s. 258.

⁸² Richard Tapper, **a.g.m.**, s. 11-12.

1990'lı yıllarda enflasyon ve üretim maliyetlerindeki artış dolayısıyla yapılan film sayısı önceki yıllara göre azalmaya başlamıştır. Bu yıllarda devletin sinemaya olan ekonomik yardımları da kesilmiştir. Ekonomik yardım kesilmesine rağmen sansür artmış ve denetim sıkılaştırılmıştır. Hatemi döneminde ise sinemada özgürlük dönemi başlamıştır. Siyasal ve kültürel hoşgörüyle birlikte ticari filmlerin yanında entelektüel sinema teşvik edilmiştir. Dönemsel farklılıklara rağmen değişmeyen İran sinemasının uluslararası alandaki etkinliğinin artması olmuştur. Bu durum özellikle 1990'lı yıllarda hissedilmektedir. Örneğin, 1979-1988 arasında ortalama 35 olan uluslararası sinemalarda gösterime giren İran filmlerinin sayısı 1989'da 88'e, 1990'da da 377'ye yükselmiştir. Takip eden iki yılda yaşanan küçük çaplı düşüşün ardından 1994'te 429, 1995'te de 744 İran filmi uluslararası sinemalarda gösterime girmiştir. 1996'da bu sayı 644'e düşmüşse de 1997'de yeniden 766'ya yükselmiştir. 1998'de 616 seviyesine düşüşün ardından 1999'da 849 filmle zirveye çıkmıştır.⁸³ 1997'de Abbas Kiyarüstemi'nin "Kirazın Tadı" isimli filmi Cannes Film Festivali'nde Altın Palmiye ödülünü kazanmıştır. Bu muazzam başarının ardından genç kuşak yönetmenlerden Mehd Mecidi'nin "Cennetin Çocukları" isimli 1997 tarihli filmi çok sayıda uluslararası film festivalinden ödül almış ve 1999 Akademi Ödülleri'nde (Oscar) "En İyi Yabancı Film" dalında aday gösterilmiştir.

2000'li yıllara gelindiğinde Bahman Gobadi, Samira Mahmelbaf, Rıza Mirkerimi ve özellikle Aşgar Ferhadi gibi yeni nesil yönetmenler İran Sineması'nın mirasını devam ettirmektedirler. Ferhadi'nin 2011 yapımı "Bir Ayrılık" filmi çok sayıda ödül almış, Akademi Ödülü ve Altın Küre ödülü kazanmıştır. Ayrıca Kiarüstemi ve Mehrçui gibi birinci nesil yönetmenler de kariyerlerine devam etmektedir. İran sineması çok sayıda başarılı yönetmenle uluslararası alanda adından övgüyle söz ettirmeye devam etmektedir.

⁸³ Azade Ferahmend, "Son Dönem İran Sineması (Uluslararası Başarısı) Üzerine Perspektifler", **Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik**, Ed. Richard Tapper, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s. 119-120.

2.2.3. İran Sinemasının Uluslararası Ünü

İran Sinemasını uluslararası alanda başarılı kılan çeşitli sebepler bulunmaktadır. Öncelikle İran Sinemasının kökleri İran edebiyatına ve Fars şiirine dayanan, Taziye oyunlarının görselliğini ve anlatım biçimlerini özümseyen, Binbir Gece Masalları'nın hikâye etme yeteneğine sahip köklü bir geçmişle beslenmiştir. Şah döneminde temelleri atılan İran Yeni Dalgası bu birikimle beslenmiş ve en önemli örneklerini 1960'ların sonlarından itibaren vermeye başlamıştır.⁸⁴ Yeni Dalganın etkileri genç yönetmenlere uzanmıştır ve onların da filmlerinde hissedilmektedir. Bu anlamda dünyaca ünlü İranlı film yönetmenlerinin sinema anlayışlarında bir süreklilik olduğu görülmektedir. İran sanat sineması zengin bir edebiyattan beslendiği için estetik değeri yüksek filmler üretebilmiştir. İran Yeni Dalgasının ilk dönem yönetmenleri arasında şair, yazar, romancı ve eleştirmenler bulunmaktadır. Bu da sinemanın edebiyatla iç içe olduğunu, bu yönetmenlerin bu kaynaktan beslendiğini göstermektedir. Örneğin İran'ın en önemli kadın şairlerinden Furuğ Ferruhzad'ın belgesel sinemayı şiirsel bir üslupla ele alışı dikkat çekici olmuştur. Abbas Kiyarüstemi'nin "Rüzgar Bizi Sürükleyecek" isimli, ismi gibi şiirsel olan filminin adı Ferruhzad'ın bir şiirinden alıntıdır. Filmde Ferruhzad ve Ömer Hayyam gibi pek çok İranlı şairin yaşam ve ölümüne ilişkin şiirlerine göndermeler bulunmaktadır. Bu örnekle de görüleceği üzere İranlı sanat filmi yönetmenleri kendi köklerinden beslenmişler ve bunu sinema üsluplarına yerleştirmişlerdir.

İran Sineması, özellikle sanat sineması örneğinde maddi yetersizliklerin de etkisiyle minimal bir anlayışa sahiptir. Minimal filmlerin doğası gereği gerçek mekânlarda çekimler, doğal ışık kullanımı, yapay efektlerden yoksunluk bu sinemanın belli başlı özelliklerindendir. İtalyan Yeni Gerçekçiliğini de fazlasıyla andıran bu durum bu sinemanın daha toplumsal ve gerçekçi konulara eğilmesine sebep olmuştur. Böylelikle İran Sineması gündelik hayatın içinde yer almıştır. Sıradan insanların sıradan hayatları, Hollywood filmlerinin alışıldık temposundan uzak, yavaş ve sindirimi daha

⁸⁴ Sabire Batur, "Siyasal İslam Sineması Örneğinde İran Sineması", Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sinema-Tv Anabilim Dalı, İzmir, 2007, (yayınlanmamış doktora tezi) s. 162.

zor bir sinema diliyle sunulmaktadır. Bu filmlerin insani yönleri ön plandadır. Batılı izleyicileri de etkileyen bu olmuştur. Son derece sıradan ve tuhaf görünen konular evrensel bir duyarlılıkla işlenmiş ve bu durum Batılı sinema çevrelerini etkilemiştir.

İran filmleri sadece sinema profesyonellerini değil, yurtdışındaki seyircileri de etkilemektedir. İranlı olmayan seyirciler açısından İran filmlerini çekici kılan unsurlardan birisi kullanılan mekânlardır. Seyirciler İran filmleri sayesinde bir nevi güvenli, vizesiz bir turla İran'ın muhtelif yörelerini ziyaret etme ve ülke kültürünü tanıma fırsatı elde etmektedirler. Öyle ki, zaman zaman seyirci filmin geçtiği çevreyi ve mekânı filmin hikâyesinden daha fazla beğenmektedir. İran sinemasında film çekimi için gerçek mekânların tercih edilmesi ve bu mekânların kullanılış biçimi bu filmlere egzotik bir hava katmaktadır.⁸⁵ Örneğin Azade Ferahmend'e göre, Kiyarüstemi'nin filmlerinde tema ve mekân olarak köyün kullanımı İran filmlerinin egzotik görüntüsünü ve beraberinde yurtdışında pazarlanabilirliğini güçlendirmektedir.⁸⁶

İranlı film yönetmenleri sinema oyuncularından daha büyük bir şöhrete sahip olmuştur. Bu genel durum göz önüne alındığında çelişkilidir zira genellikle aktör ve aktrislerin popülarlığı dünyada film yönetmenlerine göre daha fazladır. Fakat İranlı yönetmenlerin şöhreti oyuncuları gölgede bırakmıştır. Bundaki temel etmen İran filmlerinin “yönetmen filmi” oluşudur. Bu da İran filmlerinin prodüksiyon değerinden ziyade estetik değerinin yüksek oluşunu kanıtlayan hususlardan biridir. Abbas Kiarüstemi, Daryuş Mehrçui, Mecid Mecidi, Aşgar Ferhadi, Samira Mahmelbaf, Cafer Penahi, Muhsin Mahmelbaf, Bahman Ghobadi gibi çok sayıda İranlı yönetmen sinema dünyasında isminden söz ettirmiş yönetmenler arasında yer almaktadır.

İran sineması bu yönetmenlerin 1990'ların sonlarına doğru çektiği yeni filmlerin muazzam başarılarıyla ve festival gösterimleriyle birlikte uluslararası düzeyde önlenemez bir yükseliş ivmesi kaydetmiştir. En azından bir tane İran filmi

⁸⁵ Mihrnaz Said-Vefa, “İran Filmlerinde Fiziksel Mekân ve Kültürel Kimlik”, **Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik**, Ed. Richard Tapper, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s.251-269.

⁸⁶ Ferahmend, **a.g.m.**, s. 129.

gösterilmeyen saygın hiçbir film festivali kalmamıştır. İran filmlerine özgü festival sayısı ise katlanarak artmıştır. 1999'da National Film Theatre, üç ay gibi o güne kadarki en uzun süreli sezonunu devrim öncesi ve sonrasına ait altmış kadar İran filmine ayırmıştır. Aynı yıl Chicago'da yıllık festivalin onuncusu düzenlenmiş, ayrıca ABD'nin diğer eyaletlerinde, Fransa'da, Kanada'da ve diğer ülkelerde İran filmlerine yahut bireysel olarak İranlı yönetmenlere ayrılmış sezonlar gerçekleştirilmiştir.⁸⁷ ABD ile olan kırılğan ilişkilere rağmen İranlı filmler Akademi ödüllerine de aday olmuşlar, 2011 yılında "Bir Ayrılık" isimli İran filmi 2 Oscar ödülüne aday olmuş, bir Oscar kazanmıştır. Bu film ayrıca en iyi yabancı film dalında bir de Altın Küre ödülü kazanmıştır. Ayrıca "Bir Ayrılık", İran dışındaki çeşitli ülkelerdeki çok sayıda festivalden tam 55 ödül kazanmıştır.

İran Sineması, profesyonel olarak sinema ile ilgilenen kişiler tarafından dünya sinemasının nadide örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Örneğin İngiliz Film Enstitüsü'nün (BFI) yayımladığı "Sight and Sound" adlı sinema dergisi tarafından her on senede bir hazırlanan "En İyi Filmler" anketinin 2012 sonuçları dikkat çekicidir. Bu anket 73 farklı ülkeden 846 eleştirmen, akademisyen, programcı ve 358 yönetmenin verdikleri yapılmış en iyi on film listeleri ile hazırlanmıştır. Bu anketin sonuçlarında 28 adet İranlı yönetmenler tarafından çekilmiş film bu kişiler tarafından oylanmıştır. Filmleri oylan İranlı yönetmenler şunlardır: Abbas Kiarüstemi, Cafer Penahi, Mecid Mecidi, Daryuş Mehrcui, Samire Mahmelbaf, Marziye Meşkini, Muhsin Mahmelbaf, Furuğ Ferruhzad, Aşgar Ferhadi, Sohrab Şahit Sales, Bahman Farmanara, Rahşan Beni-İtimad. Dikkat çeken, Furuğ Ferruhzad'ın "Ev Karadır" isimli filmi 7 eleştirmen ve 2 yönetmen tarafından oylanmıştır. Aşgar Ferhadi'nin "Bir Ayrılık" isimli filmi 4 eleştirmen ve 5 yönetmen tarafından oylanmıştır. Abbas Kiarüstemi'nin 10 filminin oylanması, yönetmenin akademik camia tarafından da önemli bir sinemacı olarak görüldüğünün kanıtıdır. Öyle ki, Kiarüstemi'nin 1990 yapımı "Yakın Plan" isimli filmi 31 eleştirmen ve 13 yönetmen

⁸⁷ Tapper, **a.g.m.**, s. 12-13.

tarafından oylanmış, eleştirmenlerin “En İyi 250 Film” listesinde 43. sırada, yönetmenlerin “En iyi 100 film” listesinde 37. sırada yer almıştır.⁸⁸

Abbas Kiyarüstemi İran Sinemasının yaşayan en büyük değeri olarak görülmektedir. Aynı zamanda fotoğrafçı ve şair olan Kiyarüstemi, şu anda yaşayan en iyi yönetmenler arasında gösterilmektedir. Kiyarüstemi’nin filmleri sinema okullarında akademik olarak incelenmekte, adına çok sayıda konferans ve panel düzenlenerek sinema dili ve beslendiği kaynaklar hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır. Akira Kurosawa, Jean Luc Godard ve Martin Scorsese gibi dünyaca ünlü çok sayıda yönetmen Kiyarüstemi’nin övgüyle söz etmiştir. İran Şiirinden zengin bir şekilde yararlanan Kiyarüstemi, aynı zamanda kendi sinemasıyla İran’ın edebi ve kültürel zenginliğini de seyirce sunmaktadır.

İran Sineması ürettiği eserlerle bir anlamda ABD-Hollywood sinemasına da bir alternatif oluşturma arzusundadır. İran Sinemasının böyle rekabetçi bir iddiası olmasa da sinema felsefesi bu çıkarımı yapmamızı sağlamaktadır. Örneğin bir sektör olarak ticari sinemaya dayanmak durumunda olan, klasik anlatı kalıplarını takip eden ve prodüksiyon değeri yüksek Hollywood sinemasının tam aksine, klasik anlatının dışına çıkan, bütçesi çok daha az, minimalist ve estetik değeri daha yüksek ve şiirsel film anlayışı İran Sinemasının bir alternatif olarak görülmesini sağlamıştır. Bu bağlamda İran sinemasına en çok destek verenlerin Hollywood’a geleneksel bir düşmanlık besleyen Fransız sinemacılar arasından çıkmış olması şaşırtıcı değildir.⁸⁹ Fransız sinema eleştirmenleri İran sinemasını övgüyle anmışlardır. Örneğin ünlü sinema dergisi “Cahiers du Cinema”nın Temmuz-Ağustos 1995 sayısı “Muhteşem Kiyarüstemi” başlığı ile yayınlanmış ve dergisinin bu sayısında 50 sayfa yalnızca onun yapıtları üzerine tartışmalara ayrılmıştır.⁹⁰

⁸⁸ “The Greatest Films Poll: Sight & Sound”, **British Film Institute**, (Çevrimiçi) <http://explore.bfi.org.uk/sightandsoundpolls/2012/>, 18 Haziran 2014.

⁸⁹ Tapper, **a.g.m.**, s. 13.

⁹⁰ Hamid Nefisi, “İran’da Film Kültürünün İslamileştirilmesi: Hatemi Sonrasının Güncel Verileri”, **Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik**, Ed. Richard Tapper, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s. 74.

İran sineması İran'ın prestiji adına çok önemli imkânlar sunmaktadır. Rejimin İran'da sinemayı sıkı bir şekilde denetlemesine rağmen bir yandan da sinemaya yatırım yapması ve kurumlarla desteklemesi bir çelişki değildir. Çünkü İran sineması yurt dışına gönderilen başarılı filmler sayesinde dünyanın İran'a olan negatif bakışını değiştirmiştir. İran'ın rejim değişimi sırasında ve sonrasında dünyadaki imajı çok kötüdür. İslami rejimle birlikte ilk yıllar şiddetin, idamların ve toplumsal baskıların var olduğu, üniversitelerin kapatıldığı ve sinema salonlarının yakıldığı bir ülke olarak oldukça olumsuz bir görüntü söz konusudur. Dış basında İran haberleri sarıklı ya da yeşil bantlı Besic askerler ile kara çarşafı kadınlarından başka bir şey sunmamıştır. Bu kötü tablonun değiştiğini kanıtlarcasına İran filmlerinin neredeyse tüm festivallere katılması amaçlanmıştır. İlk kez bir ülke, sineması yoluyla kendini dış dünyaya tanıtmaya başarması göstermiştir.⁹¹

İran Sineması İran'a saygınlık kazandırdığı kadar İran'ın kültürel diplomasi olanaklarını da geliştirmektedir. Kültürel diplomasi; kültürü üreten, taşıyan ve yaşatan insan olduğu için insana dokunan, insandan insana yürütülen bir faaliyettir. Devletin buradaki rolü ön açma ve yönlendirmeye sınırlıdır. Kültürel diplomasi, fikirlerin, bilginin, değerlerin, geleneğin ve kültürün karşılıklı paylaşımı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kültürel diplomasi, her türlü beşeri değiş tokuş anlamına gelmektedir.⁹² İran'ın sinema yoluyla kültürel diplomasi faaliyetlerinin 1990'ların sonuna doğru hız kazandığı gözlemlenmiştir. Bu faaliyetleri siyasi gelişmelerin de bir sonucu olarak değerlendirmek gerekmektedir. Zira 1997 yılında Hatemi'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle Batı'da İran'ın imajı düzelme eğilimi göstermiştir ve kültürel diplomasi faaliyetleri için siyasi destek söz konusu olmuştur. Örneğin 1999'da ilk defa bir İran filminin Oscar yarışmasına katılmasına müsaade edilmiştir. ABD-İran arasında kültürel diplomasi trafiği çeşitli organizasyonların aracılığıyla artmıştır. "Search for Common Ground" (SFCG) adlı 1984 yılında Washington'da kurulmuş, çatışma çözümleri üreten bir uluslararası örgüt aracılığıyla Cannes 1998'de "ABD-İran Sinema Alışverişi" organize edilmiştir. Bu buluşmada

⁹¹ Sabire Batur, **a.g.e.** , s. 129.

⁹² Fırat Purtaş, **a.g.m.** , s. 5.

ABD ve İran'dan sinema profesyonellerinden oluşan bir grup bilgi paylaşımında bulunmak ve olası ortak film projelerini tartışmak üzere bir araya gelmişlerdir. Bu toplantıda Amerikalı katılımcıların İran Ulusal Sinema Günü'ne katılması, İranlı Kadınlar Heyeti'nin New York ve Chicago'daki sinema etkinliklerine katılması, Sundance Film Festivali'nde İranlı genç yönetmenlerin eserlerine yer verilmesi, ABD'li heyetin Fecr Film Festivali'ne katılması ve iki ülke arasında sinema öğrencilerinin gidiş gelişlerinin teşviki gibi konularda uzlaşmaya varılmıştır. SFCG İranlı ve ABD'li sinemacıları 1999 Mayıs ayında ikinci kez buluşturmuştur. Bu toplantılarda kültürlerarası gerilimi dindirmeye ve kamuoylarındaki olumsuz bakış açılarını gidermeye dönük gerçekleştirilebilecek başka ortak girişimler üzerine görüş alışverişinde bulunulmuştur. Aynı zamanda ABD ve İran arasında film festivallerine katılımın artması ve davetlerin kolaylaştırılması konuları da ele alınmıştır.⁹³ SFCG'nin ABD ve İran arasındaki "Sinema Alışverişi" programı 2000'li yıllarda da çeşitli organizasyonlara, film programlarına ve ziyaretlere arabuluculuk etmiştir.⁹⁴

İran Sineması adına kültürel diplomasi faaliyetlerini destekleyen ve geliştiren Farabi Sinema Vakfı da önemli işlere imza atmaktadır. İran'da sinema sektörüne destek veren temel kurum olan Farabi Sinema Vakfı, sinema yapmak isteyenlere ekipman sağlamak vb. teknik konuların haricinde İran'da sinemanın dış ülkelere tanıtımından da sorumludur. Farabi Vakfı bu doğrultuda festivaller düzenlemekte, İran filmlerinin yabancı festivallere katılması için girişimlerde bulunmaktadır. İran'daki tüm film festivalleri Farabi Vakfı tarafından desteklenmektedir. Ayrıca Farabi Vakfı, birtakım elemelerden geçen İranlı çocuklara seminer vererek İtalya'daki uluslararası çocuk festivaline jüri olarak göndermektedir. İtalya'dan da İran'a aynı şekilde çocuklar jüri üyesi olarak İran'daki festivale katılmaktadırlar.⁹⁵ Bu değişim organizasyonu, İran'ın sinema yoluyla gerçekleştirdiği kültürel diplomasi örneklerinden bir tanesidir. Ayrıca yine Farabi Vakfı desteğiyle Uluslararası Fecr Film Festivali de dünyanın pek çok ülkesinden yönetmenlerin ve filmlerin yarıştığı bir film festivali olarak sinemayla ilgili

⁹³ Ferahmend, **a.g.m.** , s. 122-125.

⁹⁴ Bu organizasyonlar hakkında Bkz: "Film Exchange", **Search for Common Ground** (Çevrimiçi) http://www.sfcg.org/programmes/iran/iran_film.html, 18 Haziran 2014.

⁹⁵ Sabire Batur, **a.g.e.** , s. 228.

kişilerin bir araya geldiği buluşma noktalarından biridir. Ayrıca festival kapsamında “Fecr Uluslararası Film Pazarı” organizasyonu da düzenlenmektedir. Bu pazarda çok sayıda ülkeden sinema ile ilgili firma, yapımcı, dağıtımçı ve televizyon kanalı bir araya gelmektedir. İranlı firmaların da yer aldığı organizasyon yapımcılar, şirketler, medya ve yazarlar arasında tanışma, fikir alışverişleri ve ürün pazarlaması için önemli bir imkân sunmaktadır.⁹⁶ Sonuç olarak sinema üzerinde sıkı bir denetim mekanizması kuran İran, aynı zamanda sinemayı kendi yumuşak gücü için önemli bir araç haline getirmiştir. İran’daki sinema kurumları ve yapılan organizasyonların tanıtıma verdikleri önem ve İran Sinemasının dünyada yeri, İran’ın kültürel yumuşak gücünü artırmakta ve İran’a dünyaya kendisini tanıtmaya ve iyi bir izlenim bırakma fırsatı vermektedir.

2.3. Diğer Sanatlar

İran’da hem yerel hem de evrensel nitelikli sanat dalları günümüzde de yaşamaktadır. Müzik dalında, İran musikisi köklü bir geçmişe sahiptir. Tar, Setar ve Santur İran kökenli telli-mızraplı çalgılar arasında yer almaktadır. İran müziğinin temel perküsyon enstrümanı Tonbek, en ünlü vurmalı-deri İran çalgısıdır. Köklü bir geleneğe sahip özgün İran musikisi günümüzde özel bir şöhrete ve değere sahiptir. Çeşitli iniş çıkışlara rağmen özellikle dini musiki alanında da müzik kültürü varlığını korumaktadır.⁹⁷ Devrimden sonra Şii taklit mercilerinin musiki araç ve türlerinin çoğunu haram sayması nedeniyle ancak dini nitelikte müziğin meşru olduğu ve gelişme imkânı bulunduğu söylenebilir.

İran kültürünün en eski dini oyunu sayılan taziye, bütün dünyada İran oyun sanatının sembolü olarak bilinmektedir. Kerbela şehitlerinin yasını tutan Şiilerin düzenlediği tören Muharrem ayının ilk günlerinde başlamakta ve Aşura olarak adlandırılan onuncu günde sona ermektedir. Kerbela hatırasına oynanan oyunlar daha çok Farsçadır ve

⁹⁶ “Tehran to host 17th Fajr International Film Market”, **Press TV**, 4 Ocak 2014, (Çevrimiçi) <http://presstv.com/detail/2014/01/04/343653/fajr-film-market-to-be-held-in-iran/>, 18 Haziran 2014.

⁹⁷ “İran Musikisi Üzerine”, **İran Kültür Evi**, (Çevrimiçi) <http://www.irankulturevi.com/turkce/muziktarih.htm>, 18 Haziran 2014.

genellikle Hz. Hüseyin'in hayatı, Kerbela Vakası, Peygamberler tarihi ve Hicret gibi konuları ele almaktadır. Bu konularda 40-50 bağımsız oyun sergilenir, Hz. Hüseyin'in hayatından sahneler oynanır.⁹⁸ Taziye, İran oyun geleneği içinde yer alan novhe, şebihani, deste çıkarma, perdehanlık gibi oyun ve anlatıların en gelişmiş şekli sayılmaktadır. Taziye bütün halkın katıldığı bir oyundur ve hikâyesi, musikisi, sahnesi ve dekoruyla tam anlamıyla bir tiyatro eseridir.⁹⁹

İran'ın geleneksel güzel sanatlarından biri de hat sanatıdır. Abbasiler'in hizmetinde İranlı hattatların bulunduğu ve 9. yüzyıldan itibaren İran'da önemli bir hat sanatı faaliyetinin mevcut olduğu bilinmektedir. Hat sanatı özellikle Büveyhiler döneminde gelişmiştir. Safeviler döneminde de hat sanatı Tebriz ve İsfahan'da büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Baba Şah İsfahani, Şemseddin-i Tebrizi, Mîr İmâd, Ali Rıza-yi Abbasi ve Derviş Abdülmecid Tâlekânî İran hat sanatının en önemli isimleri arasında yer almaktadır.¹⁰⁰

Minyatür de İran'daki geleneksel sanatlar arasında uzun süreli bir geçmişe sahiptir. İran'da İslam öncesinde de mevcut olan minyatür, İslami dönemin sanat ortamında büyük ilgi görmüştür. İslami dönem İran minyatür sanatının en erken örnekleri İlhanlılar devrine aittir. Minyatürün gelişimi Timurlular devrinde devam etmiş ve Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde de minyatüre önem verilmiştir. Safeviler dönemindeki minyatür, büyük ölçüde Timurlu dönemi minyatür üslubuna bağlı olarak gelişmiştir.¹⁰¹ En ünlü İranlı minyatür sanatçısı Bihzâd, Timurlular ve Safeviler döneminde yaşamıştır. Bihzâd'ın eserleri minyatür sanatını etkilemiştir. Sanatçının eserleri bugün dünyanın çeşitli yerlerindeki müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda sergilenmektedir.

İran'ın önemli yerel değerlerinden dokuma sanatının tarihi İran'da oldukça eskiye dayanmaktadır. İran'da halı dokumacılığının M.Ö. 500'den çok daha eskilere

⁹⁸ Cihan Aktaş, **Şark'ın Şiiri İran Sineması**, İstanbul, Nehir Yayınları, 1998, s. 253.

⁹⁹ **A.e.**, s. 258-259.

¹⁰⁰ Engin Bektaş, "Sanat (İran)", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, cilt 22, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s.433-434.

¹⁰¹ Engin Bektaş, **a.g.m.**, s. 434-435.

dayandığı iddia edilmektedir.¹⁰² Eski dönemlerden beri devam eden bu sanat, İslam sonrası dönemde de varlığını sürdürmüş ve gelişmiştir. 15. yüzyılın önemli halıcılık merkezi Tebriz'dir. Safevi hanedanından Şah İsmail ve Tahmasb'ın halıcılığa önem verdikleri bilinmektedir. 16. ve 17. yüzyıllar İran halıcılığının yükselme devridir.¹⁰³ Günümüzde de halı dokuma sanatı İran için hem önemli bir kültürel değer, hem de ekonomik olarak önemli bir ihraç kalemidir. El dokuması İran halıları dünyanın pek çok ülkesine ihraç edilmektedir.

2.4. Mimari ve Doğal Güzellikler

İran'daki mimari eserler ve ülkenin doğal güzellikleri kültürel bir cazibe yaratmaktadır. İran mimarisi Suriye'den Kuzey Hindistan'a ve Çin sınırlarına, Kafkasya'dan Zanzibar'a kadar etkisini hissettirmiş bir üsluba sahiptir.

Başkent Tahran tarihi dokunun hissedildiği şehirlerden biridir. Antik Pers eserlerinin, çömleklerin, metal işlerinin, yazmaların ve madeni paraların sergilendiği İran Ulusal Müzesi, çok değerli tarihi mücevherlerin sergilendiği Ulusal Mücevher Müzesi, 16. yüzyıldan günümüze nadide halıların sergilendiği Ulusal Halı Müzesi, Tahran Kapalı Çarşısı ve Tahran'ın simgesi haline gelmiş, hem Sasani hem de İslam mimarisinin özelliklerini taşıyan Azadi (Özgürlük) Anıtı şehirde yer almaktadır. Anıtın bulunduğu meydan, Azadi Meydanı olarak anılmaktadır. Ayrıca Kaçar Hanedanlığı dönemine ait, şehrin en eski tarihi yapılarından Gülistan Sarayı da 2013 yılında UNESCO'nun Dünya Kültür Mirası listesine girmiştir.

İsfahan, geleneksel İran mimarisine ait birçok esere ev sahipliği yapmaktadır. Şehirde 17. yüzyılda yapımı tamamlanmış Nakş-ı Cihan Meydanı (İmam Humeyni Meydanı) UNESCO'nun "Dünya Kültür Mirası" listesinde yer almaktadır. Meydan 17. yüzyılda Şah Abbas tarafından yaptırılan İmam Camii, Şah Abbas tarafından 16. yüzyılın sonunda yaptırılan Ali Kapısı Sarayı, Safevi mimarisinin başyapıtlarından biri olarak

¹⁰² "İran'da Halı ve Halı Dokumacılığı", **İran Kültür Evi**, (Çevrimiçi) <http://www.irankulturevi.com/turkce/iransanat.htm#1>, 18 Haziran 2014.

¹⁰³ Beksaç, **a.g.m.**, s. 437.

kabul edilen Şeyh Lütfullah Camii gibi tarihi yapılarla çevrilidir. Ayrıca Zayende Nehri üzerine kurulmuş köprülerden Siesepol Köprüsü, 17. yüzyılın başında yapılmış, Safevi mimarisinin en ünlü örneklerinden biridir. Şehirde yer alan Cuma Mescidi, 771 yılında yapımına başlanmış olup 20. Yüzyıla kadar devam etmiştir. 2012 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine alınmıştır.

İran daha pek çok tarihi yapıya ev sahipliği yapmaktadır. Kaşan'da 19. Yüzyılda yapılmış Burucerci ve Tabatabai konakları görülmeye değer yerler arasındadır. Tebriz'de Tebriz Kapalı Çarşısı, UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde yer alan bir diğer İran tarihi yapısıdır. Şairler şehri Şiraz'da Sadi ve Hafız'ın türbeleri bulunmaktadır. Bunlar Şiraz'da ziyaret edilen yerler arasındadır. Ayrıca Şiraz'daki İrem Bağları, UNESCO'nun Kültür Mirası listesine giren "İran Bahçeleri" arasından seçilmiş dokuz bahçeden biridir.

İran'da dini önemi bulunan şehirler Kum ve Meşhed'deki dini eserler dünyanın her yerinden Şiiler tarafından ziyaret edilmektedir. Bu şehirler Şiiler için kutsal kabul edilmektedir. Kum'da İmam Musa Kazım'ın kızı Fatıma-i Masume'nin türbesi bulunmaktadır. Kum ayrıca dini eğitim merkezidir. Meşhed şehrinde ise İmam Rıza Türbesi bulunmaktadır ve her yıl milyonlarca Şii tarafından ziyaret edilmektedir.

UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ndeki 16 kültürel varlık İran'a aittir. Bunlar; Kabus Anıtı, İran'daki Ermeni Kiliseleri, Suştar Tarihi Su Sistemleri, Tebriz Kapalı Çarşısı, Bisütun, Pasargad, Persepolis, Sultaniye, İran Bahçeleri, Şeyh Safiyüddin İshak Erdebili'nin türbesi, Bem Şehri, İmam Humeyni Meydanı, Cuma Mescidi, Taht-ı Süleyman, Gülistan Sarayı'dır.¹⁰⁴

¹⁰⁴ "World Heritage List", **UNESCO**, (Çevrimiçi) <http://whc.unesco.org/en/list/>, 18 Haziran 2014.
"Iran (Islamic Republic of)", **UNESCO**, (Çevrimiçi) <http://whc.unesco.org/en/statesparties/ir>, 18 Haziran 2014.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN SİYASİ DEĞERLERİ

İran İslam Cumhuriyeti anayasal olarak temelini iki düşünceden almaktadır. Bunlar İslamcılık ve Cumhuriyetçilik düşünceleridir. Bu iki düşünce aynı zamanda İran İslam Cumhuriyeti siyasi düzeninin meşruiyet kaynaklarıdır.¹⁰⁵ Bunun yanında anayasada belirtildiği üzere devrim ihracı politikası bağlamında uygulama alanı bulunan, Şii İslam'ın devrimci yorumu temel alan “devrimcilik”, Fars milliyetçiliğinden beslenen ve Humeyni ile birlikte Devrimci İran'ın temel sloganı haline gelen “ABD ve Batı karşıtlığı” İran'ın siyaseten benimsediği değerler arasında yer almaktadır. İran'ın devrimin ilan edilmesinin hemen ardından Siyonist düşünceyi hedef tahtasına oturtması ve İsrail'in varlığını meşru bulmaması sebebiyle Siyonizm ve İsrail karşıtlığı da İran'ın siyasal değerleri arasında gösterilmektedir.

3.1 İslamcılık

Şah dönemini bitiren İran Devrimi'nin hemen akabinde, 30 Mart 1979 tarihinde yapılan halk oylamasının yüzde 98 olumlu sonuçlanmasıyla 1 Nisan 1979 tarihinde İran resmen bir İslam cumhuriyeti olmuştur.

İran anayasasının giriş kısmında belirtildiği üzere İran devriminin temel özelliği belli bir doktrine bağlı oluşu ve İslami olmasıdır.¹⁰⁶ Bu doktrin Velayet-i Fakih ilkesidir ve İslami hükümetin temelini oluşturmaktadır. Müslüman halka somut ve tutarlı yeni bir amaç kazandıran da bu ilkedir.¹⁰⁷ Anayasanın görevi Velayet-i Fakih ilkesi doğrultusunda önder fakihin rehberliğinin gerçekleşmesi için gerekli ortamı hazırlamaktır.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Pınar Arıkan, “İran İslam Cumhuriyetinde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler”, **ORSAM**, Rapor No: 112, Mart 2012, s. 6.

¹⁰⁶ **İran İslam Cumhuriyeti Anayasası**, Çev. Abdullah Ünlü, İstanbul, Evrensel Yayıncılık, 1996, s.5.

¹⁰⁷ **A.e.**, s. 8.

¹⁰⁸ **A.e.**, s. 14.

Anayasanın 1. Maddesinde İran'ın bir İslam cumhuriyeti olduğu belirtilmiş¹⁰⁹, 12. Maddesinde ise İran'ın resmi dininin İslam, mezhebinin ise Caferi-i İsna-aşeri olduğu ve bu maddenin sonsuza kadar değiştirilemeyeceği hükme bağlanmıştır.¹¹⁰ Anayasanın pek çok maddesinde Kuran-ı Kerim'den ayetler bulunmaktadır.

İran, İslam hukuku prensipleriyle yönetilmektedir. Fakat İranlılar İslam hukukunda bir ayrıma gitmeksizin kendi uyguladıkları hukuki prensiplerin doğrudan İslam hukuku olduğunu iddia etmektedirler. Konuya İslam mezhepleri açısından bakılacak olursa, İran'da doğrudan İslam hukuku değil, onun bir alt dalı olan Caferi ekolü uygulanmaktadır. Bu durum anayasada belirtildiği gibi Rehberlik kurumunun varlığından da anlaşılmaktadır.¹¹¹ Buna rağmen İran rejimi, kendi değerlerini genelleştirmekte ve bu sayede İslam'ın gerçek temsilcisi olduğunu iddia edebilmektedir.

İran rejiminin İslami değerler üzerine inşa edilmesi, İran'a dış dünyaya karşı İslami bir söylem geliştirme meşruiyeti kazandırmaktadır. İran bu doğrultuda bir rol model olmaya çalışmaktadır. Her ne kadar İran'ın İslami anlayışı Şiilikle sınırlı olsa da, bunu sunma biçimi ve eylemci pratiğiyle bu açığını kapamaya çalışmaktadır. İran Devrimi bu noktada önemli bir yerde durmaktadır. Zira İslamcı devrimlerin ilk örneğini oluşturan İran Devrimi'nin Müslüman kitleler üzerindeki etkisi büyük olmuştur. İran Devrimi Velayet-i Fakih anlayışını savunan bir iktidarı yönetime taşımıştır. İran, bu sayede İslami bir hükümeti hayata geçirerek çok sayıda Müslümanı etkilemiş ve örnek almalarını sağlamıştır. Bundan dünyadaki çok sayıda İslami grup etkilenmiştir. Bunlar sadece Şii gruplar değildir. Öyle ki aralarında Türkiye'deki İslamcılar da olduğu çok sayıda Sünni grup İran Devrimi'nin İslamcı ideallerinden az ya da çok etkilenmiştir. Örneğin, başlarda Humeyni'nin iktidara gelmesi Türkiye'deki İslamcılar arasında da memnuniyetle karşılanmıştır. Necmettin Erbakan'ın Milli Selamet Partisi, Tahran'daki rejime desteğini bildirmiştir. Devrim, İslam'ın laik ve Batı yanlısı

¹⁰⁹ A.e., s. 21.

¹¹⁰ A.e., s. 29.

¹¹¹ Ahmet Kılınc, "İran Anayasa Hukukunun Genel Esasları", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1-2, Haziran-Aralık 2008, s.917-918.

hükümetlere karşı zaferi olarak görülmüştür. Tahran'ın radikal politikaları gün yüzüne çıkınca, Türkiye'deki İslamcılarının da rejime karşı bakış açısı değişmiştir ancak yine de ufak bir azınlık devrime ve Humeyni'ye desteğini sürdürmüştür. İran'ın, Türkiye'deki kamuoyunu etkilemek için gösterdiği yoğun çaba pek bir sonuç vermese de İslamcılar içindeki aşırı unsurlara moral ve cesaret vermiştir.¹¹²

İran Devrimi'nin dünya Müslümanları için ilk bakışta önemi büyük olmuştur. Çünkü devrim, Batı egemenliğinde laik bir dünya düzenine karşı bir zafer olarak algılanmış ve belli ölçüde desteklenmiştir. İran, devrimden hemen sonra hayata geçirdiği kurumlarla devrimi ihraç politikası gütmüştür. Bu çerçevede, Humeyni'nin fikirleri, kitapları ve vaazları çeviriler vasıtasıyla İslam dünyasına yayılmıştır. Elbette İran'ın İslamcı fikirleri İslam dünyasında devrimin şöhreti nispetinde karşılık bulmamıştır. Bunun sebepleri arasında İran'ın mesajlarının aşırı ve fazlasıyla siyasi olması gösterilebilir. Ayrıca bahsettiğimiz üzere İran'ın İslam anlayışı, Şii ve mezhebe dayalı olduğu için İslam dünyasında ancak belli ölçüde karşılık bulabilmiştir. Bu noktanın daha iyi anlaşılabilmesi için Velayet-i Fakih ilkesi ve Merci-i Taklid kavramları üzerinde durmak daha faydalı olacaktır.

3.1.1. Velayet-i Fakih

Velayet kelimesi, pek çok anlama sahiptir. Bir şeye yakın olma, bir şeye hâkim olma, dostluk, kutsallık, bağlılık veya vekâlet gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Şii literatürde ise “velayet” kavramı, imamların iktidarına bağlılığı ve hükümet etme haklarının kabulünü ifade etmektedir.¹¹³ Fakih ise fıkıh (İslam hukuku) bilgini anlamına gelmektedir.

“Velayet-i Fakih” ise fakihin yönetimi anlamına gelmektedir. Şii siyasal düşüncesinde dini ve siyasi otorite Hz. Ali'nin soyundan gelen “İmam”lara aittir. Ancak 12. İmam

¹¹² Yılmaz Polat (Çev.), **Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'deki İslamcı Akımlar**, 2. bs., İstanbul, Beyan Yayınları, 1990, s. 50-51.

¹¹³ Ahmet Musavi, “Velayet-i Fakih Teorisi ve Şii Fıkıh Literatüründeki Yeri”, **İslami Siyaset Teorisi ve Sorunlar**, Ed. Mümtaz Ahmet, Çev. Halim Sırçancı, İstanbul, Ekin Yayınları, 1997, s. 149.

Mehdi gizlenmiştir ve ileriki bir zamanda geri dönecektir. İmam Mehdi'nin gizli olduğu süre içerisinde dini ve siyasal liderliğin kime ait olacağı sorunu, Şii siyasal düşüncesinde uzun yıllar tartışma konularından birisi olmuştur. Ayetullah Humeyni, 1970'lerde sistemleştirdiği velayet-i fakih teorisiyle siyasal otoritenin İmamların varisleri olan din âlimlerinin elinde olması gerektiğini ileri sürmüştür.¹¹⁴

Humeyni ile birlikte Velayet-i Fakih kavramı siyasi bir kimlik kazanmıştır. Şiiliğin siyasi düşünce tarihinde fakihlerin genel hükümler üzerindeki velayeti daha önce ortaya konmuş bir kavramdı. Fakat klasik Şiilik inancında “gaybet döneminde” Müslümanlar üzerinde siyasi egemenlik hakkı kimseye ait değildir. Humeyni ise bu fakihlerin genelini kapsayan ve doğrudan hükümet etme anlayışını içermeyen bu anlayışı kökünden değiştirmiştir. Humeyni bu kavramı, tek bir fakihin Peygamber ve Şii imamlarının naibi olarak ümmet üzerinde siyasi velayete de sahip bir şekilde “velayet-i mutlak-ı fakih” olarak yeniden bir kuram haline getirmiştir. Humeyni bu anlayışla Rehber İmamın (veliyy-i fakih) Şii İmamlarının naibi olarak bu yetkiye sahip olduğu düşüncesini ortaya atmıştır.¹¹⁵

Velayet-i fakih teorisi din adamlarının siyaset ve devletten uzak durması gerektiği görüşü ile siyasete ve devlete bir ölçüde müdahale etmeleri gerektiğini savunan görüş arasında süregelen Şii siyaseti içerisinde yeni bir çığır açmıştır. Bu düşünceye göre İslam tehlike altındadır. İslam ümmetinin korunması ve İslami kuralların uygulanabilmesi için İslami bir devlet şarttır. İslami bir devlette de İslami hükümleri en iyi icra edecek olanlar, Peygamber ve İmamların varisleri olan adil fakihlerdir. O halde ümmetin idaresi fakihlerin sorumluluğu altındadır.¹¹⁶

Yalnız Velayet-i fakih konusunda pek çok Şii âlim Humeyni ile aynı fikirde değildir. Bazı Şii âlimlere göre; Humeyni, öne sürdüğü fikirlerle gaybet döneminin başından kendi zamanına kadar gelen tüm ilmi çevreleri istisnasız itham etmektedir. Eğer

¹¹⁴ Bayram Sinkaya, “İran İslam Cumhuriyeti’nde Siyasal Yapı ve Yönetim”, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Barış Kitap, 2011, s. 17.

¹¹⁵ Serkan Taflıoğlu, “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşrûiyet Kaynağı ‘Velâyet-i Fakih’”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 68, Sayı: 3, 2013, s. 109.

¹¹⁶ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 15.

Humeyni'nin iddiaları doğru kabul edilirse bunlardan hiçbirisi ellerinin altında iken velâyet-i fakihe uzanmamış, onu talep etmemiştir. Bu büyük âlimlerin hepsi uyku içinde miydi? Yoksa uyandılar da korkularından böyle bir talepte bulunmaya cesaret mi edemediler. Gerçekte Şiiler içinde pasif bir bekleyiş söz konusu iken, Humeyni Velayet-i Fakih teorisine siyasi bir boyut kazandırarak Şii mezhebini, içine bulunduğu "İslam hükümetini kurmak üzere Mehdi'yi bekleme" donukluğundan kurtarmayı amaçlamıştır. Humeyni, geleneksel yaklaşımı reddederek kendi siyasi hedefleri doğrultusunda Velayet-i Fakih'i yeniden yorumlamıştır.¹¹⁷

İran İslam Cumhuriyeti'nde en önemli kurum, fikri, dini ve siyasi alt yapısını Velayet-i Fakih doktrininin oluşturduğu "Rehberlik Makamı"dır. İran İslam Cumhuriyeti'nin lideri veli-yi fakih, yani Rehberdir. Rehberlik Kurumu, yasama, yürütme ve yargı güçleri üzerinde olduğu gibi halkın da üzerinde mutlak yetkiye sahiptir. İran anayasasının 109. Maddesine göre Rehber, fetva açıklamak için gerekli ilmi yeteneğe sahip adil, takva sahibi, sahîh siyasi ve sosyal görüşe ve yöneticilik yeteneğine sahip müçtehitler arasından seçilir. Rehberin görevleri ve yetkileri ise, 110. Maddede belirtildiği üzere şöyledir¹¹⁸:

- 1.Düzenin Yararını Teşhis Heyeti'ne danışarak devletin genel siyasetini belirleme.
- 2.Düzenin genel siyasetinin uygulanmasını denetleme.
3. Halkoylaması emrini verme.
4. Silahlı Kuvvetlere başkomutanlık etme,
5. Savaş, barış ve seferberlik ilanı,
6. Koruyucular Şurası üyeleri, Yargı organı başkanı ve Radyo-Televizyon Kurumu Başkanı, Genelkurmay Başkanı, Devrim Muhafızlar Ordusu Başkomutanı, düzenli ordu ve güvenlik güçlerinin yüksek dereceli komutanlarının makamlarına tayini, azli ve istifalarını kabul etme.
7. Yasama-yürütme-yargı organları arasındaki ilişkileri düzenleme.

¹¹⁷ Hayrettin Karaman, "Şî'a'da İmamlık ve Velâyet-i Fakih Anlayışı", (Çevrimiçi) <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0652.htm>, 19 Haziran 2014.

¹¹⁸ Pınar Arkan, **a.g.m.**, s. 8.

8. Normal yollardan çözülmeyen problemleri Düzenin Yararını Teşhis Heyeti aracılığı ile çözme.
9. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra mazbatasını verme.
10. Cumhurbaşkanı'nı görevinden azletme.
11. Yargı organı başkanının teklifinden sonra ve İslami sınırlar dâhilinde mahkûmlar için af ilan etme.

İran İslam Cumhuriyeti'nde ilk fakih, aynı zamanda taklit mercii kabul edilen Ayetullah Humeyni olmuştur. Ölümüne kadar devleti idare eden Humeyni halk tarafından oldukça sevilen ve kabul gören bir liderdi. Humeyni'nin ardından fakih olma meselesi, anayasal olarak değişime uğramıştır. 1989'daki anayasa değişikliği ile Fakih'in gerçek yetkileri artırılırken Fakih'in bir merci olması ve insanların çoğunluğu tarafından kabul edilmesi gerektiği nitelikleri Anayasa'dan çıkarılmıştır. Şu anda Velayet-i Fakih'in işlevi Humeyni yönetiminden farklı bir hale gelmişse de Hamaney güçlü bir lider olarak varlığını sürdürmektedir.¹¹⁹

Fakat Hamaney'in gücü, Velayet-i Fakih'in kurumsal yapısının gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Hamaney, hiçbir zaman Humeyni'nin karizmasına sahip olamamıştır. Bu yüzden Velayet-i Fakih, kendisini kurumsal yapısıyla kabul ettirmeye çalışmaktadır. Dini yönetimin toplumla olan bağlarındaki zayıflama ile birlikte, Humeyni örneğindeki karizmaya sahip olamayan Hamaney ile Velayet-i Fakih, İran'da eskisi kadar yumuşak güce sahip değildir. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki Velayet-i Fakih Kurumu, felsefi yapısı gereği, sadece İranlıları bağlayan ve İran anayasası içinde bir kurum değildir. Aslında bu kurum İran'da hem dünyevi, hem de dini hayatın merkezine kendisini koyarken, dünyada da tüm Müslümanların ve özellikle de Şiiilerin dini liderliğine adaydır.¹²⁰

¹¹⁹ Muhsin M. Milâni, "Humeynî'den Hamaney'e, Velâyet-i Fakih Kurumunun Değişimi", Çev. Fatih Topaloğlu, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 19, Kış-İlkbahar 2004, s. 202, 210.

¹²⁰ Kaan Dilek, **Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında İran'ın Orta Asya Politikaları**, Ed. Murat Yılmaz, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Yayın No: 7, Ankara, 2011, s.23.

3.1.2. Merci-i Taklid (Taklit Mercii)

Şiiliğin İmamiye ekolünde, fetvasına başvurulacak en yetkili müçtehitir. Sözlükte "taklit için müracaat edilecek kişi" anlamına gelen “merci-i taklîd” tabiri terim olarak Şiiliğin İmamiye kolunun çoğunluğu tarafından, 18. yüzyılın sonlarından itibaren benimsenen Usûlî fıkıh ekolünce içtihat derecesine sahip yetkin âlime verilen unvanı ifade etmektedir. Bu anlayışa göre sıradan Müslümanlar dinin ayrıntılı hükümleri hakkında, özellikle de yeni ortaya çıkan ve şüpheli olan durumlarda taklit mercii bir müçtehid takip etmek ve ona danışmak zorundadır.¹²¹

Bu doğrultuda Şiiler için taklit mercii, onların dini ve toplumsal hayatlarına doğrudan etki eden nüfuz sahibi bir kişi olarak yumuşak güce sahiptir. Buna bir bakıma dini bir yumuşak güç denilebilir. Velayet-i Fakih, bir doktrinin adı ve İran’da kurumsallaşmış bir yönetim biçimidir. Taklit Mercii ise daha doğrudan etkiye sahiptir. Taklit mercinin en büyük avantajı toplumla arasında bir aracı ve engel olmaması, doğrudan etki edebilmesidir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merci-i taklid konumunu müesseselaştiren Şii fakihler, boykot ve cihat fetvalarıyla Şii halkın siyasi hayatlarına da yön vermeye başlamışlardır.¹²²

İran’da 1979 Anayasasına göre Rehberin taklit mercii olması gerekirken, 1989’daki düzenlemeyle bu şartın kaldırılmasıyla Rehberlik Makamı siyasileşmiştir. Hamaney seçildiği zamanda, müçtehid olmakla birlikte henüz merci değildi. Humeyni’den sonra hayattaki tek büyük merci olan Ayetullah Ali Araki’nin Kasım 1994’teki ölümüyle Ayetullah Hamaney İran’daki birçok âlimin desteğiyle merciliğini ilân etmiştir. Böylelikle yeniden siyasi liderlikle mercilik birleşmiştir.¹²³

Şii dünyasının mercii konumuna bakışı farklılık arz etmektedir. Merciiin siyasete mesafeli durmasını savunarak Ayetullah Burucerdî’nin çizgisini sürdürenler genelde

¹²¹ Hamid Algar, “Merci-i Taklîd”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 29, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004. s. 172.

¹²² Erhan Başyurt, “‘Şii ekseni’ canlanıyor”, **Aksiyon**, 21 Şubat 2005, (Çevrimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-14494-26-sii-ekseni-canlaniyor.html>, 18 Haziran 2014.

¹²³ Algar, **a.g.m.**, s. 174.

Necef'te Ayetullah Seyyid Muhsin Tabatabaî, ondan sonra da Büyük Ayetullah Ebül-Kâsım Hui etrafında toplanmışlardır.¹²⁴ Büyük Ayetullah Hui siyasete karışmamayı, 'sükût' geleneğinin sürmesini savunmuş ve Velayet-i Fakih düşüncesine de karşı çıkmıştır. Hui, fakihin otoritesinin siyasi alana uzatılamayacağını ve ulemanın etkisinin tek fakihte toplanamayacağını iddia etmiş ve 1992'de vefat edinceye kadar da bu fikrini savunmuştur.¹²⁵

Ayetullah Hui'nin ise bugün en büyük takipçisi ve halefi Ayetullah Sistani'dir. Sistani, Humeyni'nin Velayet-i Fakih prensibini kabul etmemektedir. Bu doğrultuda Sistani, geleneksel Şii ekole bağlı olup siyasetle arasına mesafe koymaktadır. Sistani, Irak'ın en büyük dini lideridir ve bir taklit merciidir.

Bugün Şiiler için birden fazla taklit mercii bulunmaktadır. Bu da İran'ın dini lider Hamaney'in şahsından güç alan ve velayet-i fakih prensibiyle perçinlenen İslam dünyasında Şiiler üzerindeki yumuşak gücü için olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Üzerinde durulması gereken bu durumun belki de en büyük sebebi İran'ın velayet-i fakih ve mercii kavramlarını siyasileştirmesidir. İran bu doğrultuda dini olmaktan ziyade siyasi olabildiği kadar etkisini artırabilmektedir.

Şiiler içindeki taklit mercii içinde Sistani'nin çok geniş bir mukallid (taklitçi) kitlesi bulunmaktadır. Sistani Irak'taki en etkili dini liderdir. Ayetullah Hui'nin ölümünün ardından, Lübnan'dan Bahreyn'e Hui'nin taraftarı olan mukallidler Sistani'yi merci-i taklîd olarak kabul etmişlerdir. Körfez'deki Şii Arapların merci-i taklid olarak büyük oranda Necef ve Kerbala'daki din adamlarını tercih ettikleri bilinmektedir. Sistani'nin de Körfez ülkelerinde en büyük 'mukallid' topluluğuna sahip mercii olduğu ifade edilmektedir. Türkiye'deki Caferiler ise merci-i taklid olarak Hamaney ve Sistani arasında bölünmüş durumdadırlar.¹²⁶

¹²⁴ A.e.

¹²⁵ Başyurt, a.g.m.

¹²⁶ Başyurt, a.g.m.

İran'ın dini lideri Hamaney de Rehber olarak önemli bir yumuşak güce sahiptir. Hamaney de bir taklit merciidir ve İran'ın lideri olması onu etkili kılmaktadır. Hamaney, Lübnan'da özellikle Hizbullah üzerinde dini etkiye sahip bir liderdir. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah merci-i taklid olarak Hamaney'i kabul etmektedir ve her fırsatta ona bağlılığını ifade etmektedir.

Hamaney ayrıca Bahreynli Şiiler üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Bahreyn'de birçok Şii, Şii İslam'ın on iki imam öğretisi altındaki Caferi okula tabi olup taklit merciine bağlıdır. Şiilerin birçoğu Ali Hamaney'in rehberliğine bağlıdır ve siyasi olarak, Hamaney'in benimsediği velayet-i fakih doktrininin izlemektedir.¹²⁷ İran her ne kadar Şii dünyasında alternatifsiz değilse de, kendine özgü anlayışı ve siyasi dinamizmi ile kendi değerlerini bir yumuşak güç aracı olarak kullanmayı bilmektedir.

3.2. Cumhuriyetçilik

İran Anayasası'nın 6. Maddesinde ülke işlerinin seçimler yolu ile ve genel oya dayanılarak yürütülmesi gerekliliği belirtilmiştir. Buna göre halk, Cumhurbaşkanı, İslami Şura Meclisi temsilcilerini, şuraların ve benzer heyetlerin üyelerini seçmekle yükümlüdür.¹²⁸ Ayrıca anayasanın 3. Maddesine göre devlet, halkın tümünün kendi siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel kaderinin belirlenmesine katılması için bütün imkânlarını kullanmakla görevlidir.¹²⁹ Milletın egemenlik hakkı ayrıca Anayasanın 5. Bölümünde açıkça belirtilmektedir. Bu bölüme göre dünya ve insan üzerindeki mutlak egemen olan Allah, insanı toplumsal yazgısına egemen kılmıştır ve hiç kimse insandan bu ilahi hakkı alamaz. Millet, Allah vergisi olan bu hakkı yasama, yürütme ve yargı güçleri yoluyla kullanır.¹³⁰

¹²⁷ Abdurrahman Babacan, Üzeyir Yiğit, Mehmet Tahiroğlu, **Bahreyn İnsan Hakları Raporu 2013**, MAZLUMDER, Ankara, 2013, s. 15 (Çevrimiçi)

<http://www.mazlumder.org/webimage/file/genelmerkez/icerikler/pdf/bahreyn.pdf>, 19 Haziran 2014.

¹²⁸ **İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, a.g.e.**, s. 26.

¹²⁹ **A.e.**, s. 22-24.

¹³⁰ **A.e.**, s. 50-51.

İran’da her ne kadar düzenli olarak seçimler yapılsa da bu seçimlerin yeteri kadar sağlıklı olmadığı düşünülmektedir. Örneğin 12 Haziran 2009’da gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde hile ve usulsüzlük yapıldığına dair duyulan güçlü inanç, İran sokaklarında İslam Devrimi’nden bu yana eşi görülmemiş ve beklenmedik büyüklükte protesto gösterilerine neden olmuş, ancak toplumsal muhalefet acımasızca bastırılmıştır.¹³¹ İran bir cumhuriyet olmasına rağmen demokratik prensiplerin yeterli ölçüde yerleşmediği bir ülkedir. Devrim halktan büyük destek bulmuş ve tabandan beslenmiştir. Fakat günümüzde İran rejimi “halka rağmen” İslami yönetimin gereklerini yerine getirme noktasındadır. Bu anlamda, İran halkının özgürlüğü ve dış dünya ile olan bağı rejim tarafından sınırlandırılmaktadır. Bunu iletişim alanındaki kısıtlamalar açık bir şekilde göstermektedir. Bu da İran’ın cazibesini olumsuz yönde etkileyen en önemli unsurlardan biridir.

3.3. Devrimcilik

İran’ın İslamcılık ile birlikte en önemli siyasi değeri devrimcilik olmuştur. İran’ın İslamcı perspektifi içinde bol miktarda devrimci söylem barındırmaktadır. Elbette İran için devrimci ifadesini kullanmak hem teorik hem de pratik anlamda sorunludur. Gerçek anlamda devrim ve devrimcilik kavramları İslam diniyle özellikle Sünni gelenekte bağdaşan kavramlar değildir. Fakat siyasete ve sol söyleme angaje olan Humeyni, özellikle devrimci bir retorik kullanmıştır. Burada ele aldığımız devrimcilik, İslamcılıktan bağımsız değildir ve o olmadan da bir hükmü yoktur. Devrimcilik bu bağlamda İran İslamcılığı için bir yöntem ve araç olmuştur. Hem söylem ve teori, hem de pratikte karşılığı bulunan bir yöntemdir.

İran anayasasının giriş kısmında İran devrimi ve devrim süreci destansı bir şekilde anlatılmaktadır. Anayasanın giriş kısmında devrim, mustaz’afların müstekbirlere karşı zaferini hedefleyen bir hareket olarak tanımlanmış ve anayasanın bütün yeryüzünde yoksun ve zulüm altında olan milletlerin kurtuluş savaşımının gereken düzeye

¹³¹ Gülriz Şen, “İran ve ‘Arap Baharı’: Bağlam, Söylem ve Siyaset”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt: 3, Sayı: 2, Ocak 2012, s. 99.

erişmesine yönelik, devrimin ülke içinde ve ülke dışında sürdürülmesi için gerekli ortamı sağlayacağı ifade edilmiştir.¹³² Ayrıca Anayasanın dış politika esaslarının belirlendiği onuncu kısmında 154. Maddeye göre İran başka milletlerin iç işlerine karışmaktan sakınmakla birlikte mustaz'afların müstekbirlere karşı hak arama mücadelesini yeryüzünün her noktasında desteklemektedir.¹³³ İran anayasasının devrimci vurguları anayasanın giriş ve dış politika kısmında açıkça görülmektedir ve İran devrimin ülke dışında sürdürülmesini kendisine bir amaç edinmiştir. Devrim ihracı, anayasal olarak da karşılığını bulan bir düşünce olmuştur. Bu noktada müstekbirlere karşı mustazaflar (zalimlere karşı mazlumlara) ifadesi de dikkate değerdir. İran bu söylemi dış politikasında da sıklıkla kullanmıştır. Bu gibi betimlemeler geçmişte dini liderlerden ziyade laik solcular tarafından kullanılmıştır. Humeyni'nin ifadelerinde bu gibi çok betimleme yer almaktadır. Humeyni ilk eserlerinde o zamanlar güçlü solcu çağrışımlar içeren “tabaka” (sınıf) kelimesini çok az kullanmasına ve “devrim” kelimesinden de sakınma eğilimi gösterse de 1970 sonrası eserlerinde toplumu birbirinden keskin çizgilerle ayrılmış iki sınıf şeklinde betimlemiştir. Zalimlere karşı mazlumlara, zenginlere karşı fakirleri, şeytan hükümetlere karşı mustazaf milletler, saraylılara karşı gecekonducular, üst sınıfa karşı alt sınıf ve aristokratlara karşı yoksullar. “mustazaf” kelimesi de Humeyni'nin söylemi içerisinde değişim geçirmiştir. Humeyni başlarda bu kelimeyi mütevazı, pasif ve alçakgönüllü şeklinde Kuran-ı Kerim'deki şekliyle kullanırken 1970'lerde hemen hemen her konuşmasında bu kelimeyi “öfkeli fakirler”, “sömürülen insanlar” ve “ezilmiş kalabalıklar” anlamında kullanmıştır.¹³⁴

İran devrimi denildiğinde Şiiliğin devrimci biçimini ele almak zorunludur. Kitleleri devrimin peşinde sürükleyen de bu ideolojik yaklaşım olmuştur. Humeyni devrimin önderi olmasına rağmen, devrimin ideolojik önderlerinden belki de en önemlisi Ali Şeriatî'dir. Şeriatî, Paris'teki eğitimi sırasında Üçüncü Dünya'daki tüm özgürlük hareketlerinin aynı sömürgeci zalimlere karşı mücadele etmekte olduklarını

¹³² İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, a.g.e. , s. 12.

¹³³ A.e. , s. 92-93.

¹³⁴ Ervand Abrahamian, *Humeynizm: İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler*, Çev. Mehmet Toprak, İstanbul, Metis Yayınları, 2002, s. 34-35.

hissetmeye başlamış ve gerçek İslam'ın tüm baskıcı güçlere karşı gelerek toplumsal adalet uğrunda çalışmak için gönderildiğini düşünmüştür. Bu düşüncesine “ezilmişler” (mustaz’aflar) terimini kullanmak ve Müslümanları “iyiliği emretmek ve kötülükleri nehy etmek” görevine çağırmak suretiyle İslami bir dayanak geliştirmiştir. Şeriatî'nin Hz. Hüseyin'i sunuş şekli de bu doğrultuda olmuştur. Ona göre Hz. Hüseyin insanlık için toplumsal adaleti temin amaçlı mücadele etmiş ve canını bu uğurda vermiştir. Bu anlayışla Şeriatî, Şiiliğin eylemci, daha doğrusu devrimci bir biçiminin yaratılmasında büyük bir rol oynamıştır.¹³⁵ Şeriatî'nin fikirleri Humeyni üzerinde de etkili olmuştur. Humeyni de Şeriatî gibi devrimci bir dil kullanmıştır. Humeyni'ye göre İslam, kendilerini doğruluk ve adalete teslim etmiş militan kişilerin dinidir. İslam, bağımsızlık isteyenlerin dinidir ve emperyalizme karşı mücadele edenlerin okuludur.¹³⁶

Humeyni Şiileri pasif bir bekleyişten kurtarmış ve bir anlamda onları uykudan uyandırmıştır. Bunu da geleneksel Şii anlayışına karşı kendi Velayet-i Fakih doktrini ile sağlamıştır. İran devriminden hemen önceki bu süreç, İslam'ın siyasallaşması ve siyasetin alanına müdahale etmesi sonucunu doğurmuştur. Humeyni'ye göre İslam devletinin kurulması zaruridir ve bu amaçla tağuti rejimler de yıkılmak zorundadır. Zira Allah'ın hükmüyle idare edilmeyen devletlerde zulüm yönetimi söz konusudur. Humeyni, “Velayet-i Fakih İslam Devleti” adlı kitabında bunu açıkça ortaya koymaktadır:

“Devletlerin bugünkü şu gayri İslamî ve İslam düşmanı hallerinin sürmesine izin vermememiz gerekir, aklen ve şer'an da böyledir. Bunun delilleri de apaçık ortadadır:

Her şeyden önce, gayri İslamî bir siyasî nizam ve devlet düzeninin kurulması; İslam'ın siyasî nizamı ve devlet düzeninin uygulanmaması demektir. İkinci delil de; gayri İslamî olan her siyasî düzen ve devletin, şirke bulaşmış bir siyasî düzen ve müşrik bir devlet olmasıdır; çünkü onun hakim ve egemen gücü tağuttur ve bizler şirkin iz ve

¹³⁵ Bülent Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s. 51.

¹³⁶ **A.e.**, s. 53.

etkilerini Müslümanların hayatından silip temizlemekle mükellefiz. (...) Bu sosyal ve siyasî şartlarda mümin, takvalı ve âdil biri insanın yaşayabilmesi; imanını ve doğru davranışlarını koruyabilmesi mümkün değildir. Karşısında iki yol bulacaktır: Ya mecburen şirke bulaşmış ve sâlih olmayan amellerde bulunacak, ya da bu tür amellere bulaşmamak ve tâğutun emir ve kanunlarına eğilmemek için onlara karşı mücadeleye girişip o bozuk şartları ortadan kaldırmaya çalışacaktır.

Bozuk ve bozguncu devlet düzenlerini ortadan kaldırmak; hain, bozuk, zalim ve zorba egemenleri alaşağı etmekten başka çaremiz yoktur bizim... Bütün Müslümanların İslam ülkelerinde teker teker gerçekleştirmesi gereken vazifedir bu; İslami siyasi inkılâbı bu beldelerde zafere ulaştırmalıdır.”¹³⁷

Açıkça görüleceği üzere Humeyni, İslami olmayan yönetimleri gayri meşru ilan etmekte ve Müslümanlara çağrıda bulunmaktadır. Humeyni, yönetim biçimi hakkında da monarşiyi açıkça reddetmiş ve monarşiye karşı ayaklanmanın kutsal bir vazife olduğunu telkin etmiştir. Humeyni’nin monarşi hakkındaki düşüncelerini ifade ederken kullandığı dil dikkate değerdir:

“İslami hükümet bir monarşi biçimi ve özellikle de emperyal bir sistem değildir. Monarşide idareciler, mülk ve şahıslar üzerinde istedikleri gibi tasarrufta bulunacakları şekilde yetkilendirilmişlerdir. İslam’ın, bu yönetim şekli ve metoduyla en ufak bir bağlantısı yoktur. Bu yüzden, monarşik ve emperyal rejimlerin aksine İslami yönetimde büyük saraylardan, gösterişli binalardan, hizmetçilerden, emir erlerinden ve monarşinin bütçenin yarısını tüketen diğer ek işlerinden en ufak bir iz yoktur.”¹³⁸

İran’ın devrim ihracı politikası Humeyni’nin ölümünün ardından yumuşamaya başlamıştır. Zira Ortadoğu’da İran’ın rejim ihracının odağı olması ikili ilişkilerine zarar vermiş ve İran kuşkuyla bakılan bir ülke haline gelmiştir. İran her ne kadar bu

¹³⁷ Ruhullah Humeyni, **Velayet-i Fakih: İslam Devleti** (Elektronik Kitap), **İslamKütüphanesi.com**, (Çevrimiçi) <http://www.islamkutuphanesi.com/turckekitap/online/velayet-i-fakih-ih/>, 19 Haziran 2014.

¹³⁸ **Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini (1941-1980)**, a.g.e.,s. 57.

politikasını üstü kapalı bir şekilde yürütmeye gayret etse de, Arap Baharı örneğinde fırsatını yakaladığı zaman bunu açık bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır. Örneğin Mısır ve Tunus'taki ayaklanmalar Hamaney'e göre İslami uyanışın bir parçasıydı ve İran devriminin birer yansımalarıydı.¹³⁹ İran'ın bu ayaklanmaları kendisine mal etme çabası anlaşılmayacak bir durum değildir. İran, İslam devrimini gerçekleştiren tek örnek olarak bu halk hareketlerine İslami bir kimlik kazandırmaya çalışmakta ve etkinlik alanını genişletmek istemektedir. Fakat İran'ın ayaklanmaları kendine mal etme çabaları karşılık bulmamış ve olayların asıl aktörleri ayaklanmaların İran'la ilişkisini reddetmişlerdir. Bunun üzerine İran "İslami uyanış ve yeniden doğuş" ifadesini "Arap Baharı" ifadesinin yerine tercih etmiş ve 2011 yazından itibaren Tahran'da bu tema etrafında çok sayıda uluslararası konferans düzenlemiştir.¹⁴⁰ Örneğin Tahran'da 2012 yılının Ocak ayı sonunda yapılan "Uluslararası İslami Uyanış ve Gençlik Konferansı" bunlardan biridir. Bu konferansta Ayetullah Hamaney, dünyanın 73 ülkesinden gelen yüzlerce Müslüman devrimci gence hitaben konuşma yapmıştır. Konferansta birçok ülkeden genç konuşma yapmış ve bu konuşmalarda İran devrimi övülmüştür.¹⁴¹

3.4. Anti Amerikancılık ve Batı karşıtlığı

İran'ın benimsediği Batı karşıtı düşüncenin tarihsel ve ideolojik karşılığı bulunmaktadır. Öncelikle İran milli kimliğini Şiilik olarak inşa etmeye çalışan geleneksel Fars milliyetçiliği 19.yüzyılda Batı karşıtı olarak ortaya çıkmıştır. Batıyı kötü ve kötülüğün kaynağı olarak görmekte ve Batı karşıtı hareketlere dinsel ve milli gerekçe sunmaktadır. Fars dilini İslam'ın ikinci dili Şiiliğin birinci dili olarak kabul

¹³⁹ "Khamenei hails 'Islamic' uprisings", **Al Jazeera**, 4 Şubat 2011, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201124101233510493.html>, 18 Haziran 2014.

¹⁴⁰ Mohammad-Reza Djalili, Thierry Kellner, "Arap Baharı" Karşısında İran ve Türkiye, Çev. Hande Güreli, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013, s. 21-22.

¹⁴¹ "İslami Uyanış: Kurtuluş ve Saadet Yolunun Başlangıcı", **Ayetullah'il Uzma Hamanei'nin Eserlerini Koruma ve Tanıtma Bürosu**, 30 Ocak 2012, (Çevrimiçi) http://turkish.khamenei.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=579&Itemid=2, 19 Haziran 2014.

etmektedir. Siyasal İslam ile özdeşleşen Geleneksel Fars Milliyetçiliği 1979'da İran İslam Devrimi ile iktidara gelmiştir.¹⁴²

1890'da gerçekleşen Tütün İsyanı İran'daki bütün milliyetçi hareketlerin doğuş noktasıdır. Tütün üretimi ve satışının 50 yıllık hakkının tekel olarak Kaçarlar'dan alınıp bir İngiliz şirketine verilmesi tüccarları ve mollaları rahatsız etmiştir. Tüccarlar ve mollaların baskısıyla dönemin taklit mercii tütün kullanımının din dışı olduğuna dair fetva vermiştir. Halk da bu sayede tütün kullanımını geniş çapta protesto etmiş, evlerdeki nargileleri kırmıştır. Mollaların siyasi güç kazanmasının açık bir örneği olan hareketle tüccarlar ve mollalar Batı'ya karşı yeni bir cephe oluşturmuşlardır. Bunun yanı sıra, Pehlevi hanedanının da aşırı Batı yanlısı olması Batı karşıtı bir neslin doğmasına neden olmuştur. 20.yüzyılda İran'da çok sayıda düşünür bu olguyu incelemiş ve bu alanda eserler vermiştir.¹⁴³

Örnek olarak Celal Âl-i Ahmed'in 1961'de yazdığı "Garbzedegi" (Batı zehirlenmesi ya da Batı tarafından ifsat edilmiş olma) isimli makalesinde Batı hayranlığı, batılı değerlere körü körüne bağlılık etkili ve çok sert bir dille eleştirilmiştir. Ahmed'in fikirleri 1960'larda yetişen İran'ın yeni kuşaklarını derinden etkilemiştir. İran'ın öz değerlerini, yani İslami değerlerini terk ederek Batılı değerleri benimseyen ya da benimsemeye çalışan İranlılar için yaygın biçimde kullanılan "Garbzed" deyimini Celal Al-i Ahmed yerleştirmiştir.¹⁴⁴ Ali Şeriatî de bu Batılılaşma hastalığına karşı çıkan isimlerin başında geliyordu. Şeriatî'ye göre İran'da mevcut sosyal ve politik hastalıkların temelinde Batı taklitçiliği yatmaktaydı. Dini inanca yeni bir yorum kazandırmak suretiyle Batı'dan gelen kültür emperyalizmi ile ülkeye hâkim olan diktatörlüğe karşı çıkabilecek bir güç yaratılmalıydı.¹⁴⁵ Temel olarak, 1960'lı ve 1970'li yıllarda İran'da hem ulema hem de diğer aydınların rahatsızlıklarının

¹⁴² Arif Keskin, "İran'da Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası: 'İranlılığa' Giden Yol", **GÜNASKAM**, (Çevrimiçi) http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=42, 19 Haziran 2014.

¹⁴³ Keskin, **a.g.m.**

¹⁴⁴ Cengiz Çandar, **Dünden Yarına İran**, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1981, s. 40.

¹⁴⁵ Bülent Keneş, **a.g.e.**, s. 52.

temelinde modernleşme veya Batılılaşma ya da en azından bunun bazı yönleri olduğu konusunda geniş bir ittifak söz konusuydu.¹⁴⁶

Bahsi geçen düşünürlerin Humeyni üzerinde de etkisi olmuştur. Humeyni paranoya derecesinde bir Batı karşıtıydı. Humeyni birçok problemin kaynağı olarak Batı'yı görmüş ve Batı'nın fitneye sebep olduğunu, üniversitelere sızdığını, ahlaki bozulmayı ve tüm kötü alışkanlıkları teşvik ettiğini söylemiştir. Humeyni bu düşünceleri entelektüel seviyede değil, halk kitlelerinin rahatlıkla anlayacağı şekilde basit ve doğrudan dile getiriyordu. Bu yüzden Humeyni'nin Batı karşıtı söylemi devrim öncesinde ve sonrasında halk nazarında büyük etki göstermiştir.

Tarihsel olarak bakıldığında zaman İranlıların Batılı güçleri sevmek için çok fazla sebebi yoktur. Örneğin Saddam Hüseyin 1980 yılında haksız bir savaş başlattığında Batılı güçler İran'daki zayıf İslami rejim çöker umuduyla Irak'ın yanına yer almışlardır. Irak ordusu İran kentlerini vurduğunda, Saddam İranlı askerin üzerine sarin gazı sıktığında Batılılar ses çıkarmamışlardır. Aksine Batılı şirketler Cenevre Sözleşmelerini ihlal etmek pahasına Irak'a kimyasal madde tedarik etmiştir. Muhtemeldir ki bugün Batılıların ahlaki söylevlerini dinleyen İranlıların aklına yakın tarihte yaşadıkları zulümler gelmektedir.¹⁴⁷ Ayrıca İran'ın tarihinde yaşanan olaylar dolayısıyla da İranlılarda Batı'ya ve “emperyalist güçlere” karşı bir paranoya mevcuttur ve haklılık payı vardır. İran'ın 1908, 1921 ve 1953'teki üç darbesinin hepsinde emperyal etki kendisini göstermiş ve bu travmatik olaylar haklı olarak İranlıları ülkelerinde olan biten her şeye emperyalist güçlerce karar verildiği sonucuna götürmüştür.¹⁴⁸

Humeyni'nin vaazlarında ve eserlerinde sık sık emperyalistler ve sömürgeciler ifadeleri yer almaktadır. Humeyni bu ifadelerle Batılı güçleri kast etmekle birlikte özel olarak ABD'yi hedef almıştır ve ABD'yi “Büyük Şeytan” olarak nitelendirmiştir. Humeyni'nin ölümünden sonra bu çizgi İran'daki radikaller tarafından takip edilmiştir. Radikaller ABD ve Batı ile kurulacak her türlü diyaloga karşı çıkmış,

¹⁴⁶ A.e. , s. 50.

¹⁴⁷ Bülent Keneş, **İran: Tehdit mi, Fırsat mı?**, 2. bs., İstanbul, Timaş Yayınları, Mayıs 2012, s. 80.

¹⁴⁸ Abrahamian, a.g.e. , s. 113-114.

Humeyni'nin kendisi bile uluslararası izolasyonun sona erdirilmesinden yana olmasına karşın paranoya derecesinde ABD-İran ilişkilerinin normalleşmesinden endişe duymuşlar ve her fırsatta Amerikan karşıtı duyguları geliştirmek ve pekiştirmek için çaba göstermişlerdir.¹⁴⁹

İran'da Batı ile uyum süreci Rafsancani ile başlamış ve reformist Hatemi döneminde belirgin bir hal almıştır. Hatemi medeniyetler arası diyalog söylemini kullanmış, Batı'ya ön yargısız bakmak gerektiğini ifade etmiştir. Hatemi'nin girişimlerinin ise İran'daki genel dış politika eğilimini değiştirdiğini iddia etmek zordur. Zira içerideki güç odaklarının Hatemi'ye gerçekleştirmek istediği reformları uygulaması için pek fırsat bırakmadığı anlaşılmaktadır.

Örneğin Rehberine bağlı olan Devrim Muhafızları'nın 1990'lı yıllarda siyasete müdahalelerinin arttığı görülmektedir. Bu gelişmeler İran'ın Batı ile ilişkilerini düzeltmesini savunan reformcuların iktidarda bulundukları dönemde gerçekleşmiştir. 1990'ların başında Hamaney'in İran'a yönelik en büyük tehdidi "kültürel saldırı" diye nitelendirmesine paralel olarak Devrim Muhafızları da açıklamalarında kültürel saldırıya karşı mücadele söylemine ağırlık vermişlerdir. Devrim Muhafızları bu konuda ABD ve müttefiklerini hedef göstermiştir. Özellikle radikal muhafazakârlar ve Devrim Muhafızlarına göre emperyalistler İran'a önce askeri olarak saldırmış fakat yıkamayacaklarını anladıklarında kültürel saldırı başlatmışlardır. Mesela bunlardan bir örnek Salman Rüşdi'nin "Şeytan Ayetleri" isimli kitabıdır. Bunun haricinde Batının kültürel saldırısı medya, uydu, internet vb. üzerinden devam etmiştir. Devrim Muhafızları devrime karşı yürütüldüğü iddia edilen operasyonlar ve kültürel saldırılarla mücadele etmeyi kendi görevinin bir parçası olarak görmüştür. Bu doğrultuda İran'daki liberaller de Batı'nın kültürel saldırısının İran'daki uygulayıcıları olarak görülmüş ve İranlı radikaller ile Devrim Muhafızları'nın hedefi olmuştur.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Shireen T. Hunter, "After The Ayatollah", **Foreign Policy**, No. 66, Spring 1987, s. 81, akt. Bülent Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 134.

¹⁵⁰ Bayram Sinkaya, "İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi", **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Barış Kitap, 2011, s. 70.

Bu doğrultuda Hatemi'nin sistem içinde karşılaştığı sorunlar, Devrim Muhafızları'nın Ahmedinejad'a olan destekleri göz önüne alındığında daha anlaşılır hale gelmektedir. Hatemi'nin dış dünya ile diyalog arayışları İran'daki radikal muhafazakârlar tarafından engellenmiştir. Ahmedinejad dönemiyle birlikte İran tekrar Humeyni dönemi radikalizmine dönüş yapmış ve Batı'ya ve ABD'ye yönelik sert söylemler hız kazanmıştır. Ahmedinejad'ın da aralarında bulunduğu genç (yeni) muhafazakârların ideolojilerini ABD'ye tamamen karşı olmaları, Irak'ın İran'a karşı kullanmış olduğu kimyasal silah kullanımına kayıtsız kalan uluslararası topluma besledikleri derin şüphe ve Humeyni'nin dogmatik vizyonuna sıkı sıkıya bağlılıkları belirlemiştir.¹⁵¹

İran'da sistematik Batı ve ABD karşıtı anlayış, yerleşik ve kurumsal Velayet-i Fakih yönetiminden de bağımsız düşünülmemelidir. İran'da ulemanın Batı'ya yaklaşmasının kendi değerlerine ve Humeyni'nin mirasına ihanet olacağı göz önünde tutulmak zorundadır. Hamaney ve ekibinin onayı alınmadan ABD ile herhangi bir yakınlaşma teknik olarak mümkün değildir. İran'da hem Rehberin yetkileri ve gücü, hem de bağlı olduğu geleneksel değerler göz önüne alındığında ABD ve Batı ile ilişkilerin dönüşüm geçirmesi yakın vadede zor görünmektedir. Kendisini Batı'ya karşı kazanılmış bir zafer olarak gören İran Devrimi'ni temsil eden Hamaney'in Ruhani'ye verdiği desteği (ya da önünü açmasını) taktik bir manevra olarak değerlendirmek mümkündür. Zira Rehberlik Makamı bu sayede ülke içinde Ahmedinejad'la özdeşleşen sorunların kendisine uzanmasını engellemiştir. Bu yüzden İran'ın Batı ile olan ilişkilerinin değişmesini beklemek zordur. Zira İran'ın Batı ile olan ilişkisi ve Batı'ya yönelik politikası sadece nükleer enerjiden ibaret değildir. Batı ile olan ilişkilerini köklü bir şekilde değiştirmek isteyen İran, Ortadoğu'daki siyasetini, Filistin meselesine bakışını da değiştirmek zorundadır. İran'ın böyle bir değişime girmesi, rejimin de dönüşümü anlamına gelmektedir. Devrim kendisini Amerikan karşıtı olarak tanımlamıştır ve bütün muhalifleri Amerikan ajanı olarak görmektedir. Bu yüzden ABD'nin düşman tanımından çıkarılması içerideki muhaliflerin bastırılması için en temel sebebi ortadan

¹⁵¹ Bülent Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 356.

kaldıracak ve İran demokratikleşme taleplerine cevap vermek zorunda kalacaktır. ABD-İran gerginliği bu yüzden içeride rejimi besleyen bir unsur olarak kalmaktadır.¹⁵²

3.5. Anti Siyonizm ve İsrail Karşıtlığı

Siyonizm “başlangıçta Filistin’de bir Yahudi ulusal veya dini topluluğu oluşturulmasını, sonrasında da modern İsrail’in desteklenmesini amaçlayan bir uluslararası hareket” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵³ Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi devleti kurulmasını amaçlayan bir siyasi hareket olarak Siyonizm, Theodor Herzl tarafından 1897 yılında kurulmuştur. Herzl’e kadar Siyonizm duygusal, kültürel ve milli bir hareketi ifade ederken Herzl ile birlikte bu hareket toprağa, yani devlete dayalı Siyasal Siyonizm’e dönüşmüştür. Siyasal Siyonizm ise Yahudilerin de bir devlet kurma hakkına sahip oldukları fikridir.¹⁵⁴ Siyonizm Tevrat’ta geçen “vaat edilmiş topraklar” anlayışına dayanan Yahudi milliyetçiliği olarak düşünülebilir. Bu anlayışa göre bu topraklar Yahudilere yaratıcı tarafından tahsis edilmiştir ve Yahudilerin hakkıdır. Siyonist hareket başarısını İsrail’in 1948 yılında kurulmasıyla göstermiştir.

Devrim sonrası İran’ının İsrail’e ve Siyonizm’e bakışı başından beri olumsuzdur. İran’ın devrimden sonra ortaya çıkan siyasi ideolojisinin temel taşlarından birisi İsrail karşıtlığıdır denebilir. Bu karşıtlığın en somut olarak hissedildiği konu Filistin sorunu olmuştur. Devrim sonrası İran bu sorunu dinselleştirerek siyasi elitlerinin söylemlerine katmıştır. İran’a göre Filistin sorununda taraf tutmak gerekir ve Filistinli Müslümanlar ile İsrail’e karşı savaşmak dinin bir gereğidir. Yahudiler Filistinlilere ait olan topraklardan derhal çıkarılmalıdırlar ve sorunun bundan başka bir çözümü olamaz.¹⁵⁵

¹⁵² Arif Keskin, “Ruhani, İran Rejiminin Can Simidi Oldu” (Söyleşi), **2023 Dergisi**, Yıl: 12 Sayı: 151, Kasım 2013, s. 11, s. 15.

¹⁵³ “Zionism”, **Merriam-Webster Dictionary**, (Çevrimiçi) <http://www.merriam-webster.com/dictionary/zionism>, 18 Haziran 2014.

¹⁵⁴ Sedat Kızıloğlu, “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2 Sayı: 1, Ocak 2012, s. 45.

¹⁵⁵ Gökhan Bacık, “İran ve İsrail: Motivasyonel Yapılar ve Dış Politika (1979-2008)”, **Hedef Neden İran? Ortadoğu’da Güç Savaşları**, Yay. Haz. Mehmet Tuncel, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2008, s. 92-93.

İran'ın resmi görüşü İsrail devletinin kurucu ideolojisi Siyonizm'i binlerce yıldır süregelen ırkçı bir düşünceden ibaret görmektedir. İran'da dini lider de siyasi elitler de İsrail hakkında bu bağlamda olumsuz kanaatlere sahiptir. Örneğin Humeyni, İsrail'in emperyalizm tarafından Müslümanları bastırma amaçlı kurulduğunu söylemiştir. Ayrıca sadece Humeyni gibi tutucular değil örneğin Hatemi gibi ılımlılar da benzer düşünceleri paylaşmışlardır. Hatemi, İsrail'in hegemonik, ırkçı, saldırgan ve şiddete eğilimli doğası gereği hukuku çiğnediğini, devlet terörü yarattığını ve bölgedeki barışın önündeki temel engel olduğunu söylemiştir. İran'ın İsrail karşıtı resmi söyleminin 11 Eylül sonrası hız kazandığı da bu noktada dikkate değerdir. Özellikle Hamaney, 11 Eylül sonrası dönemde İsrail'e yönelik keskinleşen İran resmi söylemini pek çok konuşmasında örneklemiştir. Hamaney'in konuşmalarında tekrar eden kavramlar arasında İsrail için ırkçı rejim, İslam dünyasının onur ve bütünlüğünü bozan etken, basit insanların kendisiyle müzakere edebileceği devlet gibi tanımlar yer almaktadır. İran'ın İsrail karşıtı söylemleri arasında belki de en çok ses getireni Ahmedinejad'ın 26 Ekim 2006 tarihinde Tahran'da "Siyonizm Olmadan Bir Dünya" adlı konferansta söylemiş olduğu "İsrail haritadan silinmelidir." ifadesi olmuştur.¹⁵⁶ Ahmedinejad aynı zamanda Yahudi Soykırımını da inkâr etmiştir. Fakat yeni cumhurbaşkanı Hasan Ruhani bu konuda daha ılımlı bir çizgi izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. Örneğin Ruhani, CNN televizyonunda yaptığı söyleşide Nazilerin Yahudilere karşı işlediği suçları kınayarak bir anlamda Yahudi soykırımını tanımıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Bacık, **a.g.m.** , s. 93-95.

¹⁵⁷ "İran, Yahudi soykırımını tanıdı", **Radikal**, 26 Eylül 2013, (Çevrimiçi) http://www.radikal.com.tr/dunya/iran_yahudi_soykirimini_tanidi-1152692, 18 Haziran 2014.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İRAN DIŞ POLİTİKASI VE YUMUŞAK GÜÇ

4.1. Devrim Sonrası İran Dış Politikasının Dinamikleri

İran'ın 1979 devrimi sonrası dış politikası, İran Anayasasında da görülebileceği üzere İslami bir kimlik kazanmış ve Humeyni'nin söylemlerine paralel bir şekilde ezilenlerin yanında yer alan ve Batı'yı ve tüm yabancı güçleri reddeden bağımsızlıkçı bir yaklaşım üzerine kurulmuştur. İran İslam Cumhuriyeti'nin Anayasası, dış politikasının genel çerçevesini 10. Bölümün 152-155. maddelerinde belirlemiştir.

Anayasanın 152. Maddesine göre, "İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikası, her türlü tahakkümün ve tahakküm altına girmenin reddi, ülkenin her yönden bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması, bütün Müslümanların haklarının savunulması ve zorba güçlere karşı hiçbir taahhüt altına girmeme, savaş yanlısı olmayan devletlerle karşılıklı barışçı ilişkiler temeline dayanır".¹⁵⁸ Anayasanın 153. maddesine göre, "Ülkenin doğal kaynakları ile iktisat, kültür, ordu ve diğer alanları üzerinde yabancı tahakküme yol açan her türlü anlaşmalar yasaktır".¹⁵⁹ Anayasanın 154. maddesine göre "İran İslam Cumhuriyeti, bütün insanlık düzeyinde insanın mutluluğunu ülkü bilir. Hürriyeti, hak ve adalet yönetimini, bütün insanlığın hakkı olarak tanır. O halde başka milletlerin içişlerine karışmaktan tamamen sakınmakla birlikte, mustaz'afların müstekbirlere karşı hak arama savaşımını yeryüzünün her noktasında destekler."¹⁶⁰ İran, anayasal olarak zalimlere (müstekbir) karşı mazlumların, ezilenlerin (mustazaf) yanında olduğunu belirtmekte ve bunu söylem olarak dış politikasında kullanmaktadır.

İran, anayasal olarak dış politikasına "bütün müslümanların haklarının savunulması" ibaresinde de görüleceği üzere evrensel bir İslami vizyon çizmiştir. İran, kendisini mazlum Müslümanların hamisi olarak görmekte ve zalimlerin karşısında mazlumların

¹⁵⁸ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, a.g.e. , s. 92.

¹⁵⁹ A.e.

¹⁶⁰ A.e. , s. 92-93.

tarafında yer almaktadır. Humeyni de devrimin ihracı üzerinde durmuş ve tüm İslam ülkelerini ayırt etmeden bu hedefin içinde tutmuştur. Humeyni'ye göre amaç “Evrensel İslami Düzen”i kurmaktır ve bu doğrultuda devrim ihracının zorunluluk olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹

Devrim sonrası İran dış politikasının temel niteliklerinden biri bağımsızlıkçılıktır. İran'ın 19. ve 20. yüzyıl boyunca büyük güçlerin jeopolitik mücadele alanına dönüşmesi ve savaşlara sahne olması, İran dış politika karar alıcılarının politik-psikolojik parametrelerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle İngiliz ve Rus işgalleri, İran stratejik zihniyetinin işgal sendromu çerçevesinde şekillenmesini beraberinde getirmiş; İran dış politika anlayışının tehdit, savunma ve güvenlik odaklı inşa edilmesine neden olmuştur.¹⁶² Bağımsızlık, Devrimin söylemlerinden birini teşkil etmekle birlikte, İran'ın tarihsel tecrübesinden kaynaklanan bir tepkinin dışavurumudur. Ayrıca İran, jeopolitik olarak çok önemli bir pozisyon teşkil etmekle birlikte çevrelenmiş bir ülkedir. Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerinin ara noktasında yer almakta ve Afganistan, Pakistan ve Irak gibi sorunlu bölgelere komşu durumdadır. Dünyada en yoğun sıcak çatışmaların yaşandığı bu bölgelere komşu olmak İran için her zaman bir risk unsuru olmuştur. Bu yüzden İran dış politikası tehdit odaklı bir yaklaşım benimsemiş ve güvenlikçi politikalardan taviz vermemiştir.

Devrim sonrası dış politikanın temel yaklaşımlarından biri Batı karşıtlığı olmuştur. Geçici Devrim Yönetimi, ABD ile kurulan stratejik müttefikliğe son vermiş ve ilişkilerin eşitlik ilkesi çerçevesinde yürütüleceği açıklanmıştır. Devrimin ilk başbakanı olan Mehdi Bazergan'a göre Musaddık'ın dış politikasına benzer bir şekilde dış politikada “bağılantısızlık” esas alınacak ve Amerika'nın İran'daki hâkimiyetine son verilecekti.¹⁶³

¹⁶¹ Nasser Kashef Asl, **1979 Sonrası İran'ın Orta Doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2009, (yayınlanmamış doktora tezi) s. 18.

¹⁶² Atilla Sandıklı, Bilgehan Emeklier, “Kaos Senaryolarının Merkezinde İran”, **BİLGESAM**, Rapor No: 40, İstanbul, BİLGESAM Yayınları, 2012, s. 2.

¹⁶³ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 351.

İran-ABD ilişkileri Devrim sonrasında hızlıca olumsuz yönde seyretnmiştir. Devrimden sonra Amerika yeni rejimi tanıyan ülkeler arasında olmasına rağmen, İran'ın CENTO'dan çıkması ve daha sonra bu paktın feshedilmesi, ikili askeri anlaşmaların iptal edilmesi, askeri ve diğer alanlarda görev yapan Amerikalı danışmanların ülkeden çıkarılmaları, geçici hükümetin yeni ABD elçisini kabul etmekten kaçınması, iki ülke ilişkilerinin maslahatgüzarlık seviyesine inmesi, ABD'nin Şah döneminde satın alınmış silahları İran'a teslim etmemesi, Amerikan Kongresi'nin ve basın yayın organlarının İran karşıtı tutum almaları, Amerika'nın Kürdistan ve Belucistan gibi İran'ın hassas bölgelerinde ortaya çıkan karışıklıklarda etkili olması, Nixon gibi bazı Amerikalı makamların ve politikacıların Şah ile görüşmeleri ve Şah ve ailesinin ABD'ye girmelerine izin verilmesi, sonrasında ise ABD'nin Tahran büyükelçiliğinin "İmam'ın İzinindeki Öğrenciler" tarafından ele geçirilmesi ve elçilik çalışanlarının rehin alınmaları, rehin alınan personelin kurtarılması için düzenlenen ve başarısızlıkla sonuçlanan Tabes operasyonu gibi olaylar, iki ülke ilişkilerinin zamanla soğukluktan açık düşmanlığa uzanan bir seyir izlemesine neden olmuştur.¹⁶⁴

Devrim sonrası İran dış politikasının temel özellikleri şöyle sıralanabilir: İslamcılık, Batı karşıtlığı, Bağımsızlıkçılık ve Üçüncü dünyacılık. Aslında bu unsurların hepsi birbirleriyle iç içe geçmiştir. Çünkü Humeyni ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak nitelerken, İslami bir söylem kullanmaktadır. Bu yüzden, İran'ın devrim sonrası İslami yaklaşımı anti Batıcı bir nitelikte gelişmiştir. Bu yaklaşım aynı zamanda bağımsızlıkçı bir çizgiye de sahiptir. Zira Humeyni'nin ifadelerinden, dış politikanın iki temel amaca yönelik olduğu anlaşılmaktaydı. Bunlardan biri, Doğu ve Batı'nın yaşam şeklini dini inanç eksikliğinden dolayı reddetmek, diğeri ise devrimin diğer bölge ülkelere yayılmasıyla İran'ın hem İslam dünyasının en güçlü üssü olmasını sağlamak, hem de bölgede tek egemen güç haline gelmekti.¹⁶⁵ Bu bağlamda Humeyni "ne Doğu ne Batı" şeklinde bir yaklaşım benimsemiş ve herkesi hedef tahtasına oturtmuştur. "Büyük Şeytan" ABD ise, "Küçük Şeytan" da Sovyetlerdir. Humeyni, Körfez devletleri için de "Mini Şeytanlar" ifadesini kullanmıştır.

¹⁶⁴ İzzetullah İzzetî, **İran ve Bölge Jeopolitiği**, Çev. Hakkı Uygur, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s. 82-83.

¹⁶⁵ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.355.

Humeyni'nin “ne Doğu ne Batı” söylemi yalnızca İran'ı ABD'den uzaklaştırmamış, Sovyetlerle olan ilişkiler de olumsuz seyrizlemiştir. Humeyni'ye göre süper güçlerden biriyle aynı safta yer almak İslam'a ve Müslümanlara hakaret ve davaya ihanet demektir. Bu yüzden “Komünist Sovyetler” ile aynı tarafta yer almanın da bu politikayla bağdaşır yanı yoktu. Örneğin İran, CENTO'dan ayrıldığı ve 3 Kasım 1979'da 1959 tarihli ABD-İran Savunma Anlaşmasını feshettiği gibi aynı zamanda 1921 tarihli Sovyet-İran Dostluk Antlaşmasının 5. ve 6. Maddelerini de tek taraflı olarak iptal etmiştir.¹⁶⁶

İran dış politikası ve yumuşak gücü arasındaki en problemli husus İran dış politikasının ideolojik/pragmatist ya da idealist/realist yaklaşımları arasında cereyan eden gerilimdir. Devrimin ilk on yılında idealist bir yaklaşım sergilenmiş ve ideoloji uğruna kimi zaman milli çıkarlar feda edilmiştir. Humeyni döneminde İran dış politikası Devrim heyecanını yaşamış ve uluslararası sisteme karşı bir yerde konumlanmıştır. Rafsancani döneminde ise bu anlayış yavaş yavaş terk edilerek daha ılımlı bir söylem geliştirilmiş, bahsi geçen dönemde (1989-1997) uluslararası konjonktür, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bu ılımlı yaklaşıma paralel bir değişme göstermiştir. Hatemi döneminde ise bu anlayış daha da gelişecek ve “medeniyetler diyalogu” söylemi ön plana çıkacaktır.

İran'ın reel politik çıkarları ile idealist devrimci söylemi arasındaki zıtlık dış politikasında tutarsız bir görüntü oluşturmakta ve bu da İran'ın yumuşak gücünü olumsuz etkilemektedir. İran çoğu zaman devrimci ideallerini beklemeye alarak reel politığın kurallarına göre oynamak durumunda kalmış, devrim ihracı için müsait ortamların bulunduğu yerlerde bile son derece ihtiyatlı hareket ederek milli çıkarlarının zarar görmesini engellemeye çalışmıştır. Buna örnek olarak 1991 yılında Irak'taki Şii ayaklanması ve SSCB'nin dağılması sırasında milli çıkarlarına öncelik tanıyan yaklaşımı gösterilebilir. Aynı zamanda İran Orta Asya ve Kafkasya'da devrim

¹⁶⁶ A.e., s. 351.

ihracı arayışına girmeden jeopolitik nedenlerden ötürü pragmatist bir politika takip etmiştir.¹⁶⁷

İran'ın dış politikadaki pragmatist tutumu en somut olarak Çeçenistan'daki krizde kendini göstermiştir. Rus askerlerinin Müslüman Çeçenlere uyguladıkları toplu katliamlarına rağmen İran'ın bu noktada tek tepkisi, bu olayların Rusya'nın iç işleri olduğu yönünde beyanatta bulunmaktan ibaret olmuştur. Çeçenistan'daki mücadele, İslami niteliğe sahip olmasına rağmen "İslam Cumhuriyeti" olan İran, milli çıkarları gereği Çeçenlere yardım göndermek ya da Moskova'nın kıyım politikalarına karşı İslami bir blok oluşturmak için önlemler almayı asla düşünmemiştir.¹⁶⁸

İran'ın Orta Asya ve Kafkasya politikası, eski SSCB ve yeni Rusya ile olan ilişkiler bağlamında düşünüldüğünde hassas dengeler üzerinden yürümektedir. Arif Keskin'e göre, İran'da Rusya konusunda çok farklı görüşler bulunmaktadır. Kimileri tarihi olaylara işaret ederek Rusya'yı "düşman" olarak göstermekte, kimileri ise Rusya-Batı arasındaki gerginliği temel alarak "stratejik ortaklık" tanımlaması yapmaktadır.¹⁶⁹ Özellikle Ahmedinejad döneminde İran'ın Avrasya eksenine kayması söz konusuysa da, devrimin ilk on yılından sonra pragmatist dış politika anlayışı ile Rusya ile çıkar çatışmasına girilmemeye gayret edilmiş ve Rusya potansiyel müttefik kabul edilmiştir. Ayrıca Rusya ve İran, tarihsel olarak düşmanlığa rağmen ortak çıkarlara sahiptir. Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması İran ve Rusya'nın güvenlik dengesini değişime zorlamıştır. Orta Asya'da çoğunlukla Türklerin yaşaması İran siyasal literatüründe "Türk Cephesi" kavramını ortaya çıkarmıştır. Kendi sınırlarında önemli oranda Türk barındıran Rusya ve İran, söz konusu durumu potansiyel bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Bu çerçevede bu iki ülke bölgede ABD ve Türkiye'nin etkinliğini kırmak istemiş ve Ermenistan ile iyi ilişki geliştirmişlerdir. Uluslararası boyutta da İran ve Rusya ortak bakış açısına sahiptirler. Her iki ülke de tek kutupluluktan hoşnut değildir ve ABD hegemonyasına karşı çıkmaktadırlar. İran'ın

¹⁶⁷ Bülent Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 137.

¹⁶⁸ **A.e.**, s. 138.

¹⁶⁹ Arif Keskin, "İran-Rusya İlişkileri Nereye?", **GÜNASKAM**, (Çevrimiçi) http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=201, 19 Haziran 2014.

ABD ile yaşadığı sorunlar nedeniyle Rusya'ya ihtiyacı vardır. İran ise ABD'nin işini Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya'da zorlaştırmakta ve bu durum Rusya'nın işine yaramaktadır.¹⁷⁰

Bu noktadan hareketle İran'ın Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ilişkileri de dikkate değerdir. İran jeopolitik kaygılardan ötürü, kendi iç güvenliğiyle ilgili nedenleri göz önüne alarak Azerbaycan-Ermenistan meselesinde tarafsız kalmayı tercih etmiş ve kendi sınırları içinde Azerbaycan kimliğinin güçlenmesini önlemek için Ermenistan'a destek vermiştir.¹⁷¹ İran'ın politikası kendi çıkarları açısından rasyonel kabul edilebilirse de, reel politik yumuşak gücüne olumsuz etki göstermiştir. İran, Şii mezhepli İslam devleti kimliğiyle nüfusunun çoğunluğu Şii olan Azerbaycan'a destek vermek yerine Ermenistan'ın tarafında yer almıştır.

Tacikistan iç savaşında İslami direnişe karşı laik yönetimi destekleyen İran, Özbekistan'da Andican olaylarında Müslüman direnişçilere karşı İslâm Kerimov yönetiminin yanında yer almıştır. Keşmir sorununda Müslümanların yanına yer almaktan çekinip tarafsız kalmış, Müslüman Uygurların yaşadığı Doğu Türkistan konusunda kesintisiz olarak Çin'in politikalarını desteklemiştir.¹⁷²

Tüm bunlara rağmen İran için devrim ihracı önemli bir gereklilik olarak algılanmış ve Ortadoğu ülkelerinin içinde yer alan Şii gruplara yönelik uygulanan devrim propagandası İran'ın başlıca kamu diplomasisi faaliyetleri arasında yer almıştır. Humeyni başta olmak üzere devrimin liderleri bütün Müslümanların haklarının savunucusu ve koruyucusu olduklarını dile getirmiş; Filistin, Kudüs, Lübnan, kendi sorunlarıymış gibi söylemlerde bulunmuşlardır. Dünyanın neresinde olursa olsun İslam'a yapılan her saldırıyı kendilerine yapılmış olarak görmüşler ve bu yönde tavır almışlardır. Salman Rüşdi'nin kitabına gösterilen tepkide olduğu gibi rejimi içerde bu

¹⁷⁰ Arif Keskin, **a.g.m.**

¹⁷¹ Bülent Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 139.

¹⁷² **A.e.**, s. 140.

söylemlerle güçlendirip dışarıdaki Müslümanlara da sempatik görünmek amaçlanmıştır.¹⁷³

4.2. İran Dış Politikasının Yumuşak Güç Unsurları

4.2.1. ABD-Batı ve İsrail karşıtı Dış Politika

ABD ve İran arasında Şah dönemindeki stratejik ortaklık ilişkisi devrimden sonra yerini düşmanlığa bırakmıştır. İran CENTO'dan ayrılmış ve Amerikalı danışmanları ülkesinden kovmuştur. Tahran'daki ABD büyükelçiliğinin basılması ve 62 kişinin rehin alınması sonrasında Amerika askeri operasyon düzenlemiş ve başarısız olmuştur. Bu olayla birlikte ilişkiler tam olarak düşmanlığa doğru evrilmiştir. Humeyni'nin her zaman "Büyük Şeytan" olarak nitelendirdiği ABD, İran-Irak Savaşı'nda da başlarda savaşı başlatan taraf olduğu için çekince göstermesine rağmen Irak'ın yanına yer almış ve ABD-İran düşmanlığı bölgesel bir savaşta kendisini göstermiştir.¹⁷⁴

SSCB'nin dağılmasının ardından İran'ın üç konuda ABD tarafından endişe kaynağı olarak görüldüğü söylenebilmektedir. Bunlardan birincisi İran'ın Filistin'de Hamas, Lübnan'daki Hizbullah gibi örgütlerle Irak'ın güneyindeki bazı aşiretleri destekleyerek Batı yanlısı iktidarların kurulmasına engel olması, ikincisi Kafkasya ve Orta Asya'daki Şii hareketleri, üçüncüsü ise İran'ın iç dengelerinde ortaya çıkabilecek değişikliklerin bir normalleşme yerine bir toplumsal çatışma ve parçalanma eğilimine gitme ihtimali olmuştur. Bu koşullar çerçevesinde İran'ı kazanma ya da düşman bırakma şeklinde iki farklı bir seçenek oluşmuştur.¹⁷⁵ ABD yönetimi bu doğrultuda BM'yi kullanarak İran'a yönelik çeşitli yaptırım kararları uygulamış ve İran'ı izole etmeye çalışmıştır. Her ne kadar Clinton yönetimi İran'ı kazanma adına daha yumuşak bir söylem geliştirmeye çalışsa da yeni muhafazakârlar ve Bush hükümeti İran'ı

¹⁷³ Mehmet Şahin, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Barış Kitap, 2011, s. 166.

¹⁷⁴ Beril Dedeoğlu, "11 Eylül Öncesi ve Sonrasıyla ABD-İran İlişkileri", **Hedef Neden İran? Ortadoğu'da Güç Savaşları**, Yay. Haz. Mehmet Tuncel, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2008, s. 16.

¹⁷⁵ Beril Dedeoğlu, **a.g.m.**, s. 17-18.

yeniden hedef tahtasına oturtmuştur. Ocak 2002’de Bush, İran’ı şer ekseninin bir parçası olarak nitelendirmiş ve İran rejimine karşı sert politikasını başlatmıştır. Bu politika, İran’da rejimin tekrar radikalleşmesi, Amerikan ve İsrail karşıtlığının artması ve İran dış politikasının sertleşmesi ile karşılık bulmuştur.¹⁷⁶

İran’da Rafsancani dönemiyle başlayan Batı ile ilişkileri düzeltme politikası Hatemi dönemiyle birlikte yeni bir boyut kazanmış ve Hatemi uygarlıklar arası çatışmanın olmayacağını söylemiş ve medeniyetler arası diyalog söylemini başlatmıştır. Fakat özellikle İran’daki radikaller ve ABD’deki yeni muhafazakârlar ABD ve Batı’nın İran’la yakınlaşmasına imkân tanımamış ve ilişkiler eski düzeyde seyretmeye devam etmiştir.

Nükleer kriz sürecinin başlamasıyla birlikte İran’ın muhatap olduğu en önemli mesele nükleer enerji konusu olmuştur. Başta ABD olmak üzere diğer ülkeler İran’ı Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması’nı ihlal etmek ve nükleer füzeler geliştirmekle suçlamıştır. Nükleer enerji konusu İran’a çok yönlü kazanç sağlamaktadır. Bunlardan birincisi İran Batı’nın nükleer enerji konusundaki tutumunu kendi iç politikasında kullanmakta ve halkın tepkisini buna yöneltmektedir. Böylece halk İran yönetimine destek vermektedir. İran radikal söylemlerini de sıklaştırarak bu etkiyi artırmaktadır. İkincisi İran’ın nükleer silaha sahip olması, bölgesel dengeleri değiştirecek ve İran’ın caydırıcılığını yüksek oranda artıracaktır. Joseph Nye’in işaret ettiği gibi bazı durumlarda sert gücün artması da yumuşak gücü pozitif etkileyebilmektedir. Bu durumda, örneğin sert gücünü artırmış bir İran’ın özellikle Ortadoğu’da yumuşak gücünün artacağı, Filistin sorunu göz önüne alındığında rahatlıkla iddia edilebilir. İran nükleer gücü en çok İsrail’i endişelendireceği için İran’ın imajı olumlu etkilenecektir.

Üçüncü olarak İran, Batı’nın nükleer enerji konusundaki tutumunu bir kamu diplomasisi aracı olarak kullanmıştır. İran’ın nükleer hamleleri Arap dünyasında

¹⁷⁶ Bayram Sinkaya, “Obama Döneminde ABD-İran İlişkileri ve ‘Değişim’ Şansı”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 1 Sayı: 1, Ocak 2009, s. 45.

Batı'ya ve İsrail'e karşı bir cevap olarak görülmüş ve popülerliğini artırmıştır.¹⁷⁷ Örneğin Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ı kapsayan ülkelerde 2008-2011 arası her yıl yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre dört anket sonucunun hepsinde ankete katılanların yarısından fazlası (yüzde 53 ile 77 arasında değişen sonuçlarla) İran'ın nükleer programını uygulamaya hakkı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca sonuçlara göre Mahmud Ahmedinejad da popüler liderler arasında yer almaktadır.¹⁷⁸ Fakat ilginç olan, İran'ın BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi ve Almanya ile nükleer anlaşmaya varmış olmasıdır. Bu anlaşmaya göre İran, uranyumu %5'den daha fazla zenginleştirmeyeceğini kabul etmiştir. Bu oran nükleer santraller için yeterli fakat nükleer silah yapımı için yeterli değildir. Buna karşılık İran'a uygulanan yaptırımların hafiflemesi ve nükleer maddelerle ilişkili ambargonun kaldırılması kararı alınmıştır.¹⁷⁹ Hiç kuşkusuz anlaşma İran'ı ekonomik yönden rahatlatmıştır. Fakat bu anlaşmanın İran'ın imajına yönelik etkisi ilerleyen süreçte belli olacaktır.

İran'da Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığına gelişiyle İran ve Batı arasındaki ilişkiler tekrar gerilmiştir. İran'da pragmatik politikaların başarısız olduğu düşüncesi Ahmedinejad'ı cumhurbaşkanlığına getiren şartlar arasında değerlendirilmek zorundadır. İran pragmatik anlayışla kendi rejiminin bekasını garantiye alamamıştır. Örneğin ABD Başkanı Bush, Hatemi döneminde İran'ı “şer eksen” olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Hatemi ve Rafsancani döneminde sıklıkla İran'ın ABD ve İsrail'in askeri hedefi olabileceği ifade edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı İran Batıyla pragmatist uyum geleneğinden kopmaya başlamış ve “medeniyetler diyalogu” tezi rafa

¹⁷⁷ Elaleh Rostami-Povey, **Iran's Influence: A Religious-political State and Society in Its Region**, London, New York, Zed Books, 2010, s. 222-223.

¹⁷⁸ Shibley Telhami, “2010 Annual Arab Public Opinion Survey”, **University of Maryland with Zogby International**, (Çevrimiçi) http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2010/8/05%20arab%20opinion%20poll%20elhami/0805_arabic_opinion_poll_telhami.pdf, 19 Haziran 2014. Shibley Telhami, “2011 Annual Arab Public Opinion Survey”, **University of Maryland with Zogby International**, (Çevrimiçi) http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2011/11/21%20arab%20public%20opinion%20telhami/1121_arab_public_opinion.pdf, 19 Haziran 2014.

¹⁷⁹ Yücel Acer, “İran ile Nükleer Antlaşma: Hepimiz Şimdi Daha mı Güvendedyiz”, 16 Aralık 2013, **Ankara Strateji Enstitüsü**, (Çevrimiçi) <http://www.ankarastateji.org/yazar/prof-dr-yucel-acer/iran-ile-nukleer-antlasma-hepimiz-simdi-daha-mi-guvendedyiz/>, 20 Haziran 2014.

kaldırılmıştır. İran kendini ABD ve İsrail'in hedef listesinde gördüğü için güçlü olmayı en etkili caydırıcı faktör olarak kabul etmektedir.¹⁸⁰ İran'ın Batı'ya yaklaşma politikası ABD yeni muhafazakârları tarafından etkisiz hale getirilmiş ve İran da kendi rejiminin bekasını öncelik haline getirmiştir. Bu dönemde ABD'nin İran üzerindeki baskılarını arttırması ve İran'a askeri müdahalede bulunacağına yönelik iddialar İran'da muhafazakâr kesimi güçlendirmiştir. Ahmedinejad bu şartlar altında Cumhurbaşkanlığına gelmiştir. Mahmud Ahmedinejad "aşırı muhafazakâr" olarak tanımlanmaktadır.

Ahmedinejad'ın ahlakçı bir uluslararası politikayı savunan bir söylem geliştirdiği iddia edilebilir. 17 Eylül 2005'te BM'de yaptığı konuşmada ahlaki ve dini değerler üzerinde durmuştur. Ahmedinejad'ın üzerinde durduğu konular arasında zengin ve fakir ülkeler arasında genişleyen uçurum, devletlerarası ilişkilerde dürüstlüğün olmayışı, uluslararası ilişkilerde halkların ve milletlerin eşit haklara sahip olduğunun görmezden gelinmesi vb. yer almaktadır.¹⁸¹ Bu doğrultuda hükümetin dış politikası devrimin başlarında uygulanan dış politikaya dönüş olarak değerlendirilmiştir. Bu politika idealist nitelik taşımakta ve dünya düzenine ilişkin revizyonist bir yaklaşım sergilemektedir.¹⁸²

Örneğin Filistin sorunu örneğinde, Humeyni dönemi ile Ahmedinejad dönemi arasında çok büyük benzerlik bulunmaktadır. Humeyni tarafından kuramsallaştırılan ve 1979'dan bu yana yürütülen dış politika anlayışına göre, İsrail ile barış yapmak için ortaya konacak her türlü çaba İslâm dünyasına ve Filistin'e ihanettir. İsrail'in varlığı gayri meşrudur ve yok edilmelidir. İran bu bağlamda Hamas, İslami Cihat ve İntifada'yı desteklemiştir. İsrail'in varlığını gayri meşru bulduğunu resmi makamlar tarafından dillendirmemeye çalışan İran'ın bu söylemi, 1989'den sonra ilk defa Ahmedinejad tarafından dile getirilmiştir. Ahmedinejad, ABD'nin Afganistan, Irak operasyonları ile beraber İslam dünyasında oluşan ABD karşıtlığını güçlendirmeye ve

¹⁸⁰ Arif Keskin, "İran'ın Yeni Güvenlik Konsepti ve Değişen Küresel ve Bölgesel Konumu", **Hedef Neden İran? Ortadoğu'da Güç Savaşları**, Yay. Haz. Mehmet Tuncel, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2008, s. 108.

¹⁸¹ Bülent Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 411-412.

¹⁸² Nasser Kashef Asl, **a.g.e.**, s. 53.

kendi sorununa ideolojik bir temel kazandırmaya çalışmıştır. Ahmedinejad yönetiminin Batı karşıtı açıklamaları Arap kamuoyunda olumlu yankı bulmuş, özellikle ABD'nin Afganistan ve Irak operasyonları ile İsrail'in bölgedeki faaliyetlerinden rahatsız olan kesimler tarafından destek bulmuştur.¹⁸³

İran'ın ABD ve İsrail karşıtı dış politika anlayışı ve söylemi, ülkeye Sünni toplulukların da sempati beslemesine ve İran'ın itibar kazanmasına yol açmıştır. Zira Arap monarşileri ABD ile iyi ilişkilere sahiptir ve bir anlamda ABD'ye muhtaçtırlar. Ayrıca İsrail'e karşı da etkili bir politika geliştirememişlerdir. Bu noktada 2006 Hizbullah-İsrail Savaşı önemli bir yerde durmaktadır. Zira bu savaş Arap liderlerine olan güveni sarsmıştır. Arap gazetelerinde Körfez ülkelerini ve özellikle Suudi Arabistan'ı nerdeyse İsrail ile aynı safta gösteren yazılar yayınlanmıştır. Sünni Arap liderlerin Hizbullah'a mesafesi, bu örgütü İsrail'e karşı savaştan tek cesur oluşum olarak gören Arap kitlelerinin kendi liderlerine karşı soğukluk hissetmesine sebep olmuştur. Bu süreçte Hizbullah lideri Nasrallah ve Ahmedinejad yükselen lider profilleri arasında yer almıştır.¹⁸⁴ Hizbullah'a ideolojik ve askeri destek sağlayan İran'ın yumuşak gücü artış göstermiştir. Ali Hussein Bakeer'e göre; Tahran, Arap kamuoyunun genel olarak Batı'ya karşı olan hassasiyetinin boyutunu bilmekte ve bu hassasiyeti istismar edip bölgesel genişlemesi ve Arap bölgesindeki yumuşak gücünü güçlendirmek için kullanmaktadır. Aynı şekilde, İsrail'e yönelik olarak geliştirdiği demagojik söylem ile de Arap kamuoyunun geniş kesimlerini kendisine çekebilmekte ve bunu İsrail ile mücadele adı altında Arap dünyasındaki nüfuzunu kabullenmeye hazır ortamın genişletilmesi için kullanmaktadır. Bu söylem ile İran, son yıllarda İslamcılara, Solculara ve hatta Arap milliyetçilerine etki etmeyi başarabilmiştir. Özellikle 2006 yılı sonu itibarıyla, Arap kamuoyu İran'a karşı oldukça sempati duymaktaydı ve birçok kişiye göre, bu dönemde Ahmedinejad ve Hasan Nasrallah Arap dünyasındaki en popüler isimlerdi. Yine Bakeer'e göre İran'ın imajı özellikle Arap Baharı ile birlikte

¹⁸³ Aygöl Muran, Ahmet Gürkan Atay, "Humeyni ve Ahmedinejad dönemi İran Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi", **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2 Numara: 2, 2009 Güz, s. 159.

¹⁸⁴ Bülent Aras, "Arap ülkelerinin temel sorunu: İsrail", **Anlayış Dergisi**, Sayı: 62, Temmuz 2008, s. 66.

kötüleşmiş ve özellikle ülkenin anti demokratik uygulamaları, ayrıca Suriye ve Bahreyn'deki duruşu Arap kamuoyundaki inandırıcılığını büyük ölçüde sarsmıştır.¹⁸⁵

İran'ın özellikle Suriye'deki iç savaşta Esad yönetiminin yanında yer alması inandırıcılığını zedelemiş ve İslam dünyasında olumsuz bir etki uyandırmıştır. İran Suriye'de kardeş kanı aktığını ve savaşan iki tarafın da Müslüman olduğu söylemine¹⁸⁶ başvurmasına rağmen açıkça Suriye yönetimini kınanamamıştır. Bu durum İran'ın imajını kimi Müslüman ülkeler nezdinde olumsuz yönde etkilemektedir. Fakat yine de İran'ın yumuşak güç kartlarının etkisini tamamen yitirmesi yakın gelecekte söz konusu değildir. Zira anket çalışmalarının gösterdiği üzere ABD ve İsrail, Arap dünyasında ve Ortadoğu'da en büyük tehdit kabul edilen ülkelerin başında gelmektedir.¹⁸⁷ İran, ne kadar pragmatik bir politika izlerse izlesin, ABD ve İsrail'e karşı en sert çıkan ülkedir. Daha ılımlı bir politika takip edeceği düşünülen Ruhani yönetiminin nasıl bir tavır izleyeceği merak konusu olmakla birlikte, İran dini liderliği ABD'yi halen emperyalizmin kalesi olarak görmekte, İsrail'i gayri meşru bulmakta ve İran ismini anti-Siyonizm ile özdeşleştirmektedirler. Bu noktada İran söylem avantajından sonuna kadar yararlanmaktadır.

İran'ın Sünni dünyası ile bağıını kuvvetlendirebilen en büyük dış politika konusu İsrail-Filistin sorunudur. İran problemin çözümüne dair herhangi bir diplomatik katkı sağlayamasa da Filistin tarafında örgütlere verdiği destekle Sünni dünyada etkinlik kazanmaya çalışmaktadır. İran devrimin başından Humeyni'nin ölümüne kadar devrim ihracı politikasını uygulamaya çalışmış fakat istenilen sonuçları alamamıştır. Hatta bu politika Arap dünyasının İran'ı düşman olarak görmesine sebep olmuştur. Devlet altı düzeyinde ise, bazı Sünni radikal örgütler de İran Devrimi'nden etkilenmelerine karşın İran'ın Şii ideolojisi yüzünden istenilen sonuç alınamamıştır.

¹⁸⁵ Ali Hussein Bakeer, "Arapların Gözünden İran", **Analist**, Yıl: 1 Sayı: 8, Ekim 2011, s. 40.

¹⁸⁶ Veysel Ayhan, Kaan Dilek, "İslami Uyanış Konferansı Gözlemleri-3: Dini Lider Ali Hamaney'in Konuşmasının Analizi", **IMPR (Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi)**, 11 Aralık 2012, (Çevrimiçi) <http://www.impr.org.tr/islami-uyanisi-konferansi-gozlemleri-3-dini-lider-ali-hamaneyin-konusmasi/#.U2wdhFfvYg8>, 20 Haziran 2014.

¹⁸⁷ Telhami, "2010 Annual Arab Public Opinion Survey" ve "2011 Annual Arab Public Opinion Survey", Mensur Akgün, Sabiha Senyücel Gündoğar, **Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2013**, İstanbul, TESEV Yayınları, Kasım 2013 s. 11.

İran bu yüzden Sünni dünyasına 1992'den itibaren yoğunlaşmaya başlamış ve daha fazla potansiyel gördüğü Sünni hareketleri etkilemeye çalışmıştır.¹⁸⁸ İran İsrail-Filistin barışına açıkça karşı çıkan tek ülke konumunu güçlendirmek amacıyla Filistinliler üzerindeki etkisini artırmaya çalışmıştır. İran aynı zamanda Hamas'la yakınlaşmaya başlamış ve FKÖ'nün de ofisinin bulunduğu Tahran'da Hamas da bir ofis açmıştır. Aynı sene Hamas heyeti Hamaney ile görüşmüş ve İran Hamas'a askeri ve ekonomik yardım sözü vermiştir.¹⁸⁹ İran'ın FKÖ ile ilişkilerinin bozulması ve Hamas'a verilen siyasi ve ekonomik destek İran'ın İsrail-Filistin sorununda barışçıl olmayan aktörleri devreye sokması ve ilişkileri İsrail karşıtlığı üzerinden geliştirmesi anlamını taşımaktadır. İran daima Ortadoğu Barış Süreci'ne karşı olmuştur. Örneğin bu süreçte yer alan FKÖ lideri Yaser Arafat'ı hedef alan İran bağlantılı suikast girişimleri ortaya çıkarılmıştır. Tahran'da devlet kontrolünde yapılan pek çok gösteride Arafat ve FKÖ karşıtı sloganlar atılmıştır.¹⁹⁰

İran barış süreci oluşmasını engellemek amacıyla Filistin'de daha savaş yanlısı gruplara destek vermeyi tercih etmektedir. İran bu doğrultuda sadece Hamas'a değil, Filistin'deki diğer militan gruplara da yoğun bir şekilde destek vermektedir. Bunlar Filistin İslami Cihat Örgütü ve El Aksa Şehitleri Tugayı'dır. İran'ın Hamas'la ideolojik tek ortak noktası İsrail karşıtlığı konusudur. Hamas İsrail'i tanımayı reddetmektedir. Fakat bunun dışında İran'ın Hamas'la olan ilişkisi Lübnan'daki Hizbullah gibi değildir. Hizbullah Velayet-i Fakih doktrinine bağlı ve Nasrallah da bir anlamda Hamaney'in temsilcisidir. Fakat Hamas hem Sünni bir örgüttür hem de mali kaynakları çeşitlidir. Arap devletleri de Hamas'ı finanse etmektedir ve bu da İran'ın Hamas üzerindeki etkisini azaltmaktadır. İran bu yüzden İslami Cihat örgütüne de yatırım yapmıştır. İslami Cihad, Sünni bir örgüt olmasına rağmen İran devriminden de fikir olarak etkilenmiş bir örgüttür.¹⁹¹

¹⁸⁸ Martin Kramer, "The Global Village of Islam," **Middle East Contemporary Survey**, Ed. Ami Ayalon, Vol: 16: 1992, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995, s. 202.

¹⁸⁹ **A.g.m.**, s. 204.

¹⁹⁰ Bülent Kenes, **Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s. 90-91.

¹⁹¹ Ali Kemal Ceylan, **Çılgık Çılgına İran**, İstanbul, Yeniüzyıl Yayınları, 2009, s. 105-108.

İran, İsrail-Filistin sorununa yönelik sert söylemlere başvurarak ve Filistin'deki gruplara destek olarak yumuşak gücünü artırmayı amaçlamıştır. Başa gelir gelmez İsrail'in haritadan silinmesi gibi radikal çıkışlar sergileyen Ahmedinejad, Gazze Savaşı'nın ardından İsrail'i kanla beslenmekle suçlamış ve İsrail'in yenilgiye uğrayacağını ifade etmiştir. Sadece Ahmedinejad değil, İranlı siyasiler ve başta Hamaney olmak üzere din adamları da İsrail'i sert bir şekilde hedef almışlardır. Hamaney, Müslümanları İsrail'e karşı savaşa çağırmıştır.¹⁹²

İran, İsrail'e karşı silahlı eylemlerde bulunan birçok örgüte destek vermiştir. Özellikle Lübnan'da Hizbullah'a sağladığı askeri ve ekonomik destek bunların başında gelmektedir. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah, aynı zamanda İran'la aynı ideolojiyi paylaşmaktadır. İran'ın Hizbullah'la olan yakın ilişkisi, örgüte duyulan sempatiden İran'ın da yararlandığı anlamına gelmektedir. Zira Nasrallah, konuşmalarında İran'ı övgü dolu cümlelerle takdim etmektedir. Örneğin Nasrallah bir konuşmasında İran'ın hiçbir zaman bölgenin halklarını ya da direniş hareketlerini yalnız bırakmadığını, İran halkının ve İran'ın dini liderinin Filistin davasını namazlarında, oruçlarında ve gece ibadetlerinde sürekli olarak andığını ve bunun da kıyamet gününe kadar süreceğini söylemiştir.¹⁹³

2006 yılında İsrail ile savaşta Hizbullah'ın başarılı olması Hizbullah'ın varlığını meşru kılmış ve Arap devletlerinin başaramadığını bir anlamda Hizbullah başarmıştır. Dolayısıyla Hizbullah'ın popülerliği git gide artmıştır. Hizbullah, 2013 yılında Ortadoğu'da yapılan bir anket çalışmasında yüzde 44 ile en olumlu değerlendirilen grup olmuştur. Ardından Hamas yüzde 42 ile ikinci sırada yer almıştır.¹⁹⁴ Bu verileri yorumlayacak olursak; Hizbullah'ın bölgede olumlu olarak değerlendirilmesi İran'ın da imajına olumlu olarak yansıtacaktır. Hamas'ın imajı da Hamas-İran ilişkileri yüksek düzeyde seyrettiği takdirde İran'ın yumuşak gücüne olumlu katkı sağlayabilir.

¹⁹² Davut Turan, "Gazze Operasyonu Işığında İran'ın İsrail-Filistin Sorununa Yaklaşımı", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 2, Şubat 2009, s. 50.

¹⁹³ Hasan Nasrallah, Kudüs Günü Konuşması, **Al-Manar TV**, 18 Eylül 2009, akt. Amal Saad-Ghorayeb, "An Examination of the Ideological, Political and Strategic Causes of Iran's Commitment to the Palestinian Cause", **Conflicts Forum Monograph**, Beirut-London, 2011, s. 15.

¹⁹⁴ Mensur Akgün, Sabiha Senyücel Gündoğar, **a.g.e.**, s. 10.

Fakat özellikle Arap Baharı ve İran'ın Suriye'deki tutumu İran-Hamas ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Fakat yakın zamanda ilişkilerin yeniden güçlendirilmesi gündemde yer almıştır.¹⁹⁵

Özetleyecek olursak, İran'ın İsrail'in varlığını tehdit eden aktörlere yönelik politikası hem bu aktörler üzerindeki etkisini ve yumuşak gücünü artırmayı amaçlamakta, hem de bu aktörler üzerinden İslam dünyasının önderi ve koruyucusu imajını oluşturmak istemektedir. İran, "İsrail'in en büyük düşmanı" payesini gururla taşıdığı propagandasını yapmaktadır. Bu yüzden düşmanlık politikasını dış politikasında bir araç olarak kullanmaktadır. Humeyni'den beri gelen söylem avantajı da İran lehine işlemektedir. İsrail sağıının Filistin'i görmezden gelen ve İran'ı hedef alan politikaları da bu konuda İran'a manevra alanı açan hususların başında gelmektedir. ABD ise bu konuda bölgede İsrail'in varlığının garantörü olarak görüldüğü müddetçe İran'ın elini güçlendirecektir. 11 Eylül saldırıları sonrasında terörle mücadele adı altında yürütülen güvenlik eksenli politikalar özellikle İslam dünyasında ABD'ye yönelik tepkileri artırmıştır. Ayrıca 2003'te Irak'ın işgali, Türkiye de dâhil Müslüman ülkelerde ABD'ye beslenen güveni iyice sarsmıştır. Obama yönetiminin de bekleneni verememesi ve ABD'deki lobilere esir edilen dış politika bu algıyı kuvvetlendirmektedir.¹⁹⁶ ABD'nin bu doğrultuda Ortadoğu'da yapılan anketlerde de görüldüğü üzere olumsuz imajı ve tehdit olarak görülmesi İran'ın eline güç veren hususların başında gelmektedir.

İran, ABD ve İsrail karşıtlığını dini söylemlerle Ortadoğu'da etkin bir şekilde kullanmaktadır. İran, dini söylemleri dış politikada pragmatik bir şekilde değerlendirmektedir. Örneğin Orta Asya ve Kafkasya'da dini yaklaşım İran dış politikası için geçerli değildir.¹⁹⁷ Fakat Ortadoğu söz konusu olduğunda İran dini referanslardan sonuna kadar yararlanmaktadır. İran'ın bu noktada ABD ve İsrail karşıtı dış politika anlayışı dini söylemlerden beslenmektedir. Mehmet Şahin'in vurguladığı

¹⁹⁵ " Hamas and Iran rebuild ties three years after falling out over Syria", **The Guardian**, 9 Ocak 2014, (Çevrimiçi) <http://www.theguardian.com/world/2014/jan/09/hamas-iran-rebuild-ties-falling-out-syria>, 21 Haziran 2014.

¹⁹⁶ Talip Küçükcan, "ABD'nin İslam Dünyasındaki İmajı Niçin Kötü?", **SETA**, 28 Mayıs 2011, (Çevrimiçi) <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=77859&q=abd-nin-islam-dunyasindaki-imaji-nicin-kotu>, 21 Haziran 2014.

¹⁹⁷ Mehmet Şahin, **a.g.m.**, s. 169.

üzere Ortadoğu'nun yapısı İran'ın bu enstrümanları kullanması için son derece elverişlidir. Şahin'e göre, İran Ortadoğu'da devletten-devlete diplomasiden daha fazla devletten (İran) halka (Müslüman Ortadoğu halkları) diplomasi yürütmektedir. Çünkü İran Ortadoğu'da devletleri kazanamayacağını gayet iyi bilmektedir. Ortadoğu'da Müslüman halk başta ABD ve İsrail olmak üzere seküler otoriter yönetimlere karşıdır. İran ABD, İsrail ve seküler Arap yönetimlerini kendi bölge politikaları önünde engel olarak görmekte ve bu bağlamda İran dini söylemlerden yararlanarak bölgedeki Müslüman halkı kazanmak istemektedir. "Farisi" bir devlet kimliğiyle Arap dünyasında etkinlik kurmasının son derece zor olduğunun farkında olan İran, Ortadoğu politikasında dini söylemi ve ABD-İsrail karşıtlığını sonuna kadar kullanmaktadır.¹⁹⁸ Ayrıca, Şahin'in belirttiği "devletten halka" diplomasi, kamu diplomasisi tanımıyla birebir örtüşmektedir. Bu anlamda İran'ın Ortadoğu'da klasik diplomasinin yanında, en az onun kadar kamu diplomasisi faaliyetlerine önem verdiği sonucu çıkarılabilir.

İran'ın Batı karşıtı söylem ve politikaları "devletten halklara" yönelik diplomasi bağlamında sadece yakın coğrafyalarda değil kendisine uzak bölgelerde de etkili olmuştur. İran'ın "zalimlere karşı mazlumların yanında olma" söylemi aynı zamanda bir anayasal prensiptir ve İran devriminin karakteri de göz önüne alındığında dünyada sol kitleler tarafından sempatiyle karşılanmıştır. İran'ın anti emperyalist söylemleri Üçüncü dünyaya yönelik olarak hem halklar hem de devletler bazında etkili olmuştur. Örneğin İran Devrimi'nin anti emperyalist karakteri Filipinler'deki anti Amerikancı solcu kesim tarafından coşkuyla karşılanmıştır. İran bu durumu fırsat bilerek 1979 sonundan itibaren İran'dan Filipinler'e çok sayıda dini yayının yanı sıra İran milliyetçiliğinin izlerinden arındırılmış çok sayıda anti Amerikancı propaganda malzemesi de sokmuştur.¹⁹⁹ İran'ın anti emperyalist ve Batı karşıtı dış politika anlayışı Latin dünyasında İran'ın cazibesini artıran temel husustur. Zira dini ve kültürel hiçbir bağının olmadığı bu uzak coğrafyada İran'ın cazibesini oluşturan tek argüman anti Amerikancı/anti emperyalist dış politika ve söylem birliğidir. ABD'ye karşı takınılan meydan okuyucu politika ve genelde Batı dünyasının emperyalizmine yönelik

¹⁹⁸ A.g.m. , s. 168.

¹⁹⁹ Bülent Keneş, *Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör*, s. 82-84.

eleştiriler İran'ın cazibesini artırmakta ve bu cazibe bugün İran'ın Latin dünyası ile ilişkilerini kolaylaştıran faktörlerden birisini teşkil etmektedir.²⁰⁰ İran diplomatik düzeyde bu durumdan faydalanmış, Latin Amerika devletleriyle ilişkilerini bu çerçevede ilerletmiştir. İran'da Mahmud Ahmedinejad, cumhurbaşkanlığı döneminde Latin Amerikalı liderler ile kişisel ilişkilerini üst düzeye çıkarmıştır. Latin Amerika ziyaretlerinde Ahmedinejad oldukça sıcak sloganlarla karşılanmış, her fırsatta işbirliği vurgusu dile getirilmiş ve İran'ın aktif diplomasisi ekonomik olarak da meyvelerini vermiştir.

4.2.2. İran-Latin Amerika İlişkileri

Joseph Nye, dış politikanın esası ve üslubu bağlamında yumuşak gücü “başkalarıyla tehdit veya para kullanmadan iş birliği yapmakla alakalıdır” şeklinde tanımlamaktadır.²⁰¹ Bu anlamda İran'ın Latin Amerika ülkeleri ile son yıllarda geliştirdiği iyi ilişkiler yumuşak güç kapsamında değerlendirilmek zorundadır. İran bu ülkelerle ortak siyasi değerlere sahip olmaktan güç alarak kapsamlı bir işbirliği gerçekleştirmiştir. Tehdit, baskı ya da şantaj vb. sert güç unsurlarından tamamen bağımsız olarak ortak siyasi değerlerden temel alan karşılıklı iyi niyet çerçevesinde, İran ve Latin Amerikalı liderler arasında gelişen diyalog ve iyi ilişkiler, İran'ın aktif diplomasisi ile geniş ölçekli bir işbirliğine dönüştürülmüştür. İran bölgede artan etkinliğini karşılıklı ekonomik işbirliği ile güçlendirmek niyetindedir. Ayrıca siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi, kamu diplomasisi faaliyetleri için İran'a alan açmıştır.

4.2.2.1. Devrim sonrasında günümüze gelişen ilişkiler

İran'ın Latin Amerika ile ilişkileri coğrafi uzaklık, kültürel farklılıklar ve ortak çıkarların eksikliği gibi sebeplerden dolayı geç gelişim göstermiştir. Bunun tek istisnası Venezuela olmuştur çünkü iki ülke de kendi petrol kaynakları üzerinde daha

²⁰⁰ Bedir Sala, “İran'ın Dış Politikasını Anlamak”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 6 Şubat 2012, (Çevrimiçi) <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1767/iranin-dis-politikasini-anlamak.aspx>, 21 Haziran 2014.

²⁰¹ Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, s. 65.

fazla kontrol sahibi olma amacıyla 1940'ların sonlarında işbirliğine yönelmişlerdir. İran ve Venezuela aynı zamanda 1962 yılında OPEC'in kurucu üyeleri arasında yer almışlardır. 1970'ler boyunca İran, Latin Amerika'daki varlığını Brezilya, Arjantin, Meksika ve Venezuela ile diplomatik ilişkiler kurarak genişletmiştir. 1975 yılında İran, Küba ile de diplomatik ilişkiler kurmuştur. Fakat ilişkiler Küba'da Castro yönetiminin İran'ın solcu muhalefetine destek verdiğini İran'ın fark etmesi sebebiyle bozulmuştur.²⁰²

Devrim sonrasındaki ilk on senelik (1979-1989) dönemde ise devrimin ideolojisi İran'ın Latin Amerika ile bağlarını kuvvetlendiren temel etmen olmuştur. Shireen Hunter'a göre İran'ın devrimci ideolojisi gerek militan Üçüncü Dünyacılıktan, gerekse solcu ideolojilerden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Bunların her ikisi de Latin Amerika'da etkin olan ideolojilerdir ve bu nedenle İran ile solcu Latin Amerika ülkeleri arasında güvenilir bir bağ kurmuşlardır. Bu nedenle İran 1980'lerde Küba ve Nikaragua'daki Sandinista hükümeti gibi solcu Latin Amerika ülkeleri ile ilişkilerini genişletmiştir. Üç ülkenin de güçlü Anti-Amerikan eğilimleri ve bu ülkelerin devrimlerin kuşatma altında olduğu duygusuna sahip olmaları işbirliklerini kolaylaştırmıştır. İran, Nikaragua'ya krediyle petrol sağlayarak yardım etmiştir ve Daniel Ortega, İran ziyareti sırasında Ayetullah Humeyni ile görüşmüştür. Küba, devrimin ilk yılları boyunca İran'da önemli bir yer edinmiştir ve bazı raporlara göre Devrim Muhafızları'nın eğitilmelerine yardımcı olmuştur. Fakat İran-Irak savaşı sırasında Küba'nın Irak ile olan yakın bağları, İran ile ilişkilerde bir gerilim kaynağı haline gelmiştir. 1980'ler boyunca İran, ekonomik ihtiyaçları ve Batı'nın baskıları dolayısıyla Brezilya ve Arjantin gibi büyük Latin Amerika ülkelerinden yardım istemiştir.²⁰³

1989-2005 arası dönemde İran daha az aktivist bir diplomasi izlemiştir. Bununla birlikte, İran'ın eski başbakanı ve Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin danışmanı Mir Hüseyin Musavi'nin 1990 yılında Uruguay'a ziyaretinde görüldüğü gibi mevcut

²⁰² Shireen T. Hunter, **Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order**, Santa Barbara, California, Praeger, 2010, s. 232.

²⁰³ A.e., s. 232-233.

bulunan bağlarını güçlendirmeye de devam etmiştir. Hatemi yönetimindeki İran'ın ise Latin Amerika'ya karşı yaklaşımı daha aktivist bir hal almıştır ve İran ile Latin Amerika devlet adamları arasında üst düzey ziyaretler artmıştır. Temmuz 1999'da, İran Cumhurbaşkanı birinci vekili Kolombiya, Küba ve Venezuela'yı ziyaret etmiştir. Ekim 2000'de Küba devlet başkanı vekili İran'a bir ziyarette bulunmuş ve Mayıs 2001'de Fidel Castro Tahran'ı ziyaret etmiştir. Onu, Venezuela devlet başkanı Hugo Chavez takip etmiştir. Ekim 2000'de Hatemi, Fidel Castro'nun daveti üzerine Küba'yı ziyaret etmiştir. Hatemi, Venezuela'yı ilk kez 2000 yılında OPEC ülkelerinin Zirve Toplantısı dolayısıyla ziyaret etmiştir. Bunu, Hugo Chavez'in 2004 yılı İran ziyareti ve daha da genişlemiş bir İran-Venezuela işbirliğinin temelini atıldığı 2005 yılında Hatemi'nin Karakas'a resmi ziyareti izlemiştir. 2005 ziyareti esnasında Hatemi, İran'ın yardımı ile inşa edilmiş olan bir traktör fabrikasının açılış merasimini yapmış ve iki ülke bir serbest ticaret anlaşması imzalamıştır.²⁰⁴ Ayrıca Hatemi'nin ziyareti esnasında İran Haber Ajansı'nın aktardığına göre Venezuela'da kurulacak 200 milyon dolarlık bir çimento fabrikasının da aralarında bulunduğu toplam 1 milyar doları aşan çok sayıda anlaşma imzalanmıştır.²⁰⁵

Daha yakın bir İran-Venezuela ilişkisi, Venezuela'da Hugo Chavez'in solcu ve anti-Amerikan hükümetinin iktidara gelmesiyle mümkün olmuştur. İran'ın iletişim çabalarına Batı'nın soğuk karşılığı ve sonrasında bir baskı ve tecrit politikasının benimsenmesi, İran'ın Latin Amerika'ya yeniden odaklanmasının arkasındaki temel güdü olmuştur.²⁰⁶

İran Arjantin ilişkileri ise 1990'larda dibe vurmuştur. Arjantin, İran'ın iyi ilişkiler kurmayı başaramadığı bir Latin Amerika ülkesidir. Bunun sebebi 1992 yılında Buenos Aires'teki İsrail Büyükelçiliği'ne ve 1994 yılında Arjantin Yahudi Cemaati Derneği'ne yapılan bombalı saldırılardır. Toplamda 100'den fazla insanın öldüğü, yüzlercesinin yaralandığı eylemlerin Hizbullah tarafından İran'ın desteğiyle yapıldığı

²⁰⁴ A.e., s. 233.

²⁰⁵ "Iran, Venezuela To Ink Agreements Worth Over Billion Dollars", **Payvand Iran News**, 11 Mart 2005, (Çevrimiçi) <http://www.payvand.com/news/05/mar/1091.html>, 21 Haziran 2014.

²⁰⁶ Hunter, a.g.e. , s. 233.

iddia edilmektedir. 2006'da davaya bakan Arjantin mahkemesi eski Cumhurbaşkanı Rafsancani ve hâlihazırdaki Savunma Bakanı Ahmet Vahidi dâhil dokuz İranlı yetkili hakkında tutuklama emri çıkartmıştır. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başlarında Tahran'a nükleer çalışmalar konusunda teknik yardımda bulunan Buenos Aires, söz konusu bombalama hadisesi sonrasında nükleer konusunda İran'a desteğini de kesmiştir. İran-Arjantin ekonomik ilişkileri de 1994'ten sonra durma noktasına gelmiş, ancak 2007'den sonra yükselmeye başlamıştır.²⁰⁷

İran'da Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesiyle devrimin ilk on yılına benzer bir anlayış dış politikada esas haline gelmiştir. Bu anlayış değişikliği ya da eskiye dönüş, İran'ın kendisi ile aynı zihniyete sahip Üçüncü Dünya hükümetleri ile ilişkilerinin ilerlemesini vurgulamaktadır. Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı, Bolivya ve Ekvador'daki sol eğilimli hükümetlerin başa gelmesiyle ve petrol fiyatlarının artmasıyla aynı zamana rastlamaktadır. Yüksek petrol fiyatları, ABD destekli NAFTA'ya (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) karşılık olarak Hugo Chavez'in girişimiyle ALBA'nın (Latin Amerika için Bolivarcı İttifak) kurulmasında görüleceği üzere Üçüncü Dünyacı eğilimleri yeniden canlandırmıştır. İran'daki ve bazı Latin Amerika ülkelerindeki siyasi değişimlerin sonucunda 2006-2009 yılları arasında İran ve Latin Amerika'nın devlet yetkilileri arasında üst düzey ziyaretler artmıştır. Özellikle İran-Venezuela ilişkileri oldukça sıkılaşmış ve Chavez Ahmedinejad'a kardeşi gibi hitap etmeye başlamıştır. 2006-2009 arasında Chavez, İran'ı 7 kez ziyaret etmiş, Ahmedinejad ise 3 kez Karakas'ı ziyaret etmiştir.²⁰⁸

Ocak 2007'de Daniel Ortega'nın cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte İran ile Nikaragua arasındaki 1990 yılında kopan diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur. Ahmedinejad, İran'ın dostluğunu göstermek adına Ortega'yı tebrik etmek üzere 2007'de Nikaragua'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında İran ile Nikaragua arasında Nikaragua'nın kalkınma sorunlarına yönelik baraj inşaatı, konut, tarım, endüstri ve enerji gibi konuları kapsayan bir anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca bölge pazarı için

²⁰⁷ Güneş Özyurt, "İran-Latin Amerika İlişkileri", **BİLGESAM**, 6 Şubat 2012, (Çevrimiçi) <http://www.bilgesam.org/incele/85/iran-latin-amerika-iliskileri/#.U3-cdShPKod>, 21 Haziran 2014.

²⁰⁸ Hunter, **a.g.e.**, s.233-234.

araba, kamyon, bisiklet ve motosiklet gibi araçların üretilmesi için fabrikaların yapımından da konuşulmuştur.²⁰⁹ İran ve Nikaragua 2007’de karşılıklı büyükelçilik açma kararını açıklamış ve 2007 yılı boyunca yapılan görüşmeler sonucunda Tahran tarım, gıda, hidroelektrik enerjisi, konut, liman inşası ve sağlık dâhil muhtelif alanlarda Nikaragua’ya yatırım yapma sözü vermiştir. İran’ın vaatleri söylem düzeyinde kalmışsa da Nikaragua’yı siyasi olarak yanına çekmeyi başarmıştır. Daniel Ortega, İran’ın barışçıl amaçlarla nükleer enerji üretmeye hakkı olduğunu açıklamıştır.²¹⁰

İran, Ahmedinejad döneminde Bolivya ve Ekvador ile de yakın ilişkilerini geliştirmiştir. Bu ülkelerin İran’daki çıkarları genellikle ekonomik ve finansal olmuştur zira bu ülkeler, kalkınma projelerinde İran’dan yardım beklemektedirler. Ocak 2007’de Ahmedinejad Bolivya ve Ekvador’u ziyaret etmiş ve bu ülkeler ile İran arasında diplomatik ilişkiler kurmuştur. Bolivya Cumhurbaşkanı Evo Morales, Ahmedinejad’ın ziyaretinin tarihi bir nitelik taşıdığını söylemiştir. Ahmedinejad bu ziyaretinde Bolivya’ya doğalgaz rezervlerini geliştirmek, daha fazla elektrik üretmek ve tarım ile inşaat projelerine fon sağlamak amacıyla 1 milyon dolarlık yatırım yapacaklarının sözünü vermiştir. 2008 yılının Eylül ayında Morales İran’a bir seyahat gerçekleştirmiştir. Ahmedinejad 2009 yılındaki Latin Amerika turunda Bolivya’yı bir kez daha ziyaret etmiştir. Aynı zamanda Ahmedinejad, Ocak 2007’de Ekvador’u da ziyaret etmiş ve yeni cumhurbaşkanı seçilmiş olan Rafael Correa’nın göreve başlama merasimine katılmıştır. Rafael Correa 2008 yılında yaptığı Tahran ziyaretinde İran ile 12 anlaşma imzalamıştır.²¹¹ Bu ziyaretten sonra iki ülke karşılıklı büyükelçilik açmıştır. 2007’de 5,7 milyon dolar olan ticaret hacmi 2008’de 170 milyon dolar olmuştur ve bu rakamın neredeyse tamamını Ekvador’un İran’dan ithalatı oluşturmaktadır. İran, Ekvador’a yaptığı ihracatı artırmak için bu ülkeye çeşitli krediler vermiştir ve iki ülke karşılıklı ticaret ofisleri açmıştır.²¹² İran, 2009 yılında Ekvador’un inşa edeceği iki enerji santrali için 40 milyon dolarlık kredi yardımı

²⁰⁹ A.e., s. 234.

²¹⁰ Güneş Özyurt, a.g.m.

²¹¹ Hunter, a.g.e. , s. 235.

²¹² Özyurt, a.g.m.

bulunmuştur.²¹³ Ayrıca İran ve Ekvador, Ekvador'da 3 adet hidroelektrik santrali inşası konusunda anlaşmışlardır. Bu santrallerin yapımında İran teknolojisinin kullanılması kararlaştırılmıştır.²¹⁴

Ahmedinejad hükümeti, Latin Amerika'daki solcu olmayan ya da ılımlı solcu olan hükümetlerle ilişkilerini güçlendirmede daha çok sıkıntı yaşamıştır. Brezilya, İran'ın iktisadi ve siyasi ihtiyaçlarını karşılaması açısından daha önemli bir ülkedir ve bu yüzden Ahmedinejad 2007'deki Latin Amerika turu sırasında Brezilya'yı ziyaret etmek istemiştir. Fakat Cumhurbaşkanı Lula de Silva görüşmeyi, Ahmedinejad ile kendi programının çakıştığı bahanesiyle geri çevirmiştir. Yine de İran, Brezilya ile daha yakın bağlar kurmaya devam etmiştir. Ahmedinejad'ın ziyaret sorununa rağmen Brezilya da İran ile iktisadi bağları genişletme konusunda ilgisini kaybetmemiştir. Bu ilginin bir işareti olarak Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amorim 2008 yılının Kasım ayında Tahran'a ziyarette bulunmuş ve bu seyahat esnasında İran ve Brezilya arasındaki bağların bilimsel, endüstriyel, teknolojik ve kültürel işbirliklerini de kapsayacak şekilde güçlenebileceğini belirtmiştir. Daha da önemlisi Brezilya, BM'de İran'ın barışçıl nükleer enerji geliştirme hakkını desteklemiş ve Cumhurbaşkanı de Silva ABD'nin İran'ı dışlama çağrısını reddetmiştir. Clinton'ın lobi faaliyetleri de bu noktada bir işe yaramamıştır.²¹⁵ Brezilya, BM Güvenlik Konseyi'nde nükleer programı nedeniyle İran'a yeni yaptırımlar öngören tasarıya da Türkiye ile birlikte hayır oyu vermiştir. Brezilya İran için çok önemli bir ticari partner olma özelliğini korumaktadır. 2012 rakamlarına göre İran'ın Latin Amerika'da en büyük ticari partneri Brezilya'dır. Bu tarihte iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2,4 milyar dolar seviyesinde olduğu kaydedilmektedir. Brezilya burada temel ihracatçı ülke konumundadır. İran-Arjantin ilişkileri de sorunlu alanlara pek dokunmadan ekonomik işbirliğini ilerletmektedir. Arjantin bölgede İran'ın en büyük ikinci ticari partneri

²¹³ "Iran to finance Ecuadorian power plants", **Press TV**, 6 Mart 2009, (Çevrimiçi) <http://edition.presstv.ir/detail/87661.html>, 21 Haziran 2014.

²¹⁴ "Ecuador, Iran agree to build 3 hydroelectric centers", **People's Daily Online**, 9 Mart 2010, (Çevrimiçi) <http://english.peopledaily.com.cn/90001/90777/90852/6913478.html>, 21 Haziran 2014.

²¹⁵ Hunter, **a.g.e.**, s. 236.

konumuna gelmiştir. Arjantin'in 2012 yılında, bir önceki seneye göre İran'la olan ticaret hacmi 1,3 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.²¹⁶

4.2.2.2. İran'ın Latin Amerika'daki Yumuşak Gücü ve Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

İran Latin Amerika devletleriyle işbirliğini geliştirdiği ölçüde kamu diplomasisi faaliyetlerine de önem vermektedir. Bugün kamu diplomasisi kavramı içinde üst düzey ziyaretler, bir ülkenin liderinin başka ülkelere ziyaretleri de ele alınmakta ve önemli bulunmaktadır.²¹⁷ Eğer görüşmeler kapalı kapılar ardında gerçekleşiyorsa resmi ziyaretler geleneksel diplomasi içinde değerlendirilmek durumunda kalabilirler. Fakat liderlerin dış ülkelere ziyaretleri o ülkenin kamuoyuna olumlu mesajlar vermesine olanak tanımaktadır.

İran'da Hatemi döneminde Latin Amerika'ya üst düzey ziyaretler artırılmış ve Mahmud Ahmedinejad döneminde zirveye çıkmıştır. Özellikle İran-Venezuela ilişkilerinin gelişimi bu ziyaretlere çok şey borçludur. İki ülke arasında liderler düzeyinde gelişen ilişkiler de bu noktada kayda değerdir. Örneğin 2005 yılında Chavez, İran Cumhurbaşkanı Hatemi'ye Venezuela-İran dostluğuna yaptığı katkılardan dolayı Karakas şehrinin altın anahtarını hediye etmiştir. Ahmedinejad ve Chavez arasındaki dostluk ise gerçekten ilgiye değerdir. Örneğin 2009'da Ahmedinejad, Latin Amerika ülkelerine gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında Venezuela'da Chavez tarafından oldukça sıcak karşılanmış ve Chavez Ahmedinejad'a "kardeşim" şeklinde hitap ederken Ahmedinejad da Chavez'e "yiğit kardeş" şeklinde hitap etmiştir.²¹⁸ Bu iki lider arasındaki kişisel dostluk öyle bir seviyeye gelmiştir ki 2009'da Ahmedinejad, Chavez'i Meşhed'deki gayrimüslimlerin girmesi yasak olan

²¹⁶ "Iran trade with Latinamerica remained stable at 4bn dollars in 2012, says Latinvex", **MercoPress**, 6 Eylül 2013, (Çevrimiçi) <http://en.mercopress.com/2013/09/06/iran-trade-with-latinamerica-remained-stable-at-4bn-dollars-in-2012-says-latinvex>, 21 Haziran 2014.

²¹⁷ Benjamin E. Goldsmith, Yusaku Horiuchi, "Spinning the Globe? U.S. Public Diplomacy and Foreign Public Opinion", **The Journal of Politics**, Vol: 71, No: 3, July 2009, s. 864.

²¹⁸ "Chavez welcomes Ahmadinejad in Venezuela", **CNN**, 25 Kasım 2009, (Çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/americas/11/25/iran.ahmadinejad.venezuela/index.html?iref=topnews>, 21 Haziran 2014.

İmam Rıza türbesine götürmüş ve Chavez burada İranlı yetkililerle birlikte iftara katılmıştır. Chavez, İran'ın diğer Latin Amerika ülkeleri ile olan ilişkilerine de katkı sağlamıştır. Chavez, Ocak 2007'de Venezuela'ya gelen Ahmedinejad'ı Nikaragua ve Ekvador'a götürerek Daniel Ortega, Rafael Correa ve Evo Morales ile tanıştırmıştır.²¹⁹ Ahmedinejad Chavez'in 2013 yılı Mart ayındaki vefatı üzerine de Venezuela'ya gitmiş ve taziyelerini sunmuştur. Duygusal anların yaşandığı bu törende, törende bulunan devlet başkanları tek tek takdim edilerek saygılarını bildirirken ismi okunduğunda halkın en fazla alkışladığı kişilerden biri Ahmedinejad olmuştur. Ahmedinejad Chavez'in naaşını öptükten sonra yumruğunu havaya kaldırmış ve gözyaşlarına hâkim olamamıştır. Tören sırasında Ahmedinejad Chavez'in annesi Elena Frias'a sarılmış ve bu İran'da eleştiriye neden olmuştur. Ahmedinejad Chavez'i şehit olarak kabul ederken oldukça iddialı sözler söylemiş ve Chavez'in canlı olduğunu ve Hz. İsa ile birlikte tekrar geri döneceğini Nicolas Maduro'ya yazdığı mektupta ifade etmiştir.²²⁰ Aynı zamanda İran'da Chavez adına bir günlük ulusal yas ilan edilmiştir.

Latin Amerikalı liderler ve Ahmedinejad arasındaki dostluk gerçekten dikkat çekicidir ve Chavez ile sınırlı değildir. Ahmedinejad 2012 yılı Ocak ayındaki Latin Amerika turu kapsamında uğradığı Venezuela, Ekvador, Nikaragua ve Küba'da önceki ziyaretlerde olduğu gibi yine oldukça sıcak karşılanmıştır. Ahmedinejad Nikaragua'ya ziyaretinde oldukça sıcak karşılanmış, Nikaragua devlet başkanı Daniel Ortega'yı "devrimci lider" olarak övmüş ve kendisini İranlıların arasındaymış gibi hissettiğini belirtmiştir.²²¹ Ahmedinejad, Nikaragua ziyareti sırasında devlet başkanı Ortega'nın yemin törenine de katılmıştır. Daniel Ortega törende Ahmedinejad'a "kardeşim" diye hitap ederek İran'ın emperyalizmle mücadelesini öven yarım saatlik bir konuşma yapmış ve nükleer enerjiden yararlanmanın İran milletinin kesin hakkı olduğunu ifade

²¹⁹ Güneş Özyurt, **a.g.m.**

²²⁰ "Ahmadinejad's claim that Chávez will be resurrected with Jesus 'went too far'", **The Guardian**, 7 Mart 2013, (Çevrimiçi) <http://www.theguardian.com/world/iran-blog/2013/mar/07/ahmadinejad-chavez-resurrected-too-far>, 21 Haziran 2014.

²²¹ "Ahmadinejad's Latin America tour reaches Nicaragua", **CNN**, 10 Ocak 2012, (Çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2012/01/10/world/americas/latin-america-ahmadinejad-visit/index.html>, 21 Haziran 2014.

etmiştir.²²² Ahmedinejad aynı zamanda Bolivya devlet başkanı Evo Morales ile de samimi ilişkiler tesis etmiştir. Ahmedinejad, Eylül 2007’de Bolivya’ya giden ilk İran Cumhurbaşkanı olmuştur. 2007’den itibaren liderlerin ikili ilişkileri gelişmiş, 2010 yılı Ekim ayında Morales’in İran’a resmi ziyaretinde bir futbol maçı organizasyonu düzenlenmiştir. Bu dostluk müsabakasında Ahmedinejad ile Morales aynı takımda yer almış, ortaya renkli görüntüler çıkmıştır. Ahmedinejad’ın eşofmanlı fotoğrafları dünya basınının ilgisini çekti ve birçokları Ahmedinejad’ı ilk kez spor kıyafetleriyle görmüştür. Morales, dünyada ilk kez bir cumhurbaşkanıyla futbol oynadığını ve dünya diplomasisinde bu tür samimi ve katıksız davranışlara pek rastlanmadığını söyleyerek Ahmedinejad’ı sadeliği ve samimiyetinden dolayı kutlamıştır.²²³ Açıkça görüleceği üzere, Ahmedinejad’ın aktivizmi ve sıcak yaklaşımı bölgede İran’a puan kazandıran hususların başında gelmektedir. Liderler arasındaki bu sıcak diyalog, İran’ın Latin Amerika’da imajını artıran etkenlerden biri olmuştur.

İran’ın Latin Amerika ile olan ideolojik yakınlığı ilişkilerin güçlenmesinin en temel sebeplerindendir. Bu devletler ile İran arasındaki stratejik işbirliği, Amerikan karşıtı bir anlayışa dayanmaktadır. Toplum hayatı açısından İran ve Latin Amerika ülkeleri birbiriyle alakasız gözükse de gerçekte ABD’nin arka bahçesindeki kökü Simon Bolivar’a dayanan anti-emperyalist sol siyasi kültür ile 1979 İran Devrimi’nin dünya görüşü paraleldir. İran Devrimi’nin ideologlarından Ali Şeriatî, Şii inançlarıyla Marksist öğretileri uzlaştırmaya çabalamış, solcuların devrim sırasında din adamlarıyla işbirliği yapmasının önünü açmıştır. Humeyni de ezilenler ile zalimler arasındaki çatışmayı, geliştirdiği ideolojinin temel taşı yapmıştır. Humeyni’ye göre gerçek İslam ile emperyalizme karşı mücadele birbirinden ayrı değildir. Bu yüzden Fidel Castro, İran Devrimi’ni ABD karşıtlığı sebebiyle pek çok kez övmüş ve Humeyni rejimini ilk tanıyanlardan biri olmuştur.²²⁴

²²² “Kardeşim Ahmedinejad, adalet peşinde”, **Fars Haber Ajansı**, 12 Ocak 2012, (Çevrimiçi) <http://turkish.farsnews.com/newstext.aspx?nn=9010170871>, 21 Haziran 2014.

²²³ “Ahmedinejad’la Morales futbol oynadı!”, **Fars Haber Ajansı**, 28 Ekim 2010, (Çevrimiçi) <http://turkish.farsnews.com/newstext.aspx?nn=8908060789>, 21 Haziran 2014.

²²⁴ Güneş Özyurt, **a.g.m.**

Bu bağlamda İran devrimci değerleri ve bu değerlere dayalı dış politikayı bir avantaj olarak kullanmaktadır. Ahmedinejad'ın uluslararası sistemi gayri meşru ilan eden anti emperyalist söylemleri ile Latin Amerika'nın solcu liderlerinin beyanları birbirine çok benzemektedir. Ahmedinejad bu temayı konuşmalarında ısrarla vurgulamış ve bunu bir kamu diplomasisi aracı olarak kullanmıştır. Örneğin Ahmedinejad, 2012 Latin Amerika turunda Küba'ya yaptığı ziyarette Havana Üniversitesi'nde konferans vermiş ve kapitalizmin çökmekte olduğunu ve adalete dayalı yeni bir düzenin tesis edilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Ahmedinejad'a fahri doktora unvanının verildiği konferansta²²⁵ Ahmedinejad'ın zafer işareti de sıradan da olsa üzerinde durmayı hak etmektedir. Ahmedinejad beden dilini oldukça iyi kullanmaktadır. Zafer işareti de Ahmedinejad'ın klasikleşmiş jestlerinden biridir.

İran ekonomik gücünü de bir yumuşak güç aracı olarak kullanmaktadır. İran'ın bölge ülkelerine doğrudan yatırımları ve mali desteği söz konusudur. Dış yardımlar da bir ülkenin dış politikasındaki yumuşak gücünü artıran etmenlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Örneğin Küba-İran ilişkilerinde ekonomik olarak kazançlı ülke Küba'dır. 2005'den 2008'e kadar İran'dan Küba'ya toplam hibe, düşük faizli kredi ve doğrudan yatırım miktarı toplam 1 milyar doları aşmıştır.²²⁶ Ayrıca iki ülke arasında 1990'lı yılların başından bu yana biyoteknoloji alanında işbirliği bulunmaktadır. İran, işbirliğinin finansman ayağıyla ilgilenirken Küba da İranlı bilim adamları ve teknisyenleri eğitmekte ve teknik yardım sağlamaktadır.²²⁷

İran'ın Venezuela'ya ise konut, çimento, gıda, enerji ve otomotiv alanlarında milyar dolarlarla ifade edilen yatırımları bulunmaktadır. İran'ın Venezuela'daki en önemli

²²⁵ “Kapitalizm çöküyor”, **Sabah**, 12 Ocak 2012,

(Çevrimiçi) <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/01/12/kapitalizm-cokuyor>, 21 Haziran 2014.

²²⁶ “Islamic Investment in Cuba”, **Institute for Cuban and Cuban-American Studies University of Miami**, Issue 99, 11 Ağustos 2008, (Çevrimiçi) http://ctp.iccas.miami.edu/FOCUS_Web/Issue99.htm, 21 Haziran 2014.

²²⁷ “Cuban Policy in the Middle East*: A Cuba-Iran Axis?”, **Institute for Cuban and Cuban-American Studies University of Miami**, Issue 55, 7 Haziran 2004, (Çevrimiçi) http://ctp.iccas.miami.edu/FOCUS_Web/Issue55.htm, 21 Haziran 2014.

yatırımlarından birisi iki ülke ortak yatırımı olan “Veniran” traktör fabrikasıdır. İran’ın sağladığı teknik destekle Venezuela devleti önceki dönemde gerekli tarım araçlarını temin edemeyen çiftçilere yarı fiyatına traktör satmaya ve Bolivya gibi diğer bölge ülkelerine de ihraç etmeye başlamıştır. Dolayısıyla, Hugo Chavez döneminde çeşitli tarım üretimi kalemlerinde sağlanan % 100’e varan artışlarda Veniran’ın katkısının olduğu söylenebilir. Ayrıca 2009 yılında iki ülke karşılıklı ticareti geliştirmek amacıyla 200 milyon dolarlık bir ortak kalkınma fonu oluşturmuştur.²²⁸

İran’ın Latin Amerika’nın en fakir ülkelerinden Bolivya’daki başlıca yatırımı ise Achacachi bölgesinde kurduğu peynir fabrikasıdır. Stratejik ve ekonomik getirisi sınırlı gözükse de bu işletmenin asıl öneminin Evo Morales yanlısı ve ABD karşıtı radikal grupların hâkim olduğu bir eyalette bulunması nedeniyle İran’ın emperyalizm ile mücadele imajına yaptığı katkı olduğu söylemek yanlış olmayacaktır.²²⁹ İran ayrıca 2009 yılı Kasım ayı sonunda Bolivya’nın El Alto şehrinde bir hastane yaptırmıştır. İran Kızılay Kurumu tarafından yaptırılan hastanenin dünyada bu kurumun yaptığı beşinci hastane olduğu belirtilmiştir. Sağlık sektöründeki faaliyetlerine ek olarak İran, 2011 yılı Haziran ayında Bolivya’da ilk hemodiyaliz merkezini hizmete sunmuştur.²³⁰

İran’ın Latin Amerikan kamuoyunu etkilemeye yönelik en önemli faaliyetlerinden biri de İran Radyo Televizyon Kurumu’nun Hispan TV adlı televizyon kanalıdır. Ana akım Batı medyasına bir alternatif olarak kurulan bu televizyon kanalı sayesinde İran Latin Amerika ile olan bağlarını kuvvetlendirmeyi planlamaktadır. **Hispan TV Ortadoğu’dan İspanyolca yayın yapan ilk TV kanalı olma özelliğine sahiptir.** Kanalın yayın politikası İran’ın Latin Amerikalı müttefiklerini koruyacak şekildedir. Örneğin protesto haberleri konusunda Hispan TV’nin yaklaşımı Bolivya gibi müttefik ülkelerde hükümeti destekler niteliktedir. ALBA ülkeleri hakkındaki haberlerde kanal hükümetlerin başarılı eylemlerine vurgu yapmaktadır. İran’ın müttefiklerini parlatmaya önem gösteren kanal aynı duyarlılığı

²²⁸ Güneş Özyurt, **a.g.m.**

²²⁹ **A.g.m.**

²³⁰ “İran’dan Bolivya halkına sağlık hizmeti”, **Fars Haber Ajansı**, 23 Haziran 2011, (Çevrimiçi) <http://turkish.farsnews.com/newstext.aspx?nn=9004020181>, 21 Haziran 2014.

Şili gibi Amerika ile daha yakın ilişkilere sahip ülkeler için göstermemektedir.²³¹ Kanal ayrıca kültürel ve dini yayınlarla İran'ın kültürünü ve dini değerlerini Latin Amerika'ya tanıtmaktadır.

İran, yayıncılık alanında Latin Amerika'ya yönelik kamu diplomasi faaliyetlerine önem göstermektedir. İran Radyo Televizyon Kurumu Dünya Servisi İspanyolca radyosu, Batı karşıtı ve propagandist yayınlarıyla bilinmektedir. Ayrıca çok sayıda Şii İslami içerikte yayın yapan İspanyolca sitenin, anti Amerikan ve anti İsrail mesajları ve İran devrimini açıklayıcı içeriğiyle Latin Amerika'yı hedef aldığı düşünülmektedir.²³² Belirtmek gerekir ki dini lider Ayetullah Hamaney'in resmi web sitesi başta olmak üzere çok sayıda İran resmi web sitelerinin ve dini web sitelerinin İspanyolca içeriğe sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Medya ve iletişim alanında devletlerarası işbirliğini geliştirmek için atılan adımlar da dikkat çekicidir. 2004 yılı Aralık ayında İran Radyo Televizyon Kurumu ile Venezuela'nın devlet kanalı Venezolana de Televisión (VTV) arasında bir dijital haber odası, bir bölge stüdyosunun kurulması ve televizyon dizi ve programlarının değişimi konularında bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır. 2008 yılı Mart ayında ise İran ve Bolivya, 1 milyar dolar değerindeki ortak proje paketi konusunda anlaşmaya varmıştır. Daha sonra İran, Bolivya'da yayın yapmaktan, Bolivya'nın devlet medyasıyla yapılan içerik paylaşım anlaşması karşılığında vazgeçtiğini deklare etmiştir. 2011 yılı Mayıs ayında ise İran Dış İşleri Bakanlığı ve Küba Radyo ve Televizyon Enstitüsü bir ortak network girişimini duyurmuşlardır.²³³

İran aynı zamanda Latin Amerika ülkeleri ile kültür ve eğitim alanlarında işbirliği olanaklarını geliştirmeye çaba göstermektedir. İran, Hispan TV gibi önemli bir kültür hamlesinin yanında, karşılıklı işbirliği konusunda çeşitli adımlar atmaktadır. Film festivalleri, kültürel konseylerin açılması; Kolombiya, Venezuela ve Brezilya'daki

²³¹ Massimo Di Ricco, "No News from Tehran: HispanTV First Voyage to Latin America", **Centro Argentino de Estudios Internacionales**, Working paper No: 33, Eylül 2012, s. 12-14.

²³² Stephen Johnson, "Iran's Influence in the Americas", **Center for Strategic & International Studies**, Washington, D.C. , Şubat 2012, s. 3.

²³³ Johnson, **a.g.e.** , s. 3-4.

üniversitelerde İranoloji ve Fars dili departmanlarının oluşturulması, Latin Amerikalı öğrenci ve bilim adamlarını kapsayan çeşitli değişim programları yumuşak güç hamlelerinden bazılarıdır.²³⁴ İran resmi olarak devlet düzeyinde kültürel ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çaba göstermektedir. İran ve Venezuela arasındaki işbirliği buna örnektir. 25 Ekim 2014 tarihinde iki ülkenin temsilcileri, İran Kültür ve İslami İrşat Bakanı Ali Cenneti ile Venezuela'nın Tahran Büyükelçisi Amenhotep Zambrano kültürel ve sanatsal iş birliğinin genişletilmesine yönelik bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Bu görüşme esnasında iki yetkili, iki ülke arasında kültür haftalarının düzenlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Cenneti, iki ülkenin yazarlarının eserlerinin çevrilmesinin bu iki ülkeyi birbirine yakınlaştıracığını ifade etmiştir.²³⁵

İran'ın Latin Amerika ülkeleriyle geliştirdiği işbirliği, İran'a uluslararası siyasette somut kazanımlar sağlamaktadır. Bölge ülkeleriyle gelişen ilişkiler İran'ı uluslararası siyasette yalnızlıktan kurtarmakta ve ekonomik ambargoya maruz kalan İran'a yeni alternatifler sunmaktadır. İran sadece az gelişmiş Latin Amerika ülkelerine ihracat ve yatırım yapmamakta, özellikle Brezilya ve Arjantin gibi ideolojik olarak daha mesafeli fakat daha gelişmiş Latin Amerikalı ülkelerle ithalat hacmini genişletmektedir.

Siyasi olarak İran ideolojik yakınlığı bulunan devletlerle ilişkilere stratejik bir önem atfetmektedir. Örneğin İran'ın Küba ile ilişkilerinde ekonomik yönden ziyade diplomatik ve stratejik yönden kazançlı çıktığı söylenebilir. Üçüncü dünyacı anlayışın sembolü bu ülkeyle sıcak ilişkiler kurmak Tahran'ın uluslararası platformdaki ezilenlerin koruyucusu imajını güçlendirmektedir. İran'ın Venezuela ve Bolivya gibi sol yönetimlerin bulunduğu Latin Amerika ülkeleriyle ilişki kurmasında da Küba aracı rol oynamıştır. Ayrıca, Bağlantısızlar Hareketi içinde itibarlı bir konumda bulunan Küba, çeşitli ülkelerin desteğini sağlayarak Birleşmiş Milletler toplantılarında İran aleyhinde kararlar çıkmasını zorlaştırma potansiyeline sahiptir.²³⁶ Bağlantısızlar Hareketi dönem başkanlığını yürüten İran, gelişen ilişkileri uluslararası örgütler

²³⁴ Sergio I. Moya Mena, "Iran and Latin America: vital interests and soft power strategy", **Reportes del Centro de Estudios de Medio Oriente y África del Norte (CEMOAN)**, No: 4, Eylül 2012, s. 7.

²³⁵ "Iran, Venezuela call for expansion of cultural cooperation", **IRNA**, 25 Ekim 2014, <http://www.irna.ir/en/News/2772282/>, 20 Kasım 2014.

²³⁶ Güneş Özyurt, **a.g.m.**

aracılığıyla kullanmak istemektedir. İran örneğin ALBA ülkeleriyle ilişkilerine önem vermekte ve örgütün gözlemci üyeleri arasında yer almaktadır.

4.2.3. İran'ın Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan ile ilişkileri

İran'ın Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinde ideolojik yaklaşım kadar pragmatik bir politika izlemesi de söz konusu olmuştur. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle İran, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini güvenlik boyutunu hesaba katarak bozmak istememiş ve devrim ihracı faaliyetlerini bu bölge için sınırlı tutmuştur. İran her ne kadar söylem olarak “ne Doğu ne Batı” düşüncesini benimse de İran ve SSCB arasında İran devriminin ilk on yılında oluşan bir dengeden söz edilebilir. Bu dengeye göre İran, SSCB'yi karşısına almak istememiştir. ABD dışında İran'ın dayanabileceği büyük güç olarak geriye SSCB'nin kalması İran'ı bu denge politikasına iten temel sebeptir. SSCB ise İslami rejimin ABD karşıtlığını önemseyerek bu durumu tehlikeye atmak istememiş ve İran'daki sol muhalefete desteğini en aza indirmiştir.²³⁷ Bu oluşan denge nedeniyle İran'ın Orta Asya'ya yaklaşımı, ideolojik saiklerin yanında pragmatik bir şekilde güvenlik boyutunu hesaba katmak zorunda olmuştur.

SSCB'nin dağılmasının ardından İran'ın Orta Asya'ya ilgisi yeniden canlanmıştır. Fakat İran'da Ayetullah Humeyni'nin ölümü ve ardından Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığı ile birlikte devrim ihracı politikası terk edilmiş ve daha yapıcı ve pragmatik bir dış politika anlayışı hayata geçmiştir. Bu doğrultuda İran yine ideolojik bir yaklaşım geliştirmemiş ve ikili ilişkilerdeki işbirliği olanaklarını geliştirmeye çalışmıştır. İran'ın ideolojik bir dış politika geliştirememesindeki temel sebeplerden biri de Orta Asya ülkeleri için farklı çekim merkezlerinin bulunmasıdır. Rusya, ABD, Türkiye ve Çin bunların başında gelmektedir.

İran Orta Asya'ya yönelik politikalarında dini retorikten de vazgeçmek durumunda kalmıştır. Ortadoğu'da geçerli olan ideoloji soslu dini söylem, Orta Asya'da İran için

²³⁷ Atay Akdevelioğlu, “İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 2, Yaz 2004, s.131-132.

bir araç olarak değerlendirilmemekte ve İran için din geri planda kalmaktadır. Aynı şekilde İran, Kafkasya’da nüfusunun ağırlıklı kısmı Şii olan Azerbaycan ile aynı dini ve aynı mezhebi paylaşmasına rağmen Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan’a destek vermediği gibi Ermenistan’la iyi ilişkilerini de sürdürmeye devam etmiştir.²³⁸ Bunun da ötesinde İran ve Azerbaycan arasında din temelli iyi ilişkiler gelişmemiştir. Mantıksal olarak dini nedenlerle İran ve Azerbaycan’ın yakınlaşması beklenirken pratikte böyle olmamış, bu durum aksine bir yabancılaşma kaynağı haline gelmiştir. Bunun sebebi Azerbaycan’ın seküler hükümetinin İran’ın Şii nüfus üzerindeki etkisinden çekinmesidir.²³⁹

Din, İran dış politikası için Orta Asya’da devletler düzeyinde işbirliği imkânı sunmadığı gibi devlet dışı gruplarla da etkin bir şekilde kullanılacak bir araç olarak görünmemektedir. Orta Asya’daki İslamî gruplarla İran’ın ilişkisi sınırlı olmuştur. Zira İran Orta Asya’daki İslamî hareketlerle ideolojik bağlardan yoksundur. Orta Asya’daki İslamî hareketler daha çok Arap, Afgan ve Pakistan İslamcılarından etkilenmiştir.²⁴⁰ Ayrıca Shireen Hunter’ın işaret ettiği üzere, Orta Asya’daki Müslümanların çoğunluğu Sünnî’dir ve mezhepçi engeli artıran asıl husus, Orta Asya’da ılımlı Hanefî fıkhnın aksine Şiiliğe düşman eğilimindeki Selefi ve Vahhabi grupların son yıllarda etkisini artırmış olmasıdır. Doğal olarak bu grupların İran’a antipatisi bulunmaktadır.²⁴¹ İran’ın Orta Asya’daki Şiilerle en güçlü bağlara sahip olduğu ülke Afganistan’dır. Afganistan’daki Şiilere İran özel bir önem vermekte ve desteklemektedir.

İran, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde pragmatist yaklaşım doğrultusunda ekonomik ve ticari işbirliği olanaklarını güçlendirmeye çalışmaktadır. İran ekonomik ve ticari izolasyonlarından kurtulmak için bir çıkış yolu olarak gördüğü Orta Asya ülkeleriyle ticari ilişkilere fazlasıyla önem vermektedir. Bu doğrultuda EİT (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) vasıtasıyla ticari işbirliği olanaklarını artırmak istemektedir. 1992’de bu

²³⁸ Mehmet Şahin, **a.g.m.**, s. 170.

²³⁹ Shireen Hunter, **a.g.e.**, s. 171.

²⁴⁰ Shireen T. Hunter, **a.g.e.**, s. 174.

²⁴¹ **A.e.**, s. 171.

örgütün Orta Asya ülkeleriyle genişlemesi İran için yeni imkânlar yaratmıştır. Güvenlik boyutu söz konusu olduğunda ise İran, Şanghay İşbirliği Örgütü'nde (ŞİÖ) de gözlemci üye statüsündedir ve ilişkilerini en üst düzeye çıkarmak amacındadır. İran, ŞİÖ gibi alternatif bir güvenlik oluşumu içerisinde yer almayı hedeflemektedir. İran Orta Asya'ya yönelik güvenlik politikalarının bir ayağını ŞİÖ'nün daimi üyesi olmaya bağlamıştır. İran, ŞİÖ üyeliğiyle kendini bir güvenlik şemsiye altına almak istemekte ve bu stratejisiyle birlikte aynı zamanda ABD'yi dengeleyebileceği, Çin ile de ilişkilerini derinleştirebileceğini düşünmektedir. Ayrıca İran yönetimi bölgesinde kendisine karşı oluşan Körfez İşbirliği Konseyi ve Arap Birliği gibi örgütleri de EİT ve ŞİÖ gibi örgütlerle dengelemek istemektedir.²⁴²

4.2.3.1. İkili İlişkiler ve İran'ın Etkinlik Çabaları

İran Orta Asya bölgesindeki ikili ilişkilerinde ülkelerin özel durumlarına göre strateji belirlemektir. Azerbaycan'la olan ilişkilerinde ise, İran'daki Güney Azerbaycan Türkleri dolayısıyla problemler yaşayan İran, Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklemiş ve bu yüzden Şii kartını etkin bir şekilde kullanamamıştır. Ayrıca Azerbaycan kültür olarak Türk kültürünün bir parçası olarak değerlendirilmektedir ve seküler yapısıyla da Türkiye'ye ve Batı'ya daha yakındır. Ancak İran'daki Azeri Türklerinin zamanla "İranlılık kimliği" güçlenmiş ve SSCB sonrası oluşan milliyetçilik rüzgârına rağmen gönüllü birliktelikten yana oldukları anlaşılmış ve bu da İran'ın Azerbaycan'a karşı politikasını yumuşatmıştır.²⁴³ Fakat kimi analistlere göre ise İran rejiminin ülke içindeki meşruiyetini kaybetmesi sebebiyle ayrılıkçı eğilimler Güney Azerbaycan Türkleri arasında tekrar güçlenmektedir.²⁴⁴

İran ve Azerbaycan ilişkileri güvensiz bir politik atmosferde sürmektedir. Azerbaycan güvenlik alanında aktif bir şekilde ABD'yle ilişkilerini geliştirirken aynı zamanda Azerbaycan'la İsrail arasındaki askeri işbirliği süreci, 2011 yılından başlayarak hız kazanmıştır. Bu yüzden ciddi güven bunalımı içinde olan ilişkiler, İsrail'in

²⁴² Kaan Dilek, **a.g.e.**, s. 55.

²⁴³ Atay Akdevelioğlu, **a.g.m.**, s. 150.

²⁴⁴ Turgut Demirtepe, "Azerbaycan-İran Gerilimi", **Analist**, Yıl: 2, Sayı: 14, Nisan 2012, s. 38.

Kafkaslarda etkin bir politika izlemesiyle ve Azerbaycan'la askeri işbirliğini genişletmesiyle daha da gergin boyuta taşınmıştır.²⁴⁵

Azerbaycan tarafından İran'ın dini yaklaşımı dış politikası ayrılıkçılık olarak algılanmakta bu da ilişkileri zedelemektedir. Örneğin her ne kadar İran'ın devrim ihracı ya da Şii İslam yaklaşımı Azeriler üzerinde belirgin bir etki göstermese de Azerbaycan'da Sovyet sonrası İslam'a yönelik ilginin giderek artması, dinin politik bir kimlik kazanmasının yanı sıra dış etkiye de açık hale dönüşeceğini düşünen Azeri yöneticilerini endişelendirmektedir. İran eğilimli Azerbaycan İslam Partisi'nin kapatılması, yöneticilerinin tutuklanarak yargılanması ve İslami konularda aktivist kimliğiyle tanınan kişilere yönelik baskılar bu endişelerin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Hükümet önlemlerinin somut uygulamalarla (birçok caminin kapatılması, ezan düzenlemeleri ve başörtüsü yasağının getirilmesi gibi) sosyal alana kayması ise halkın önemli kesiminde rahatsızlığa yol açmakta ve bu kitleyi İran'ın karşı yöndeki propagandasına açık hale getirmektedir.²⁴⁶

Azerbaycan dini olarak İran için yumuşak güç potansiyeli taşımaktadır. Bazı istatistikler ülkedeki Şii nüfusu yüzde 85-90'lara çıkarsa ülkedeki Şii nüfusun yüzde 70 oranında olduğu tahmin edilmektedir.²⁴⁷ Şeyhülislam Allahşükür Paşazade Kafkasya Müslümanlarının Dini Lideri (Baş Müftü) olarak ülkedeki Sünnilerin de dini lideridir ve kendisi Şii mezhebindendir. Paşazade'nin İran devlet yetkilileri ve din adamlarıyla temasları bilinmektedir. Örneğin 2013 yılında Paşazade'nin Kum kentine yaptığı ziyarette Azerbaycan ve İran arasındaki öğrenci değişimi konusu görüşülmüş ve Azerbaycan'dan öğrencilerin Kum kentinde dini eğitim alması konusunda resmi izin verildiği belirtilmiştir.²⁴⁸ Ayrıca bu ziyaret sırasında Azerbaycan İslam Üniversitesi ile Kum'daki El Mustafa Üniversitesi arasında öğrenci değişimi yapılması kararı alınmıştır. Bunun yanında Paşazade İran'daki din adamlarıyla görüşmektedir.

²⁴⁵ Halit Mammadov, "Bölgesel Politikalar Açısından Azerbaycan-İran İlişkileri", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları**, Cilt: 8, Sayı: 15, 2013, s. 56-57.

²⁴⁶ Turgut Demirtepe, **a.g.m.**, s. 38-39.

²⁴⁷ Mehmet Ali Büyükkara, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", **E-Makâlât Mezhep Araştırmaları**, Cilt: 6, Sayı: 2, Güz 2013, s. 327.

²⁴⁸ "Azərbaycan gənclərinin Qum şəhərində dini təhsil almasına rəsmi icazə verilir", **Modern.Az**, 20 Mayıs 2013, (Çevrimiçi) <http://modern.az/articles/39044/1/>, 2 Aralık 2015.

Örneğin bunlardan Merci-i Taklid Ayetullah Nasır Mekarim Şirazi'nin Azerbaycan'daki Şiiler üzerinde büyük etkisinin bulunduğu bilinmektedir. Azerbaycan'da dini okullara ve dini hayata baskı olduğu dönemde camilerin yıkım süreci Şirazi'nin fetvasıyla durdurulmuştur. Şirazi, Hz. Zehra Camiinin yıkım kararının iptal edilmemesi durumunda cihad fetvası yayımlayacağını açıklayınca İlham Aliyev'in talimatı ile yıkım süreci durdurulmuş ve camiinin inşasının devlet tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.²⁴⁹ İran'ın bu dini etkisi Azerbaycan için korkutucu olmuştur. Uluslararası Kriz Grubu'nun raporuna göre 2008 itibarıyla Kum'da 200 ile 250 arası Azeri Türkü öğrenci bulunmaktadır. Aynı raporda belirtildiği üzere 2001 yılında ülkede 22 İran medresesi kapatılmıştır.²⁵⁰

Aynı zamanda sağlık alanında İran, Azerbaycan vatandaşları için bir alternatif konumundadır. Her sene 800 bin kişinin İran'a tedavi için gittiği tahmin edilmektedir. Giden kişiler ülkelere kıyasla Tebriz ve Erdebil'in hekimlerinin daha insafli olduğunu ve tedavi masraflarının oldukça ucuz olduğunu belirtmişlerdir.²⁵¹ İran kültürel olarak da yumuşak gücünü kullanmak istemektedir. Cavid Veliev'in 2007 tarihli yazısında İran'ın Bakü büyükelçiliğine bağlı olan İran Medeniyet Merkezi'nin üniversite çevrelerinde tanıtıcı konferanslar düzenlediği belirtilmektedir. Büyükelçiliğin İran kültür, tarihi ve ekonomisi hakkında kitaplar dağıttığı belirtilmekte ve İran'ın Bakü'deki Kültür Ocağı tarafından yayınlanan "Işığa Doğru" dergisinin İran ve Humeyni propagandası yaptığı ifade edilmektedir. İran radyo ve televizyonları ise Azerbaycan'ın güney bölgelerini etkilemeye çalışırken, dernek, camii ve kitap evleri faaliyetleri ülke sınırları içinde yürütülmekte olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Azerbaycan'ın güney bölgesine yayın yapan Seher 2 kanalının bu bölgedeki Talışları devlete karşı kışkırtmaya çalıştığı ifade edilmektedir.²⁵²

²⁴⁹ "Azerbaycan ile İran arasında yakınlaşma", **Timeturk**, 13 Haziran 2013, (Çevrimiçi) <http://www.timeturk.com/tr/2013/06/13/azerbaycan-ile-iran-arasinda-yakinlasma.html>, 2 Aralık 2015.

²⁵⁰ **Azerbaijan: Independent Islam and the State**, International Crisis Group, Europe Report No: 191, Baku, Tbilisi, Brussels, 25 Mart 2008, s.7-8. (Çevrimiçi) http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/191_azerbaijan_independent_islam_and_the_state.pdf, 2 Aralık 2015.

²⁵¹ "Hər il 800 min azərbaycanlı İrana müalicəyə gedir", **Axar.az**, 6 Kasım 2013, (Çevrimiçi) <http://axar.az/news/1124>, 2 Aralık 2015.

²⁵² Cavid Veliev, "Azerbaycan'daki İran", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl: 3, Sayı: 144, 2 Nisan 2007, s. 22.

Görüldüğü üzere İran'ın Azerbaycan'la ilgili dini ve kültürel yumuşak güç kullanımı resmi yönetim ile ilişkileri bakımından ciddi riskler taşımaktadır.

İran'ın Orta Asya'da daha çok ekonomik ilişkilere ağırlık verdiği ülkelerde problem yaşama riski az görünmekte ve işbirliği olanakları artmaktadır. Örneğin İran-Türkmenistan ilişkilerinde iki devlet de ekonomik ilişkiler konusuna önem vermekte ve işbirliğini geliştirmektedir. Rusya'dan sonra Türkmenistan'ın ikinci ticari ortağı olarak görülen İran, Türkmenistan'ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarının dünya pazarlarına açılacak önemli bir güzergâhıdır. İran, rafineri, yol yapım, santral, iletişim yatırımlarından taşımacılık, enerji boru hatları ve elektrik hatları yatırımlarına kadar birçok alanda Aşgabat hükümetiyle işbirliği içinde çalışmaktadır. İki ülke arasında kurulan Ortak Ekonomik İlişkiler Komisyonu düzenli olarak bir araya gelmekte ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ele alınmaktadır. İki ülke arasındaki üst düzey ekonomik ilişkilerin yanında Türkmenistan'ın 1995 yılında BM'ye başvurarak elde ettiği "tarafsızlık statüsü", İran ve Türkmenistan arasında siyasî ilişkilerin sınırlarını belirleyen en önemli statü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu statü ABD tarafından kuşatılmaya çalışılan bölgede İran'a rahat bir nefes aldirmakta ve ilişkilerin güven ortamında yürümesini sağlamaktadır. Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomik çıkarlara dayanan pragmatist dış politikası da aynı zamanda İran'ı rahatlatan bir diğer unsur olmuştur.²⁵³

Ekonomik ilişkilerin belirleyici olduğu bir başka örnek İran-Kazakistan ilişkileridir. Kazakistan'ın dış politikasına egemen olan ekonomik bakış açısı, iki ülke arasında ilişkilerin özellikle ekonomik eksenli gelişmesine neden olmuş ve ulaşım, enerji kaynaklarının nakli, karşılıklı ticari yatırımlar, Hazar Denizi'nde deniz taşımacılığı gibi alanlarda ikili ilişkiler geliştirilmiştir. İki ülke arasında 90'lı yıllarda ekonomik ve ticari eksenle başlayan ilişkiler, her geçen yıl gelişim göstermiştir. Ayrıca iki ülke arasındaki ekonomik ve mali ilişkiler ortak ekonomik ilişkiler komisyonu aracılığıyla takip edilmektedir.²⁵⁴

²⁵³ Kaan Dilek, **a.g.e.**, s. 60-61.

²⁵⁴ **A.e.**, s. 63-64.

İran ve Kazakistan arasında rejim farklılığı, Hazar Denizinin hukuki statüsü konusunda görüş ayrılıkları ve dış politika paradigmalarının birbirinden farklı olması iki ülke arasında siyasi yakınlaşmaların sadece pragmatik, ekonomik ve ticari eksenli oluşmasına neden olmuştur. İran iki ülke ilişkilerine ortak tarih ve kültür bağlamında derinlik kazandırmak istese de uzun yıllar Rus kültür ve siyasetinin etkisinde kalan Kazakistan'da bu yaklaşımları derinlik kazanamamaktadır. Kazakistan'ın Batılı ülkelerle ve özellikle de Rusya ile ilişkilerine verdiği önem İran tarafından zaman zaman kaygıyla karşılanmıştır. Kazakistan da İran ile ilişkilerinde Rusya ve ABD'yi karşısına almamak için oldukça temkinli bir tutum sergilemektedir. İki ülke arasında çok sayıda üst düzey ziyaret gerçekleşmiş ve ticari, ekonomik, siyasi ve kültürel alanda onlarca protokol imzalanmıştır. Bu protokollerin çoğu karşılıklı iyi niyet göstergesi olarak kalmış ve hayata geçememiştir.²⁵⁵

İkili ilişkilerde ideolojinin olumsuz bir faktör olarak hissedildiği Özbekistan'da İran yönetimi, ilişkilerin başlangıcında devrimin getirdiği İslamcı ideoloji ve sömürge karşıtlığının dış politika araçlarıyla Özbekistan'a yönelik politik bir tutum sergilemiş ve bu yaklaşım Taşkent yönetiminin İran'dan uzaklaşmasına zemin hazırlamıştır. Taşkent yönetimi ABD'den aldığı destekle İran'dan uzaklaşmaya çalışmıştır. İran'ın Özbekistan'da dini faaliyetler yürütme ihtimali, İran radyosunun Özbek yönetimi karşıtı yayınları ve İran'da dini eğitim alan Özbek öğrencilerin varlığı ve bu öğrencilerin yönetime karşı kışkırtılma ihtimali laik Özbek hükümetini endişelendirmiş ve İran ile işbirliğinden uzak tutmuştur.²⁵⁶ Özbekistan'ın İran konusundaki endişesine rağmen ülkede İran yanlısı bir İslami hareketin oluşma ihtimali zor görünmektedir. Örneğin Özbekistan İslami Hareketi ve Orta Asya'da faal Hizbu't-Tahrir, İran'la ideolojik bağlara sahip olmamakla birlikte anti-Şii karakterdedir.

²⁵⁵ A.e. , s. 64.

²⁵⁶ A.e. , s. 65.

2003 yılında İslam Kerimov'un Tahran'ı ziyareti ilişkiler adına dönüm noktası olmuş ve zamanla iki ülke arasında daha pozitif bir ortam oluşmuştur. İki ülke arasında özellikle ülkelerin jeopolitik yapısından kaynaklanan taşımacılık sektörünün önemi ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamaktadır. İran ve Özbekistan arasında gümrük anlaşmaları da gözden geçirilmiş ve iki ülke arasında ticaretin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. Özbekistan İran'la ticari ilişkilerinin gelişmesinden rahatsızlık duymamakta ve temkinli bir şekilde ekonomik çıkarlarını önceleyen bir tutum sergilemektedir.²⁵⁷

İran'ın yumuşak gücü söz konusu olduğunda zikredilmesi gereken iki ülke Tacikistan ve Afganistan'dır. Orta Asya'da dil ve kültürel öğeler bakımından İran'a en yakın ülke Tacikistan'dır. Tacikçe, Farsça'nın bir lehçesidir ve Tacikistan'ın resmi dilidir. İki ülke arasında dil birliği bulunmaktadır.

İran'ın, ülkedeki iç savaş boyunca İslamcı muhalefeti açıkça desteklemekten kaçınması ideolojiden uzak bir dış politika anlayışının kanıtı olarak görülmüştür. İran hem laik hem de İslamcı muhalefetle savaş sırasında bağlantı kursa da bu savaşın gidişatını etkilemek için değil Rusya'nın desteğiyle savaşı sona erdirmeye amaçlı yapılmıştır.²⁵⁸ İran'ın Tacikistan İslami Rönesans Partisi ile de ilişkiler geliştirme ihtimali şüpheli durmaktadır. Parti İran'ın modelini benimsememektedir ve daha farklı ideolojik ve maddi kaynaklara sahiptir. Örneğin parti Taliban'ın maddi ve lojistik desteğini almıştır.²⁵⁹

Fakat bazı analistlere göre İran partiyi ekonomik ve siyasi olarak desteklemektedir. İran partiyi Selefilik'in yükselişini engelleyecek tek muhtemel araç olarak görmektedir. Ayrıca partinin ikiye bölündüğü, bunlardan birinin partinin kurucusu Abdullah Nuri'nin geleneksel ekolü, diğerinin ise Şii kolu olduğu söylenmektedir. Ülkenin

²⁵⁷ A.e., s. 65-67.

²⁵⁸ Atay Akdevelioğlu, a.g.m., s.151-152.

²⁵⁹ Hüsnü Ezber Bodur, "Orta Asya'da Militan İslâmî Hareketler ve Vahhabilik", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 20, 2004, s. 200.

kuzey bölgelerinde Selefi etkisi artarken, güney bölgelerinin İranlı Şii'liğe daha açık olduğu da belirtilmektedir.²⁶⁰

İran-Tacikistan ilişkilerinde üzerinde asıl durulması gereken dil ve kültür birliğinden hareketle yürütülen çalışmalar ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesidir. İran, alt yapı faaliyetlerinden, yol, baraj, santral yapımına, elektrik şebekelerinin birbirine bağlanmasına, kültürel ve edebî faaliyetlerden sinema, televizyon ve iletişim teknolojilerine kadar birçok alanda Tacikistan ile ilişkiler içindedir. 1995 yılına kadar İran'ın İslamcılara siyasî ve silah desteği sağladığı gibi iddialarla iki ülke arasında yaşanan problemler ve güven bunalımı, 1996-97 yıllarında cumhurbaşkanı İmamali Rahman'ın Tahran ziyareti ve iki ülke arasında kültürel, ekonomik ve savunma gibi birçok alanda işbirliği protokollerinin imzalanması, Tacik muhalifler ve Duşanbe hükümeti temsilcilerinin BM denetiminde Tahran'da bir araya gelmesi gibi girişimlerle aşılmıştır. 2002 yılında iki ülke arasında kapsamlı işbirliği protokollerinin imzalanmasıyla siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler hızla gelişmiştir.²⁶¹ İran'ın uzlaşmacı tavrı ve ilişkilerin geliştirilmesine gösterdiği önem yumuşak gücünün Tacikistan üzerinde artmasında son derece önemli rol oynamıştır.

Tahran'ın ülkede geniş ölçüde yatırımları bulunmaktadır. Tacikistan'daki altyapı çalışmalarına büyük destek vermekte ve enerji sektörüne de katkısı bulunmaktadır. Örneğin Tacikistan'ın güneyinde inşa edilen Sangtuda-2 adlı hidroelektrik santrali büyük ölçüde İran yatırımdır. İran ayrıca sağlık alanında da faaliyet göstermektedir. Başkent Duşanbe'de 2009 yılında yapımı tamamlanan İran tarafından yaptırılan hastanenin Orta Asya'nın en donanımlı kardiyoloji hastanesi olduğu ve personelin de İranlı olduğu belirtilmiştir.²⁶² Ayrıca ülkede İran Kızılay Kurumu ve İmam Humeyni Yardım Vakfı (İHYV) aktif halde çalışmalarını sürdürmektedir. İran'ın en etkili yumuşak güç araçlarından biri olan, yardım faaliyetleri düzenleyen **İHYV'nin 2009 itibariyle başkent Duşanbe'de bir ana ofisi, Nurabad, Kurgantepe, Badahşan,**

²⁶⁰ Sébastien Peyrouse, Sadykzhan Ibraimov, "Iran's Central Asia Temptations", **Current Trends in Islamist Ideology**, Vol: 10, 2010, s.95.

²⁶¹ Kaan Dilek, **a.g.e.**, s. 72-73.

²⁶² Shireen T. Hunter, **a.g.e.**, s. 178.

Kulab, Kocand ve Vahdat'ta 6 bölgesel ofisi, 20 dağıtım merkezi, 13 çalışma ünitesi, bir kültür merkezi ve bir kliniği bulunduğu belirtilmiştir.²⁶³

İran kültürel yakınlığı da bir avantaj olarak kullanmaktadır. İran Tacikistan'da Fars diline yatırım yapmıştır. Daha Sovyetler döneminde Tacikistan'da Farsça kitapların bulunduğu kütüphaneler ve Farsça merkezler bulunmaktaydı. Sovyet döneminde bile Tacikistan'ın İran yanlısı aydın kesimin ağırlıklı olduğu bir ülke olduğu söylenebilmektedir. 1990'lı yılların başında İran, Tacikistan okullarına Arap alfabesi ile yazılı ilk ve ortaokul kitapları göndermiştir. Hatta bu dönemde Tacikistan ve İran'ın ortak marşının yazılması konusunda düşünceler savunulmuştur. Tacik öğretim görevlileri ve uzmanları eğitim kalitesinin artırılması için İran'da eğitim görmüştür. 1990'lı yıllardan itibaren Tacikistan'daki İran Kültür Merkezi tarafından **Arap ve Kiril alfabesiyle yazılan “Rudaki” dergisinin** yayınlandığı, İran Kültür Merkezinin aynı zamanda sık sık Farsça seminer ve kurslar düzenlediği belirtilmektedir. Ayrıca İran'da eğitim alan Tacik öğrenciler aracılığıyla İran kendi pozisyonunu Tacikistan'da kuvvetlendirmeyi hedeflemektedir. İran'ın Tacikistanlı diplomatların eğitimi ile de yakından ilgilendiği bilinmektedir. Ayrıca her sene Tacikistan'daki öğrencilerden belli bir kota içinde bir kısmı İran üniversitelerine, bir kısmı da İran'ın dini eğitim merkezi Kum'daki medreselere gitmektedir. 2002 yılında İran Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı'yla Tacikistan Eğitim Bakanlığı arasında öğretim görevlisi ve öğrenci değişimi, burs olanakları ve taraflar arasında değişik sempozyum ve konferansların düzenlenmesi konularında anlaşma imzalanmıştır.²⁶⁴

İran'ın yumuşak gücünün hissedildiği bir diğer ülke ise Afganistan'dır. Afganistan'da Peştuca'nın yanında Darice (Afgan Farsçası) resmi dildir ve Şii Hazaralar ve Tacikler

²⁶³ Mark Vinson, “Iranian Soft Power in Tajikistan: Beyond Cultural and Economic Ties”, **Eurasia Daily Monitor**, Vol: 9 Issue: 52, 14 Mart 2012, (Çevrimiçi) [http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=39133&cHash=700f316f09ba2981e2aaec4871a8aef4#.U6XFWbFPKoc](http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=39133&cHash=700f316f09ba2981e2aaec4871a8aef4#.U6XFWbFPKoc), 21 Haziran 2014.

²⁶⁴ Cavid Veliev, “İran, Tacikistan'a ‘Yatırım’ Yapıyor”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl: 3, Sayı: 117, 25 Eylül 2006, s. 21.

Farsça konuşmaktadır. CIA Factbook verilerine göre halkın yarısı Afgan Farsçası konuşmaktadır. Nüfusun yüzde 19'u ise Şii'dir.²⁶⁵

Taliban rejiminin Amerikan operasyonu ile devrilmesinin ardından Afganistan'da İran'ın manevra alanı artmıştır. İran bu doğrultuda yeni rejimle iyi ilişkiler geliştirmiş ve işbirliğini artırmıştır. İran ülkenin yeniden yapılandırılmasına büyük katkı sağlamakta ve Afganistan'a yapılan yardımlar konusunda ana donörlerden biri konumunda bulunmaktadır.

İran ayrıca Afganistan'da nüfuzunu artırma amacıyla medya üzerindeki etkisini de güçlendirme çalışmalarında bulunmaktadır. Afgan yetkilileri, ülke medyasının yaklaşık üçte birinin gerek finansal olarak gerekse içerik desteği sağlama yoluyla İran tarafından desteklendiğini ifade etmektedir. İran'ın medya stratejisinin 2006'da başladığı, ABD'nin çekilme takviminin yaklaşmasıyla faaliyetlerin hız kazandığı da ayrıca belirtilmektedir. Son olarak 3 Ağustos 2012'de İran büyükelçiliği yetkilileri İran yanlısı/dostu medya oluşturma çalışması kapsamında ülkenin önde gelen medya mensuplarını bir iftar yemeğinde bir araya getirerek tüm masrafları İran tarafından karşılanmak üzere "Yazarlar Birliği" kurulması projesi başlatmıştır.²⁶⁶

4.2.3.2. Farsça Konuşan Ülkeler Birliği

Farsça konuşan üç ülke (İran, Afganistan, Tacikistan) arasındaki kültürel ve ekonomik işbirliği çabaları Farsça Konuşan Ülkeler Birliği kapsamında geliştirilmekte ve bölgesel bir statüye kavuşmaktadır. İran'ın devletlerarası kültürel işbirliği anlamında en çok değer verdiği yumuşak güç hamlelerinden biri bu birliğin kurulmasına yöneliktir. İran'ın bu çabaları 2006 yılına kadar gitmektedir. 2006 yılı Ocak ayında İran bu üç ülke arasında bir konferans düzenlemek istemiş ancak Afgan devlet başkanı Karzai konferansa katılmayınca bu ilk girişim sonuçsuz kalmıştır. Ardından 2006 yılı

²⁶⁵ "Afghanistan", **CIA The World Factbook**, 18 Haziran 2014, (Çevrimiçi) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html>, 21 Haziran 2014.

²⁶⁶ Turgut Demirtepe, "İran'ın 2014 Sonrası Afganistan Stratejisi", **Analist**, Yıl: 2, Sayı: 24, Şubat 2013, s. 65.

Temmuz ayında üç ülke Duşanbe’de bir zirve gerçekleştirmiştir. Zirvenin başarısı olarak üç ülke arasında “kültürel işbirliği komisyonu” kurulmuştur.²⁶⁷

İki yıl sonra, 25 Mart 2008’de üç ülkenin dış işleri bakanları “Farsça Konuşan Ülkeler Birliği Ekonomik Konseyi” nin kurulması için bir anlaşma imzalamıştır.²⁶⁸ 2009 yılında yapılan üçüncü zirvede üç ülke ortak bildiri imzalamış ve kalkınma, enerji ve kültürel bağlar konularına eğilmişlerdir. Bu bağları genişletmek amacıyla 2009 yılı Haziran ayında İran ve Tacikistan ortak Bilim, Sanat ve Edebiyat Akademisi kurulması için çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir.²⁶⁹

Üç ülke Farsça Konuşan Ülkeler Birliği kapsamında kültürel işbirliğine yönelik adımlar atmaktadır. İran, Afganistan ve Tacikistan’ın dış işleri bakanları 2008’de Nevruz merasimini Tacikistan’ın başkenti Duşanbe’de kutlamıştır. Bu üç ülkenin dış işleri bakanları, Farsça konuşan bu üç ülkenin iş birliğinin geliştirilmesi konusunda ve çeşitli konularda müzakereler yürütmüştür. Müzakereler sonucunda dili Farsça olan, ortak televizyon kanalı kurulması kararı alınmıştır. Bu televizyon kanalının konusu, yapısı ve nasıl olacağı hakkında planlar yapılmış ve kanalın Tacikistan’ın başkenti Duşanbe’de kurulması kararı alınmıştır.²⁷⁰ Fakat ortak kanal projesi gerçekleşmemiştir.

2012 yılında dönemin Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Kültür Enstitüsü başkanı Hüccetullah Eyyubi Farsça konuşan ülkelerin sanat ve kültür konusunda bir birliğinin kurulacağı haberini vermiştir. Eyyubi bu birliğin İran, Afganistan ve Tacikistan üçlüsünden oluşacağını söylemiştir. Eyyubi ayrıca “*Afganistan Kültür bakanının*

²⁶⁷ “Afghanistan, Iran and Tajikistan Probe Closer Economic Ties”, **Eurasianet**, 6 Ağustos 2006, (Çevrimiçi) <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav080706.shtml>, 21 Haziran 2014.

²⁶⁸ Sergey Luzianin, “Pakistani, Afghan, and Iranian Factors of Influence on the Central Asian Region”, **Carnegie Council for Ethics in International Affairs**, 17 Ağustos 2009, (Çevrimiçi) https://www.carnegiecouncil.org/publications/articles_papers_reports/0032.html, 21 Haziran 2014.

²⁶⁹ Ariel Farrar-Wellman, Robert Frasco, “Tajikistan-Iran Foreign Relations”, **AEI Iran Tracker**, 7 Temmuz 2010, (Çevrimiçi) <http://www.irantracker.org/foreign-relations/tajikistan-iran-foreign-relations>, 21 Haziran 2014.

²⁷⁰ Tahir Şirmuhammedi, “Te’sis-i İttihadiye-yi Kişverha-yi Farsi Zeban” (Farsça Konuşan Ülkeler Birliği’nin Kurulması), **Deutsche Welle**, 6 Nisan 2008, (Çevrimiçi) <http://www.dw.de/تأسیس-اتحادیه-فارسی-زبان/a-3248087>, 21 Haziran 2014.

kesmiş ve Afrika Ulusal Konseyi'ne koşulsuz destek vermiştir. Bu durum Afrika'da ve genel olarak Üçüncü Dünyada İran'ın imajını güçlendirmiştir. Ayrıca İran'ın Afrika'daki imajına ABD'ye olan muhalif tavrı da olumlu katkı sağlamıştır. İran 1980'lerde Afrika'daki elçilik sayısını artırmıştır. Fakat İran, Irak ile savaşında Afrikalı devletlerin tam desteğini almakta başarılı olamamıştır. Ayrıca İran'ın İslamcı ideolojisi de bazı Müslüman Afrikalı devletlerle ilişkilerini bozmuştur. Örneğin 1984'te Senegal ile diplomatik ilişkiler kopmuştur. Senegal, Dakar'daki İran elçiliği personelini fundamentalist propaganda yapmakla suçlamıştır. İran'ın Şii karakteri yüzünden ideolojik cazibesi sınırlı kalmıştır. Hatta **İran Afrikalı Müslümanları Şii'liğe döndürmeye çalışmakla suçlanmıştır**. Ne var ki, Nijerya örneğinde Şii İslam, İran Devrimi'nden sonra ülkede yükselişe geçmiştir. 1980'lerden önce Nijerya'da Şii olmamasına rağmen şimdi bu sayı 3,5 milyonu bulmuş, hatta bazı kaynaklara göre bunun da üzerindedir.²⁷³

1989'dan 1995'e kadar İran Batı ile ilişkilerini geliştirme, yeni Rusya ile ilişkilerini düzenlemek ve yeni Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirmeye öncelik verdiğinden Afrika'ya olan ilgisi öncelik konumundan çıkmıştır. İran'ın 80'lerin sonunda ve 90'ların başında ilişkilerini geliştirdiği tek örnek Sudan olmuştur.²⁷⁴ Aşağı yukarı aynı dönemlere denk gelen İran'daki devrim ve Sudan'daki İslamizasyon politikalarının sağladığı müsait ortam sayesinde İran ve Sudan arasındaki ilişkiler yükselme trendine girmiştir. Karşılıklı resmi ziyaretler, ortak askeri eğitim programları ve ticari ilişkiler gözle görülür bir şekilde artmıştır. Rafsancani 1991 yılında Hartum'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bunu 1992 yılı sonlarında İran yargısının başı durumundaki Ayetullah Muhammed Yezdi'nin ziyareti izlemiştir.²⁷⁵ Ayrıca bu dönemde yine Afrikalı liderler İran'ı ziyaret etmişlerdir. Tanzania, Kenya, Zimbabve ve Uganda liderleri İran'ı ziyaret etmiştir. Ayrıca Nelson Mandela da Afrika Ulusal Konseyi lideri olarak İran'a ziyarette bulunmuştur.

²⁷³ Shireen T. Hunter, **a.g.e.**, s.226-227.

²⁷⁴ **A.e.**, s. 228.

²⁷⁵ Bülent Keneş, **Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör**, s. 78.

1996 yılıyla birlikte özellikle Amerikan yaptırımlarıyla İran'ın Batı'ya yönelen politikasının ciddi engellerle karşılaşması yüzünden Afrika yeniden öncelik haline gelmiştir. Bu bağlamda Rafsancani 1996 yılında Kenya, Uganda, Sudan, Zimbabwe, Tanzanya ve Güney Afrika'yı kapsayan bir Afrika turu düzenlemiştir. Rafsancani Nelson Mandela tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır. İran 1994 yılında Mandela'nın seçimi kazanıp başa geçmesiyle birlikte Güney Afrika ile diplomatik ilişkilerini başlatmıştı. İki ülke arasında Ortak Ekonomik Komisyon kurulmuş ve ilerleyen yıllarda iki ülke arasındaki ticaret ve yatırım büyümüştür. 2004 yılında İran'daki Güney Afrika yatırımları 1,5 milyar dolara, Güney Afrika'daki İran yatırımları ise 150 milyon dolara ulaşmıştır. İran-Afrika ilişkilerindeki ilerleme Hatemi döneminde de devam etmiştir. 1998 yılı Aralık ayında Hatemi Kenya başbakanı Daniel Arap Moi'yi ağırlamıştır. Hatemi'nin 2005 yılı Ocak ayında 7 ülkeye (Nijerya, Senegal, Mali, Benin, Sierra Leone, Zimbabwe ve Uganda) yaptığı Afrika turu İran-Afrika ilişkilerine ivme kazandırmıştır. Bu ziyaretlerde Hatemi ekonomik işbirliği vurgusunda bulunmuştur. Hatemi'nin Senegal'e ziyareti, ikili ilişkilerdeki soğukluk dönemini bitirmiştir. 2005 yılı Mart ayında İran Dış İşleri Bakanı'nın Gana ziyaretinde Gana'ya 1,5 milyon dolarlık hibe yardımı anlaşması imzalanmıştır.²⁷⁶

Ahmedinejad döneminde, Batı'nın İran'a artan baskısı nedeniyle Afrika ülkeleri İran için daha da önemli hale gelmiştir. İran bu doğrultuda Ahmedinejad'ın Üçüncü Dünyacı dış politika anlayışından da hareketle aktif bir diplomasi sergilemiştir. İran'ın yeni Afrika politikası meyvelerini vermiş ve İran, Afrika Birliği'nde gözlemci üye statüsü elde etmiş ve Ahmedinejad, 2006 yılı Temmuz ayında Gambiya'daki 7. Afrika Birliği zirvesine katılmıştır. Ahmedinejad döneminde Senegal ile karşılıklı ziyaretler düzenlenmiş, ilişkiler ekonomik anlamda da ilerlemiştir. İran'ın en büyük otomobil üreticisi "Khodro" Senegal'de bir otomobil fabrikası kurmuştur. Aktif diplomasi Sudan ile de devam etmiştir. 2006 yılı Nisan ayında Sudan devlet başkanı Ömer el Beşir İran'a bir ziyaret gerçekleştirmiş, bunu Ahmedinejad'ın 2007'deki ziyareti izlemiştir. 2008 yılı Mart ayında İran Savunma Bakanı'nın Sudan'a ziyaretinde iki ülke askeri işbirliği anlaşması imzalamıştır. 2007 başlarında İran, Afrika ülkeleri ile

²⁷⁶ Hunter, **a.g.e.**, s. 228-229.

ilişkilerinde uzun dönemli çerçeve oluşturmak amacıyla, ilk adım olarak İran-Afrika konferansının düzenlenmesini önermiştir. İran-Afrika ilişkilerini geliştirmek amacıyla Afrika Birliği de bazı faaliyetler yürütmüştür. 2008 yılı Mart ayında Afrika Birliği Komisyonundan bir delegasyon Tahran'ı ziyaret etmiştir.²⁷⁷

İran diğer Afrika ülkeleri ile de bağlarını güçlendirmeye çalışmıştır. Tanzanya, Zimbabve, Gambiya, Gabon, Cibuti, Malavi ve Eritre liderleri 2006-2008 arasında İran'ı ziyaret etmiştir. 2009 yılı Mart ayında İran Dışişleri Bakanı Mali'ye ziyaret etmiştir. İran daha önce burada baraj yapımına yardımcı olmuş ve başkent Bamako'da bir klinik açmıştı. Bu ziyaret esnasında ise İran enerji alanında Mali'ye yardımcı olma konusunda isteğini ifade etmiştir. Ahmedinejad, 2009 yılı Şubat ayında Afrika turuna çıkmış ve bu kapsamda Kenya, Komorlar ve Cibuti'yi ziyaret etmiştir. Cibuti'de beş ekonomik işbirliği anlaşması imzalamış ve Cibuti'ye kredi verileceğini açıklamıştır. Kenya ziyaretinde ise Ahmedinejad'a aralarında İranlı iş adamlarının da bulunduğu geniş bir ekip eşlik etmiştir. Bu ziyaret sırasında çok sayıda anlaşma imzalanmış ve ekonomik işbirliğinin boyutları artmıştır. 2010 yılıyla iki ülke arasındaki ticaretin 500 milyon doları bulacağı beklenmiştir.²⁷⁸ Ayrıca bu ziyaret neticesinde iki ülke arasında Kenya-İran İşbirliği Komitesi (JCC) kurulmuştur. Kenya-İran İşbirliği Komitesi bugüne kadar beş toplantı gerçekleştirmiş, 2014 yılında altıncı toplantı için tarih ayarlaması yapıldığı belirtilmiştir.²⁷⁹

İran, Afrika'daki yumuşak güç potansiyelini, Afrika'nın yatırıma aç ve zayıf ekonomik yapısından faydalanarak artırmak istemektedir. Ayrıca ekonomik olarak Batı'nın yaptırımlarına maruz kalan İran için Afrika ticari olanakları artırması bakımından önemli bir bölgedir. İran'ın Afrika kıtasına yönelik politikası, bir yandan İran'ın üzerindeki uluslararası izolasyonu kırma amacı taşıırken, öte yandan uluslararası düzlemde, İran'ın kendisini Afrika meselelerinde bir taraf olarak ortaya çıkmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda İran; Hindistan, Çin ve Türkiye gibi

²⁷⁷ A.e. , s. 229-230.

²⁷⁸ A.e. , s. 230.

²⁷⁹ Cemalettin Taşken, "İran'ın Afrika Politikası", **Ankara Strateji Enstitüsü**, 14 Şubat 2014, (Çevrimiçi) <http://www.ankarastrateji.org/haber/iran-in-afrika-politikasi-1154/>, 21 Haziran 2014.

Ülkelerin bölgedeki artan etkisine rağmen bölgedeki artan faaliyetleri sayesinde Afrika krizlerinde ve Afrika'daki kalkınma meselelerinde rol oynaması beklenen ülkelerden biri olarak görülmektedir.²⁸⁰

İran, genel olarak Batı'ya özel olarak ise kendini ABD'ye uzak hisseden her Afrika devletine kucak açmaktadır. Bu durumdan özellikle Sudan ve Zimbabwe fayda sağlamaktadır. Gerek Avrupalı devletler gerekse Washington, çoğu insan hakları rgtnn Darfur'da soykırım olarak nitelediği olaydan ötürü Sudan'ı tecrit etmeye çalışmaktadır. Uluslararası camia Sudan'a karşı diplomatik yaptırımları sertleştirdike Ahmedinejad Sudan devlet başkanı mer El Beşir'e kucak açmıştır. Ahmedinejad, İran-Sudan ilişkilerini, iki devletin uluslararası alanda birbirlerini savunmasına dayalı bir anlayışla değerlendirmek konusunda net olmuştur. Aynı şekilde etnik azınlıkları tehdit kabul eden Zimbabwe'de Robert Mugabe hükümetiyle de İran yakın ilişkilere sahiptir. Uluslararası camianın Zimbabwe'deki Mugabe rejimini tecrit etmesinden doğan boşluğu doldurmak amacıyla İran bölgeye uzanmıştır.²⁸¹ Mugabe de Ahmedinejad gibi Batı ve ABD karştıdır. İki ülkenin ideolojik olarak yakın olduğu söylenebilir. Fakat burada İran, imajları zedelenmiş, şaibeli bu ülkelerle yakın ilişkiler içine girerek kendi yumuşak gücüne zarar vermektedir. Örneğin İran, Darfur sorununu ele almasına rağmen Sudan hkmetine destek verdiği için Afrikalı lkeler tarafından eleştirilmektedir.²⁸²

İran'ın Afrika'daki imajını zedeleyen bir diğer husus ise yasadışı silah transferidir. Bu konu sadece iddia boyutunda kalmamış, İran'ı diplomatik olarak da zora sokmuştur. Ayrıca İngiltere merkezli "Conflict Armament Research" adlı özel bir kuruluş İran'ın Afrika'ya silah transferini konu edinen elli sayfalık bir rapor yayınlamıştır.²⁸³ 2012 yılında yayınlanan ve yaklaşık altı aylık bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkan rapora

²⁸⁰ Taşken, **a.g.m.**

²⁸¹ Michael Rubin, "Iran's Global Ambition", **AEI (American Enterprise Institute)**, 17 Mart 2008, (evrimii) <http://www.aei.org/article/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/irans-global-ambition>, 21 Haziran 2014.

²⁸² Hunter, **a.g.e.**, s. 232.

²⁸³ Rapor için bkz: **The Distribution of Iranian Ammunition in Africa: Evidence from a Nine-Country Investigation**, Conflict Armament Research, London, 2012, (evrimii) http://www.conflictarm.com/images/Iranian_Ammunition.pdf, 22 Haziran 2014.

göre, İran Afrika'daki çatışma bölgelerine silah sağlamaktadır. Raporda ayrıntılı bir şekilde anlatıldığına göre, İran tarafından transfer edilen silahlar Afrika'da yaşanan etnik çatışmalarda kullanılmaktadır. İran kamu şirketleri tarafında yasal olmayan bir şekilde Afrika'ya transferi sağlanan söz konusu silahlar bazen hükümet güçleri bazen ise isyancı milis güçler tarafından kullanılmaktadır. Soruşturmacı James Bevan'a göre, İran tarafından transfer edilen silahlar Gine, Sudan, Fildişi Sahili ve Kenya'da hükümet güçleri tarafından kullanıldıktan sonra çevre ülkelerdeki isyancı gruplara aktarılmaktadır. Aynı çalışmada, İran'ın Afrika'daki İslamcı gruplara da silah sağladığı iddia edilmektedir.²⁸⁴ Bu tür ciddi iddiaların belgelenmesi İran'ın uluslararası terörizme destek verdiği düşüncesini doğrulamakta birlikte, İran'ın ikili ilişkilerine de zarar vermektedir. Örneğin Senegal, İran'ı ülkenin güneyindeki ayrılıkçı "Kazamans Bölgesi Demokratik Güçler Hareketi" örgütüne silah göndermekle itham etmiş ve 2011 yılı Şubat ayında İran ile diplomatik bağlarını koparmıştır. İlişkiler iki sene sonra, İran'ın yoğun çabalarıyla 2013 yılı Şubat ayında tekrar düzelmiştir.²⁸⁵

Problemlili alanlara rağmen, Ahmedinejad döneminde İran'ın Afrika kıtasına yönelik ilgisi hep artış eğiliminde olmuştur. 2003-2012 yılları arasında ABD başkanlarının Afrika kıtasını yalnızca üç kez ziyaret etmelerine karşılık, İran cumhurbaşkanlarının aynı dönem içerisinde Afrika'ya yılda en az bir ziyaret düzenlemeleri dikkat çekicidir. Ahmedinejad döneminde son olarak, 2013 yılı Nisan ayında Benin, Gana ve Nijer'i kapsayan bir Afrika turu düzenlenmiştir. Ahmedinejad'ın Benin ziyareti sırasında tarım ve eğitim sektörlerine ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. Benin, İran'ın Afrika'da önem verdiği ülkeler arasında yer almaktadır. Dış yardımlara ihtiyaç duyan bu ülke, 2005 yılında açıklandığı üzere İran'dan yaklaşık 41 milyon dolarlık yardım almıştır. Ayrıca İran'ın, Benin'de 2015 yılına kadar gerçekleştirmeyi öngördüğü bir elektrik üretim istasyonu projesi bulunmaktadır. Projeyi İran menşeli Mina şirketi üstlenmiştir.²⁸⁶

²⁸⁴ Mehmet Şahin, "İran Afrika'da Ne Arıyor?", **ORSAM**, 25 Şubat 2013, (Çevrimiçi) <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4311>, 22 Haziran 2014.

²⁸⁵ "Iran, Senegal resume bilateral relations", **Press TV**, 7 Şubat 2013, (Çevrimiçi) <http://www.presstv.ir/detail/2013/02/07/287740/iran-senegal-resume-political-ties/>, 22 Haziran 2014.

²⁸⁶ Fuad Ferhavi, "İran'ın Afrika'da İmaj Kurtarma Çabası", **Analist**, Yıl: 3, Sayı: 28, Haziran 2013, s. 50-51.

4.2.5. İran ve Uluslararası Örgütler

Joseph Nye, ABD'yi örnek göstererek tek yanlılığın ülkenin uluslararası siyaset argümanlarını zayıflattığını ve bencil politikalar yüzünden tepki topladığını ifade etmiştir. Gerek ABD dışındaki ülkeler, gerekse Amerikan halkı tek yanlı politikaların ABD'ye zarar verdiğini düşünmekte, dış ülkeler bunu bir tehdit olarak görürken Amerikan halkı da bu yaklaşımı tasvip etmemektedir. Nye'a göre anketler göstermiştir ki Amerikan halkı kendi başına hareket etme eğilimini tasvip etmemekte, BM gibi çok yanlı kuruluşlarla işbirliğinin ve katılımın ABD dış politikasına sağladığı meşruluğu takdir etmektedir.²⁸⁷

Bir ülkenin dış politikası uluslararası toplumla işbirliği halinde olduğu müddetçe o ülkenin yumuşak gücüne olumlu katkı sunmaktadır. Hegemonik ve bencil bir dış politika anlayışı o ülkenin sert gücüne olumlu katkı sunabilse de yumuşak güç açısından olumsuz sonuçlar doğurur. Ya da kendi başına, içe kapalı ve dünyadan tecrit bir dış politikanın da yumuşak güç oluşturmayaacağı açıktır. Siyasal aktivizm ve uluslararası toplumla işbirliği, bir ülkenin cazibesine, yani yumuşak gücüne olumlu katkıda bulunur.

İran çok sayıda uluslararası örgüte üye olmasına rağmen uluslararası toplumla yeterli düzeyde işbirliği içinde olamamıştır. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle İran, uluslararası sistemin adil bir yapı üzerine kurulmadığını ve değiştirilmesi gerektiğini düşünmektedir.²⁸⁸ İran İslam Cumhuriyeti dış politika söylemine göre mevcut düzen adilce bir düzen değildir. Dolayısıyla geliştirilen hukuk normları da adilce değildir ve uyulması mevcut düzenin kabullenilmesi anlamına gelmektedir. İran yöneticilerine göre İran, İslami ideolojisiyle mevcut dünya düzeninin yerine geçecek ve barış ve adaleti uluslararası ilişkilere egemen kılacak bir model sunmaktadır. Devrimin başında uluslararası normlar eleştirisi konusu olmuştur. İran normlara uymayan istisna hareketleri dışında pratikte uluslararası normlara uymaya da

²⁸⁷ Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, s. 67-70.

²⁸⁸ Gökhan Bacık, **a.g.m.**, s. 91.

çalışmıştır fakat İran'ın asıl eleştiri konusu uygulamada yaşanan çifte standart olmuştur.²⁸⁹ İran'ın uluslararası sistemi algılayış şekli ile mevcut durum arasında bir gerilim oluşmaktadır. İran'ın uluslararası siyasete bakışı en azından söylem düzeyinde ahlaki olmuştur ve İran bu konuda Batı'yı ikiyüzlü bulmaktadır.

Bir diğer önemli nokta ise İran'ın uluslararası sisteme ve topluma olan güvensizliğidir. Tarihsel olarak bakıldığında İran'ın yaşadığı işgaller, İran'daki Batı kaynaklı darbeler ve İran'ın sorunlu bir coğrafyada yer alması İran siyasetinin paranoyaklaşması sonucunu doğurmuştur. İran bu noktada çoğu zaman kendi siyasi değerlerini de bir kenara bırakarak pragmatist bir dış politika izlemiş ve güvenlikçi bir politikayı esas almıştır. İran'ın nükleer enerji konusundaki ısrarının da bu noktada uluslararası topluma olan güvensizlikten kaynaklandığı söylenebilir. İran-Irak savaşında İranlı askerlerin üzerine sarın gazı sıkıldığında Batılıların ses çıkarmadığı ve aksine Batılı şirketlerin Cenevre Sözleşmelerini ihlal etmek pahasına Irak'a kimyasal madde tedarik ettiği düşünüldüğünde İran'ın bu güvensizliğinde çok da haksız olmadığı görülmektedir.

İran'ın uluslararası toplumla uyuşmazlığının bir diğer sebebi ise Batı ile olan sorunlu ilişkileri ve uluslararası teröre verdiği destektir. İran aynı zamanda Körfez ülkeleri ile de problemli ilişkilere sahiptir. Bunun somut gerekçeleri bulunmaktadır. Devrim sonrası ABD ile yaşanan kriz hem ABD ile hem de ABD'nin müttefikleri ile olan ilişkileri olumsuz yönde etkilerken İran'ın nükleer programı ABD ile birlikte AB ve diğer bölgesel ve küresel güçler tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Ayrıca İran'ın uluslararası terörizme destek verdiği iddiaları da yoğun olarak işlenmektedir. Örneğin İran 1984 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı'nın her yıl yayımladığı uluslararası terörizme destek veren ülkeler listesine girmiştir. İran, dışarıdaki rejim muhaliflerinin de öldürülmesiyle ilişkilendirilmiştir. Çok sayıda ülkede 60'tan fazla rejim muhalifinin İran tarafından yurtdışında öldürtüldüğü kayıtlara geçmiştir. Rejim muhaliflerine yönelik bu saldırılar tüm dünyada bir korku ve tedhiş etkisi yapmaya

²⁸⁹ Nasır Kashef Asl, "İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Barış Kitap, 2011, s. 152.

yeterken İran'ın terörü destekleyen bir ülke olduğuna dair imajı güçlendirmiştir.²⁹⁰ İran tüm bunların dışında, devrimden sonra rejim ihracı dolayısıyla bölge ülkelerinde bir panik yaratmıştır. Bu politika başarısız olmasına rağmen İran ayrılıkçı ve devrimci dini hareketlere desteğini sürdürmüş ve bu da İran'ın ikili ilişkilerine zarar vermiştir. Örneğin bu politika Körfez ülkelerinin İran'a karşı katılaşmasına sebep olmuş ve bölgedeki şeyhlikler kendi aralarında tarihi düşmanlıkları bir kenara bırakarak asıl amacı İran'ın nüfuzunu sınırlamak olan Körfez İşbirliği Konseyi'ni kurmuşlardır.²⁹¹

İran'ın uluslararası örgütlerle olan ilişkisini ele aldığımızda BM'nin İran'a olan tutumu öncelikli olarak göze çarpmaktadır. ABD'nin girişimleriyle BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a yönelik yaptırım kararları İran'ın uluslararası örgütler yoluyla yalnızlaştırılmasının en somut örneğini oluşturmaktadır. Nükleer programından dolayı İran'a karşı 2006'da başlatılan BM yaptırımlarının kapsamı 2010'dan itibaren genişletilmiştir. Bu minvalde İran, BM'ye alternatif örgütler vasıtasıyla yalnızlaşmaktan kurtulmak ve uluslararası toplumla yakınlaşmaya çalışmaktadır. İran'ın bu konuda kullandığı en geçerli yöntem Bağlantısızlar Hareketi'ni aktif bir şekilde kullanmaktır. Bağlantısızlar Hareketi BM'nin ardından en geniş çapta uluslararası örgüt olmasına rağmen Soğuk Savaş döneminin bitmesi, üye ülkeler arasında menfaat farklılıkları olması ve büyük güçlerden yoksun olması gibi sebeplerden ötürü BM ölçeğinde etkili olamamıştır. İran buna karşın örgütün özellikle ABD politikalarına karşı takındığı eleştirel tavrın da etkisiyle örgüte daha çok önem vermiş ve Latin Amerika ülkeleriyle diyalogu geliştirmek için Bağlantısızlar Hareketinden faydalanmıştır.

İran'ın önem verdiği daha küçük ölçekli bölgesel uluslararası örgütlerin başında ise Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) gelmektedir. EİT, 1985'te Türkiye, İran ve Pakistan tarafından kültürel ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. 1992'de örgüte Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Kazakistan, Afganistan ve Tacikistan'ın katılmasıyla genişleyerek büyük bir bölgesel işbirliği

²⁹⁰ Bülent Keneş, **Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör**, s. 90.

²⁹¹ A.e., s.49-50.

örgütü halini alan EİT'nin, üye ülkelerle ticaret imkânlarının geliştirilmesi bakımından İran'a nükleer kriz sebebiyle maruz kaldığı izolasyon ve yaptırımların etkisini hafifletmesi konusunda fayda sağlayacağı düşünülmektedir. İran'ın EİT kapsamında dört yanındaki komşularla iyi ilişkiler geliştirebilecek ve ticaretini artırabilecek olması, EİT'nin İran açısından önemini ortaya koymaktadır.²⁹² İran ekonomik ve ticari izolasyondan kurtulmak amacıyla Orta Asya ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerine önem vermiştir. Bu bağlamda İran ilk ciddi adımını 1992 yılında Tahran'da EİT zirvesinde Orta Asya ülkeleri ve Afganistan'ın örgüte katılmasını sağlamakla atmıştır. Daimi sekreteryasının Tahran'da bulunduğu EİT'ye yeni üye olan ülkelerle birlikte İran, bölgesinde nüfuz elde edebileceği, ekonomik ve siyasi çıkarlarına uygun stratejik bir zemin kazandığını düşünmüştür. Ayrıca EİT'nin gözlemci statüsüyle yer aldığı Dünya Ticaret Örgütü ve BM Genel Sekreterliği, Tahran yönetiminin uluslararası arenada varlık göstereceği önemli mecralar olarak görülmektedir. EİT üye ülkeler arasındaki farklı yaklaşımlardan ve ortak strateji belirleyememesinden dolayı bölgesel etkinliği tam olarak ortaya çıkmasa da İran, EİT aracılığıyla Orta Asya ülkeleri arasında ekonomik ve ticari işbirliği, ortak projeler geliştirme yoluna gitmekte ve diğer yandan anlaşmazlıkların işbirliği yoluyla çözüme kavuşacak bir forum niteliğinde olan bu örgütün bölgesel etkinliğinin zamanla güçleneceğini düşünmektedir. Ayrıca EİT, İran ve Türkmenistan tarafından Meşhed-Tejen demiryolu hattı kurulmasına büyük katkı yapmıştır. Bu demiryolu, İran ve Orta Asya arasında ilk bağlantıyı oluşturmuştur.²⁹³ EİT'nin genel merkezi ve kültür departmanı Tahran'dadır.

İran'ın üyesi olduğu bir diğer geniş çaplı uluslararası örgüt ise İslam İşbirliği Teşkilatı'dır. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Müslüman ülkeler arasındaki işbirliği ve dayanışmayı güçlendirmek amacıyla oluşturulmuştur. 57 üyesi vardır. İİT küresel düzeyde bir örgüt olmasına rağmen üye ülkeler arasındaki gerginlikler ve fikir birliği sağlanamaması gibi nedenlerden dolayı siyasi düzeyde istenilen etkinliği sağlayamamıştır. Teşkilatta etkin üyelerin farklı gündemleri ve ulusal çıkar önceliklerinin olması İİT ülkelerinin ortak bir gündem oluşturmasını

²⁹² Sercan Doğan, "Ekonomik İşbirliği Teşkilatı: 21. Yüzyılda Tarihi İpek Yolunu Canlandırma Çabaları", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 26, Şubat 2011, s.66, s. 68.

²⁹³ Kaan Dilek, *a.g.e.*, s. 51.

güçleştirmektedir.²⁹⁴ Bu noktada İİT İran’a istediği etkinliği oluşturma potansiyelinden uzak görünmektedir. Zira İİT’nin kurumsal yapısından ziyade İran-Körfez ülkeleri ve İran-Türkiye ilişkileri daha belirleyici olmaktadır. Örgütün mali açıdan da Körfez ülkelerine bağımlıdır (Suudi Arabistan, BAE ve Kuveyt). Arap Baharı’nın İran-Körfez ve İran-Türkiye ilişkilerine yansımaları sonucu İran’ın bölgedeki baş müttefiki Suriye’nin üyeliği askıya alınmıştır ve İran’ın olumsuz oyu sonucu değiştirememiştir.

İran aynı zamanda dönemin başbakanı Necmettin Erbakan’ın girişimleriyle Türkiye’nin öncülüğünde 1997 yılında kurulan D-8 örgütüne de üye ülkelerden biridir. Gelişmekte olan 8 ülke anlamına gelen D-8 ülkeleri Türkiye, Pakistan, Bangladeş, İran, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya’dır. Bu 8 Müslüman ülke aynı zamanda İİT’ye de üyedir. Üye ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini güçlendirme amacı taşıyan örgüt istenilen düzeyde etkin olamamıştır. Fakat kaynak ve nüfus bakımından önemli 8 ülkeyi kapsayan örgüt, ticaret olanaklarının artırılması konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. Örgütün şu andaki genel sekreterliğini İran’dan Seyyid Ali Muhammed Musavi yürütmektedir.

İran’ın üye olduğu uluslararası örgütler şunlardır: Asya İşbirliği Diyalogu (ACD), Asya’da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK/CICA), Kolombo Planı (CP), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Birleşmiş Milletler Asya-Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCAP), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Doğalgaz İhraç Eden Ülkeler Forumu (GECF), Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO), Uluslararası Ticaret Odası (ICC), Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi (ICRM), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), İslami Kalkınma Bankası (İKB), Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRCS), Uluslararası Hidrografi Örgütü (IHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO),

²⁹⁴ Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, “Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı”, **SETA Analiz**, Sayı: 76, Ocak 2014, s. 10-11.

Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Mobil Uydu Teşkilatı (IMSO), Uluslararası Telekomünikasyon ve Uydu Örgütü (INTELSAT), Uluslararası Polis Teşkilatı (INTERPOL), Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Uluslararası Standardizasyon Teşkilatı (ISO), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), Bağlantısızlar Hareketi (NAM), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT/OIC), İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği (İSİPAB), Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Daimi Hakemlik Mahkemesi (PCA), Birleşmiş Milletler (BM), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO), Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), Dünya Posta Birliği (UPU), Dünya İş Konfederasyonu (WCL), Dünya Gümrük Örgütü (WCO), Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu (WFTU), Dünya Ekonomik Forumu (WEF), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO), D-8, G-15, G-24, G-77.

İran'ın gözlemci üye statüsünde olduğu uluslararası örgütler şunlardır: Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (SAARC), Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ-SCO), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), ALBA (Latin Amerika İçin Bolivarcı İttifak).

4.2.5.1. İran'ın Bağlantısızlık Politikası ve Bağlantısızlar Hareketi'ndeki Yeri

İran dış politikasının anayasal esaslarıyla da görülebileceği üzere İran, iki süper gücün güdümünde olmamak ve ezilenlerin yanında yer almak düşüncesiyle üçüncü dünya ülkeleriyle yakın bir politika geliştirmiştir. Humeyni'nin “ne Doğu ne Batı” söylemi iki bloğu da reddeden bir anlayışa karşılık gelmekteydi. Bu söylem İran'ın dış politikasında bağımsızlıkçı bir anlam taşıırken, aynı zamanda bağlantısızlık politikasını da işaret etmekteydi.

İran'ın Humeyni dönemi dış politikasının birinci en önemli ayağını bağımsızlık, ikinci en önemli ayağını ise Üçüncü Dünya ve Bağlantısız ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi oluşturmuştur. Bu doğrultuda devrimci yönetim Müslüman ülkelerden ziyade devrimci ve bağlantısız ülkelerle ilişkileri ön planda tutmuştur. İran bir taraftan Hindistan, Endonezya, Küba, Yugoslavya gibi ülkelerle ilişkileri geliştirirken diğer yandan bölgede Arap direniş cephesi üyeleri ile ilişkileri geliştirmeye ve bununla iki kutupla ilişkileri dengelemeye çalışmıştır.²⁹⁵

İran dış politikasında bağlantısızlık stratejisi, dış politikadaki yaklaşımlara bağlı olarak dönemselsel değişikliklere uğramıştır. Kimi zaman çatışmacı, kimi zamansa uzlaşmacı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşımlar, kimi devrimci liderlerin idealist, kimilerinin ise realist olmasıyla yakından ilişkilidir. Fakat özellikle devrimin ilk on yılında yaklaşım farklılıklarına rağmen bağlantısızlık politikası uluslararası koşullara bağlı olarak farklı eğilimlerle uygulanmaya devam etmiştir.²⁹⁶

Humeyni'nin ardından Rafsancani döneminde İran'ın dış politika anlayışı revizyona uğramış ve “ne Doğu ne Batı” yerine “hem Kuzey hem Güney” politikası izlenmeye başlamıştır. İran pragmatist bir politika sergileyerek iki süper güçle ilişkilerini normalleştirmeye çalışmıştır. İran'ı bu politika değişikliğine sebeplerden biri de uluslararası toplumda yalnız kalma düşüncesidir. İran Rafsancani ve Hatemi döneminde uluslararası toplumla uzlaşma yolunu tercih etmiştir. Soğuk savaş döneminin ardından Bağlantısızlık hareketinin de etkisinde azalma olduğu bir gerçektir. Bu doğrultuda İran'ın da bağlantısızlık stratejisi yumuşama göstermiştir. Ahmedinejad dönemi ile birlikte, Latin Amerika ve Afrika ülkeleri ile geliştirilen ilişkiler ve ABD karşıtı sert söylem ve politikalar devrimin ilk on yılındaki devrimci bağlantısızlık stratejisini hatırlatmaktadır.

²⁹⁵ Nasser Kashef Asl, **a.g.e.** , s. 36.

²⁹⁶ Houman A. Sadri, “Trends in the Foreign Policy of Revolutionary Iran”, **Journal of Third World Studies**, Vol: 15, No: 1, April 1998, s. 13-37.

İran, dış politikadaki dönemsel farklılıklara karşın kurumsal olarak Bağlantısızlık Hareketiyle kesintisiz bir irtibat içinde olmuştur. İran devrimden sonra aynı yıl içerisinde bağlantısızlık hareketine dâhil olmuş ve 1986 yılında Zimbabwe'nin başkenti Harare'de düzenlenen zirveye İran ilk defa cumhurbaşkanlığı düzeyinde katılmıştır. İran aynı zamanda 2012'den 2015'e kadar Bağlantısızlık Hareketinin dönem başkanıdır. İran cumhurbaşkanı da bu süre içinde Hareketin dönem başkanlığını yürütmektedir. 2012-2013 arasında Mahmud Ahmedinejad'ın yürüttüğü başkanlık görevini seçilmesinin ardından halefi Hasan Ruhani devralmıştır.

Bağlantısızlar Hareketi'nin 16. zirvesi Tahran'da gerçekleşmiştir. İran, kendisine yönelik yaptırım ve ambargoların genişleyip yaygınlaştığı bir dönemde, 2012 yılı Ağustos ayında 16. Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi'ne ev sahipliği yaparak önemli bir başarı elde etmiştir. Tahran'da gerçekleşen zirveye 40'a yakın cumhurbaşkanı ve başbakan, çok sayıda bakan katılmıştır. 120 üyesi, 17'si ülke, 11'i de örgüt olmak üzere 28 gözlemci üyesi olan, BM'nin ardından en büyük uluslararası örgüt olarak kabul edilen Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi'ne ev sahipliği yapmak İran açısından önemli bir hamledir. İran aynı zamanda bu yolla ABD'nin kendisini tecrit etme çabalarına yanıt vermiştir.²⁹⁷ İran'ın Hüsnü Mübarek'in İsrail'i tanımasından dolayı diplomatik ilişkilerini uzun yıllar dondurduğu Mısır'ı, Ahmedinejad Cumhurbaşkanı Mursi'yi arayarak zirveye davet etmiştir. Bunlar İran'ın uluslararası toplumdan tecrit edildiği bu dönem içerisinde gerçekleşen önemli diplomatik başarılarıdır.

İran, uluslararası bir platform olarak Bağlantısızlar Hareketi zirvesini dikkat çekmek istediği gündemler üzerinde yoğunlaştırarak da kullanmıştır. Bu bağlamda Filistin sorunu ve İsrail'in nükleer silahlarının oluşturduğu tehdit gibi konular zirvede ele alınmıştır. Zirvede İran dini lideri Ali Hamaney de konuşma yapmış, konuşmasında ABD ve Batı hegemonyasını reddederek BM'nin Batılı güçlerin kontrolünde antidemokratik bir yapı olduğunu belirtmiştir. Zirvenin içeriği ve verilen mesajlar

²⁹⁷ Barış Doster, "İran'ın Devlet Kapasitesi ve Dış Politikası", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 5, Sayı: 54, Haziran 2013, s. 59.

dikkate alındığında, İran'ın Bağlantısızlık Hareketini BM'nin alternatifi gibi sunmaya çalıştığı iddia edilebilir.²⁹⁸

Bağlantısızlık hareketine üye ülkelerin ABD ile ilişkileri birbirinden farklı olmasına rağmen hareketin zirveleri anti-Amerikancı bir gövde gösterisine de dönüşebilmektedir. Örneğin 2006'da Küba'nın başkenti Havana'da yapılan zirvede kabul edilen nihai deklarasyonda, Bağlantısızlar Venezuela'nın istikrarına zarar verdiği gerekçesiyle ABD'yi kınamıştır. Deklarasyonda, Venezuela ve Küba'da istihbarat ve casusluk çalışmalarına hız veren ABD eleştirilmiştir. ABD'nin Küba'ya 1962'den bu yana uyguladığı ambargonun da eleştirildiği deklarasyonda, ABD'nin Küba halkına zarar veren propagandalarına karşı çıkıldığı da ifade edilmiştir. Zirvede ayrıca Küba Dışişleri Bakanı, ABD ve müttefiklerinin hâkimiyetini ve tek kutuplu dünya düzenini reddettiğini belirtmiştir. Bu ortamda yapılan zirvede İran'ın nükleer programı konusunda Bağlantısızlar Tahran'a destek vermiştir. Bağlantısız ülkeler ayrıca Lübnan'a savaş açan İsrail'i sert bir şekilde kınamış ve Filistin sorununa desteklerini güncellemişlerdir.²⁹⁹ Bağlantısızlık hareketinin anti-Amerikancı çizgiye kayması en çok İran'a yarayacaktır. İran bu sayede hem Latin Amerika ile olan ilişkilerini güçlendirmekte hem de kendi dış politikasında yalnızlıktan kurtulmakta ve uluslararası baskıyı bir nebze hafifletmektedir.

İran, Bağlantısızlar Hareketini kendi dış politikasına alan açma amacıyla kullanmaya gayret göstermiştir. Örneğin, yasadışı silah ticareti nedeniyle İran'la diplomatik ilişkilerini kesen Senegal ve Nijer'le ilişkilerini düzeltmek için Bağlantısızlar Hareketi başkanlığının avantajını kullanarak bu ülkelere karşı iyi niyet içerisinde olduğunu göstermeye çalışmıştır. İran bu sayede Batı Afrika'ya yönelik dış politikasının önündeki en önemli engellerden birini kaldırmayı başarmış, hatta Senegal ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması konusunda anlaşmaya varmıştır. İran,

²⁹⁸ “Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi'nin ardından Müslüman Kardeşler ve İran”, **Sol Portal**, 31 Ağustos 2012, (Çevrimiçi) <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/baglantisizlar-hareketi-zirvesinin-ardindan-musliman-kardesler-ve-iran-haberi-59015>, 22 Haziran 2014.

²⁹⁹ “Bağlantısızlar zirvesi sona erdi”, **BBC Türkçe**, 17 Eylül 2006, (Çevrimiçi) http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/09/060917_cuba.shtml, 22 Haziran 2014.

Afrika'ya yaptığı yatırımlarda Bağlantısızlık Hareketi başkanlığını etkin bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır.³⁰⁰

4.2.6. İran'ın Şiilik Üzerinden Politik Etkinlik Kurduğu Ülkeler

4.2.6.1. Lübnan

İran'ın Ortadoğu'daki Şiiler üzerinde önemli bir etkisi vardır. Örneğin Lübnan Şiileri üzerinde İran güçlü bir etkiye ve yumuşak güce sahiptir. Lübnan'ın en güçlü ve Şii örgütü Hizbullah, kuruluş aşamasında kendine İran devrimini örnek aldığını belirtmiştir. Hizbullah 1989'da Taif Antlaşması ile Lübnan içinde yasal olarak silahlı güç bulunduran tek hareket olmuştur. Bu imtiyaz Hizbullah'a İsrail'le mücadele etmesi niyetiyle verilmiş ve Hizbullah İran'dan İsrail karşıtlığı noktasında destek görmüştür. İsrail 2000 yılında Güney Lübnan'dan çekildikten sonra Hizbullah bölgede büyük bir güç kazanmıştır.³⁰¹ Özellikle 2006 yılındaki İsrail Lübnan Savaşı'nda Hizbullah'ın İsrail'e verdiği zarar ateşkesi getirmiş ve örgüt büyük bir prestij kazanmıştır.

Hizbullah'ın kuruluş aşamasında İran'ın payı büyüktür. İran Devrimi ve devrimin İsrail karşıtı söylemleri Lübnan'daki Şiileri heyecanlandırmıştır. 1982'de İsrail işgalinin başlamasıyla İran bu atmosferden kendi politik hedeflerine ulaşma amacıyla yararlanmasını bilmiştir. İran Lübnan'a Devrim Muhafızlarını göndermiş ve oradaki faaliyetleri etkilemeye çalışmıştır.

Hizbullah 1982 yılında İsrail işgaline karşılık verme amacıyla örgütlenmeye başlamış, Şii Emel örgütünün daha radikal unsurlarını da kapsayacak şekilde çeşitli Şii grupların bir araya gelmesiyle 1985'te Hizbullah adını almıştır.³⁰² İran Devrim Muhafızları,

³⁰⁰ Fuad Ferhavi, **a.g.m.**

³⁰¹ Emin Salihi, "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve 'Şii Hilali' Söylemi", **Bilge Strateji**, Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2011, s. 191-192.

³⁰² Graham E. Fuller, "The Hizballah-Iran Connection: Model for Sunni Resistance", **The Washington Quarterly**, Vol: 30, No: 1, Winter 2006-07, s. 142.

Hizbullah güçlerini Bekaa Vadisinde ve İran’da Hizbullah kurulduğundan beri eğitmiş ve askeri yardımda bulunmuştur. İran’ın Hizbullah’a maddi yardımı da azımsanmayacak düzeydedir. Hizbullah zamanla kendi bağımsız maddi kaynaklarını da oluşturmaya başlamıştır. Kuruluşundan beri İran’ın örgüte güçlü desteğine rağmen Hizbullah, İran hükümetinin emrinde çalışmamaktadır. Her ne kadar güçlü bir İran etkisinden söz etsek de, bu Hizbullah’ın emirleri İran’dan aldığı anlamına gelmemektedir.³⁰³

İran, Hizbullah’ı ekonomik olarak desteklemiş ve ayakta kalmasını sağlamıştır. İran’ın mali yardımları sayesinde, Hizbullah militanlarına güçlük çekmeden maaşlarını ödemiş ve faaliyetlerini eğitim, sağlık ve bayındırlık gibi alanlarda da genişletebilmiştir. Hizbullah’ın ticari ağının oluşmasında ve gelişmesinde İran’ın yardımları etkili olmuştur.³⁰⁴ İsrail’in saldırı düzenlediği yerlerin yeniden yapılandırılmasında da İran’ın önemli desteği olmuştur.³⁰⁵

Hizbullah’ın İran ile güçlü ve organize bağları vardır. Ayetullah Hamaney, Hizbullah lideri Hasan Nasrallah’ın taklit ettiği merciidir ve Nasrallah, Hamaney’in Lübnan’daki temsilcisidir.³⁰⁶ İran’ın Hizbullah’la olan maddi ve manevi bağlarının gücünü somut olarak gösteren olaylardan biri Ahmedinejad’ın 2010 yılı Ekim ayında Güney Lübnan’a yaptığı ziyaret olmuştur. İsrail sınırına oldukça yakın bir bölgede, Şii kasabası Bint Jbeyl’de konuşan Ahmedinejad’a Arapça ve Farsça “Hoş geldin” billboardları açılmış, Hizbullah destekçisi coşkulu kalabalık tarafından İran ve Lübnan bayrakları ile karşılanmıştır.³⁰⁷

³⁰³ **A.g.m.** , s. 143.

³⁰⁴ Bülent Keneş, **Hasan Sabbah’tan Bugüne İran ve Terör**, s. 62-63.

³⁰⁵ “Hizbullah bölgeleri İran yardımıyla kalkınıyor”, **BBC Türkçe**, 13 Haziran 2013, (Çevrimiçi) http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/06/130613_iran_lubnan_hizbullah.shtml, 22 Haziran 2014.

³⁰⁶ Bayram Sinkaya, “Şii Eksenli Tartışmaları ve İran”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 44-45.

³⁰⁷ “Iran’s Ahmadinejad feted by crowd in southern Lebanon”, **BBC News**, 14 Ekim 2010, (Çevrimiçi) <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-11539845>, 22 Haziran 2014.

4.2.6.2. Afganistan

İran ve Afganistan arasındaki ilişkiler de İran'ın Şiiler üzerindeki etkinliğini göstermek bakımından önemlidir. Afganistan'da nüfusun yüzde 9'unu Şii Hazaralar oluşturmaktadır.³⁰⁸ Hazaralar Farsça konuşmaktadırlar ve Şiiliğin Caferi koluna mensupturlar. Hazaralar ve İran arasında çok boyutlu bir ilişki mevcuttur. Hazara mültecilerinin birinci tercihi İran olmuştur. Hazaralar Afganistan'da İran desteğiyle çeşitli partiler kurmuşlardır. Birlik Partisi (Hizb-i Vahdet) bu partilerin en önemlisi sayılmaktadır. Bu parti 1989'da Tahran'da çok sayıda Şii grubun bir araya getirilmesi ile kurulmuştur. Partinin lideri Kerim Halili'nin İran ile yakın ilişkisi bilinmekte ve partinin gövdesi de İran'da yaşamış mültecilerden oluşmaktadır.³⁰⁹ Halili, şu anda Hamid Karzai'nin devlet başkanı olduğu Afganistan'ın ikinci başkan yardımcısıdır.

İran'ın Afganistan ile olan bağları sadece Hazaralarla olan ilişkisine indirgenemez. Afganistan'da Farsça resmi dildir ve Hazaralar ve Tacikler Farsça konuşmaktadır. İran; etnik, dil ve mezhep bağlarının yanı sıra Afganistan'ın siyasi hayatında da etkili olmaya çalışmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında İran çok sayıda etnik grubu da desteklemeye başlamıştır. Bu doğrultuda Taciklerin güçlü partisi "Cemiyet-i İslami", İsmaili Şiiler ve Özbekler ile resmi ilişkiler kurmuştur. İran bu dönemde kendi etkinlik alanı için en büyük engeli teşkil eden Peştunlara karşı anti-Peştun bir koalisyon kurma amacı içinde olmuş ve İran'ın bu çabaları 1992'de Kuzey İttifakı'nın ortaya çıkmasıyla meyvesini vermiştir. Kuzey İttifakı'nın iktidarda olması İran'ı memnun etmiş fakat Pakistan, Suudi Arabistan ve ABD bundan rahatsız olmuştur zira Afganistan'da İran yanlısı bir devletin oluşması bu devletlerin çıkarlarına terstir. Bu doğrultuda Taliban, Şii ve İran karşıtı bir hareket olması nedeniyle bu devletlerce desteklenmiş ve güçlendirilmiş ve iktidara gelmiştir. Taliban'ın Afganistan'da devrilmesinin ardından ise İran yeniden Afganistan'da önemli bir güç haline gelmiştir zira Taliban'ın ardından İran'ın desteklediği gruplar iktidara gelmiştir.³¹⁰ İran, Taliban'ın en büyük destekçisi gördüğü Amerika ve Pakistan'ın artan etkisinden endişelendiği için Taliban'la Kuzey

³⁰⁸ "Afghanistan", **CIA The World Factbook**, 18 Haziran 2014, (Çevrimiçi) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html>, 22 Haziran 2014.

³⁰⁹ Arif Keskin, "Şii Jeopolitiği ve İran", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 81.

³¹⁰ **A.g.m.**, s.82-83.

İttifakı arasındaki 2001 yılına kadar süren iç savaşta Taliban'a karşı Kuzey İttifakı'nın en önemli destekçisi olmuştur.³¹¹ Taliban'ın devrilmesi ile İran'ın desteği sonuç vermiş ve İran, yumuşak gücünü Afganistan üzerinde artırma şansı elde etmiştir.

İran'ın Afganistan üzerindeki yumuşak gücü, yeni iktidar döneminde ülkenin yeniden inşa çalışmaları dolayısıyla git gide artmış ve her alanda önemli bir boyuta ulaşmıştır. İranlı yol yapım şirketleri Afganistan'da altyapı çalışmalarını üstlenmiş ve ülkenin yeniden imarına büyük katkı sağlamışlardır. İran hükümeti de bu şirketlere destek vermiştir. İran, Afganistan'ın imar sürecine 650 milyon doları aşan katkıyla en büyük bağışçılardan biridir.³¹² Afganistan'la olan ticari ilişkilerini de geliştiren İran'ın ihracatı 2001 yılında 52 milyon dolar seviyesindeyken 2012 yılında 2 milyar dolar seviyesini aşmıştır.

İran hükümeti Afganistan'da geniş bir ölçekte Şii grupları, dini okulları ve medya kuruluşlarını bu ülkedeki kültürel, ideolojik ve siyasi amaçlarını yaymak amacıyla finanse etmektedir. Afganistan'ın eski İran büyükelçisi Muhammed Ömer Dadzai'ye göre binlerce Afgan dini lider İran'dan maaş almaktadır ve tüm bu proje Hamaney'in ofisindeki bir bürokrat tarafından koordine edilmektedir. Örneğin ülkenin en prestijli ilahiyat okulu Hatem el Nebiyyin İslami Üniversitesi doğrudan İran tarafından fonlanmamaktadır ancak İran projesinin tüm işaretlerini taşımaktadır. Çoğu öğrenci Şii Hazaralardan, öğretmenler ise çoğunlukla İran'da eğitim almış Afganlardan oluşmaktadır. Üniversitenin kütüphanesindeki 100.000 in kitabın yüzde 80'ininden fazlası İran'dan bağışlanmış kitaplardan oluşmakta ve eğitim müfredatı büyük oranda İran'daki ilahiyat fakültelerini yansıtmaktadır. Okul İran'ın Kum şehrindeki ruhban sınıfıyla yakın bağlara sahip olan eski bir Şii cihatçı lider Büyük Ayetullah Asif Muhsini tarafından idare edilmektedir. Muhsini aynı zamanda "Tamadon" (Medeniyet) isimli bir özel TV kanalı ve radyo istasyonu idare etmektedir. İranlı danışmanlar televizyon personelinin eğitmekte, kanalın yayınları çok büyük ölçüde İsrail Filistin sorununu ve ABD'nin Irak işgalini kapsamaktadır. Afganistan'da çoğu

³¹¹ Andreas Wilde, "Continuity and Hiatus: Structural Patterns of Iran's Policy in Afghanistan", **Internationales Asienforum**, Vol: 40, No: 1-2, 2009, s.25.

³¹² **A.g.m.** , s. 28.

kimse Muhsini'nin üniversitesini ve medya kuruluşlarını İran'ın manevi hegemonyasının genişlemesinin aracı olarak tanımlamaktadır.³¹³

İran hükümeti güdümlü bazı sosyal ve kültürel organizasyonlar da aynı zamanda Afganistan'da faaliyet göstermektedir. Örneğin İmam Humeyni Yardım Vakfı ülke içinde faaliyet gösteren birkaç İran devlet destekli yardım ve politik organizasyon arasında en öne çıkanıdır. Görünüşte bir hayır kuruluşu olan İHYV Afganistan'da İran'ın ideolojik ve politik amaçlarını tanıtmakta ve anti Amerikan duyguları körüklemektedir. Komite, Tahran'dan hükümet fonları almakta ve İran, Azerbaycan, Irak, Lübnan, Komorlar, Suriye, Tacikistan ve Filistin sınırları içinde faaliyet göstermektedir. Afganistan'da İHYV 30.000 den fazla maaşlı elemana sahiptir. Ancak amacı sadece hayır işleri değildir. İHYV her yıl Kabil'deki İran elçiliğinde İran'ın devrimci ideolojisini tanıtmak amacıyla etkinlikler düzenlemekte ve büyük Afgan şehirlerindeki Kudüs günü gösterileri ile Filistinlilere ve İsrail'e muhalefete destek sloganları atmaktadır. 3 Ağustos 2010 tarihinde ABD Hazine Bakanlığı, İHYV'nin Lübnan şubesini Hizbullah'a ve yöneticisine finansal ya da lojistik destek sağlamak amacıyla Hizbullah'ın sahipliğinde ya da kontrolünde olduğu şeklinde tanımlamıştır.³¹⁴

4.2.6.3. Suudi Arabistan

İran'ın devrim ihracı politikasına karşı en hassas olan devlet Suudi Arabistan'dır. Zira Suudi Arabistan yöneticilerinin en çok endişelendiği konulardan biri Şii azınlığın muhtemel bir İran manipülasyonuna açık oluşudur. Suudi Arabistan'ın zengin petrol yataklarına ve üretimine sahip "El Hasa" bölgesinin çoğunluğunu Şii nüfus oluşturmaktadır. Üstelik İran devriminin ilk yıllarında bu bölgede yaşayanlar arasında önemli bir siyasal canlanmanın ortaya çıkmış olması endişeleri haklı kılmıştır. Bu bölgede yapılan gösterilerde halkın daha fazla ekonomik ve siyasi hak talebinin yanı sıra Şiilik kimliğinin de ön plana çıkarıldığı gözlenmiştir. Bölgede petrol üretiminde

³¹³ Frederick W. Kagan, Ahmad K. Majidyar, v.d. , **Iranian Influence in the Levant, Egypt, Iraq, and Afghanistan**, American Enterprise Institute, Institute for the Study of War, May 2012, s. 81.

³¹⁴ Frederick W. Kagan, Ahmad K. Majidyar, v.d. , **a.g.e.** , s. 81-82.

çalışan işçilerin çoğunluğu Şiilerden oluşmaktadır. İran Devrimi'nin başarısında Abadan bölgesindeki petrol işçilerinin rolü düşünüldüğünde, Suudilerin endişelerine hak vermek için yeterli sebep bulunmaktadır.³¹⁵

Şiiler Suudi Arabistan'da nüfusun onda birini oluşturmalarına rağmen stratejik bölgeler üzerinde yerleşik haldedir. Şiiler Kuveyt ve Katar sınırında ve Arabistan'ın güney bölgesindeki Necran'da yerleşiktirler. Suudi Arabistan İran'ın bu bölgelerdeki Şiiler üzerindeki etkisinden endişe duymaktadır zira Suudi Arabistan'daki Şiiler zengin petrol kuyularının üzerinde oturdukları halde çok fakir bir yaşam sürmekte ve mezhep baskısı altında tutulmaktadır.³¹⁶

İran, Suudi Arabistan'da Şii azınlık üzerinde yumuşak gücünü kullanarak Şii bölgelerini hareketlendirmiş ve bunun için yumuşak güç araçlarından etkin şekilde faydalanmıştır. İran, El Hasa bölgesinde yaşayan Şiiler arasında yeni bir siyasallaşma furyası başlatmış ve gelecekteki hareketlerine örnek olmuştur. İran Devrimi onlara, Suudi yönetimine başkaldırma ve taleplerde bulunma gibi geçmişte hiçbir zaman cüret gösteremedikleri eylemleri yapmak için cesaret vermiştir. İran, 1979 yılı boyunca El Hasa eyaletindeki gerilimin artmasında büyük rol oynamıştır. Şiileri kraliyet ailesi ile işbirliği yapmamaya çağıran bildiriler kasaba ve köylerde elden ele dolaşmaya başlamıştır. Tahran Radyosu'nun Körfez ülkelerine yönelik Arapça programlarında yapılan propagandaya benzer içeriğe sahip bildirilerin esin kaynağı İran olmuştur. Bunun yanı sıra, Ayetullah Humeyni'nin güçlü siyasal mesajlar içeren konuşmalarının kayıtlı olduğu kasetler 1979 yılı boyunca El Hasa'da elden ele dolaşmıştır. İran'ın bazı önemli mollaları, Bahreyn ve El Hasa'daki Şiilerin zulme uğradığını ve onlara yardım edilmesi gerektiğini söylemiştir.³¹⁷

Tahran Radyosu'nun Arapça yayınlarıyla İran, Şii bölgesindeki ayaklanmaları kışkırtmıştır. Bu yayınlarla Suudi yönetiminin refah içinde olduğu ve İslami hayattan

³¹⁵ Ünal Gündoğan, **İran ve Ortadoğu: 1979 İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi**, Ankara, Adres Yayınları, 2010, s. 309.

³¹⁶ Arif Keskin, "Şii Jeopolitiği ve İran", s. 77.

³¹⁷ Bülent Keneş, **Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör**, s. 53.

uzaklaştıkları telkin edilmekteydi. İran'ın açıkça kışkırtmalarını gören Suudi yönetimi, bölgedeki olayları bastırmış ve zaten ikinci sınıf muamele gören Şii azınlık daha çok baskıyla karşılaşmıştır. Gerilim, 80'li yıllarda artarak devam etmiştir. 1987 yılında Mekke'deki hac ziyaretini sırasında, eylemler nedeniyle İranlı ve diğer Şii hacılar ile Suudi güvenlik güçleri arasındaki çatışmada çok sayıda Şii hayatını kaybetmiştir. Bu eylemlerin ardından Suudiler İranlılara hac ziyaretini 1989 yılına kadar yasaklamıştır.

Şunu belirtmek gerekir ki, İranlı hacılar gösteriler düzenleyerek hac ziyaretini politize etmiştir. İranlı yetkililer ve din adamları da yangına körükle gitmiş ve Suudilerden ABD'yi ve İsrail'i kınamasını istemiş ve Şii grupları cesaretlendirmeye devam etmişlerdir. İran'ın propagandasından sadece Şiiler değil bazı Sünni İslamcılar da etkilenmiştir.

İran'ın Şii gruplar üzerindeki etkisini gösteren en önemli delillerden biri de İslami Devrim Teşkilatıdır. (Organization of Islamic Revolution) Örgüt İran Devriminin hemen ardından Arap yarımadasında kurulmuştur. Suudi Arabistan'daki Şiilere ulaşmak için İran'daki radyo istasyonlarından yayınlara başlamış ve siyasi faaliyetlerini koordine etmek için Tahran'da bir enformasyon ofisi açmıştır. Teşkilat, İran himayesinde olduğunu kabul etmese de, Körfez bölgesindeki Şiiler için (çoğunlukla Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri) bir odak noktası haline gelmiştir.³¹⁸ Örgütün kurucusu ve lideri Şeyh Hasan el Saffar, İran devriminden etkilenmiş, Humeyni'nin "Velayet-i Fakih" kavramına yakın düşünceleri olan Ayetullah Seyyid Muhammed el Şirazi'yi ölene kadar taklit mercii olarak görmüştür. Bu yüzden El Saffar ve arkadaşları, onların takipçileri ile birlikte "Şiraziyyin" olarak anılmaktadır. İslami Devrim Teşkilatı da devrimci aktivist El Saffar ve diğer Şiraziyyin liderler tarafından kurulmuştur. Saffar, şu anda Suudi Şiileri için en önemli liderdir.³¹⁹

³¹⁸ Madawi al-Rasheed , "The Shia of Saudi Arabia: A Minority in Search of Cultural Authenticity", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol: 25, No: 1, May 1998, s. 122.

³¹⁹ Ahmad K. Majidyar, "Saudi Arabia's forgotten Shi'ite Spring", **American Enterprise Institute**, 17 Ağustos 2013, (Çevrimiçi) <http://www.aei.org/outlook/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/saudi-arabias-forgotten-shiite-spring/>, 22 Haziran 2014.

Humeyni'nin ölümünün ardından 1990'lı yıllarla birlikte Suudi Arabistan-İran ilişkileri özellikle Hatemi dönemiyle birlikte normalleşmeye başlamıştır. Bu süreç esnasında İran'dan etkilenen İslami Devrim Teşkilatı ile Suudi hükümeti arasındaki ilişkiler normalleşmeye başlamış ve uzlaşma sağlanmıştır. Ayetullah Şirazi'nin ölümünden sonra Şeyh Hasan el Saffar, Ayetullah Ali Sistani'yi taklit mercii olarak görmüştür. Sistani'nin fikirleri ise daha siyasetten uzak ve siyasi otoritelerle uzlaşmak şeklindedir ve Velayet-i Fakih düşüncesi Sistani tarafından kabul görmemektedir. 1990'da İslami Devrim Teşkilatı, ismini "Reform Hareketi" olarak değiştirmiştir.

İlımlı Şiraziyyin liderlerin İran'ın diktelerine angaje olmayı reddetmeleri ve terörden uzak olma düşüncesi dolayısıyla İran, Devrim Muhafızları vasıtasıyla, Suud rejimine misilleme yapmak amacıyla (1987 Hac olaylarına karşılık olarak) bir grup radikal Suudi Şii ile birlikte çalışmaya başlamıştır. Bu süreçte Suudi Hizbullahı (Hizbullah el-Hicaz) 1987 yılında İran Devrim Muhafızları komutanı Ahmed Şerifi himayesinde kurulmuştur.³²⁰ Bu yapı İslami Devrim Teşkilatından ayrılmaktadır. Zira bu yapı Şii muhalefetin askeri kanadı görünümünde muhalefeti terörize etmekte ve Hasan el Saffar'ın uzlaşmacı yaklaşımını reddetmektedir. Ayrıca Humeyni'nin Velayet-i Fakih prensibine bağlıdırlar ve İran'ın dini lideri Hamaney'i taklit mercii olarak görmektedirler.³²¹ Ayrıca Suudi Hizbullahı, 1993 yılında İslami Devrim Teşkilatı ve Suudi hükümeti arasındaki anlaşmaya da karşı çıkmıştır. Bombalama eylemlerine karışan, terörist faaliyetlerde bulunan Suudi Hizbullahı, kendisini her zaman en radikal Şii muhalefet grubu olarak konumlandırmıştır. Ayrıca Suudi Hizbullahı, İslami Devrim Teşkilatı'nın eski liderlerinin yaptığı gibi kendisini yerel Şii siyasetinin içine entegre edememiştir. Şiddet yanlısı tavrı, velayet-i fakih teorisine bağlılığı ve İran siyasi sistemine koşulsuz desteği, Suudi Hizbullahı'nın Suudi Şiilerinin güncel

³²⁰ Ahmad K. Majidyar, **a.g.m.**

³²¹ **The Shiite Question in Saudi Arabia**, Middle East Report No: 45, International Crisis Group, Riyadh, Amman, Brussels, 19 Eylül 2005, s.6. (Çevrimiçi) <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Saudi%20Arabia/The%20Shiite%20Question%20in%20Saudi%20Arabia.pdf>, 22 Haziran 2014.

meselerine dair sınırlı etkisinin temel nedenleridir. Artık Suudi Şiileri için İran'ın devrimci modeli 1980'lerdeki gibi bir cazibeye sahip değildir.³²²

İran devriminin üzerinden seneler geçtikçe, devrim heyecanındaki azalmaya bağlı olarak devrim ihracı söyleminin yumuşak güç potansiyeli azalmakta ve Suudi Arabistan örneğinde Şiiler için İran devriminin cazibesi, eskisi gibi olmamaktadır. Fakat bu, İran'ın bu gruplara desteğini çektiği anlamına gelmemektedir. İran Devrim Muhafızları'nın halen dahi Suudi Hizbullahı'na finansal destek sağladığı ve askeri eğitim verdiği düşünülmektedir. Suudi yetkililer, İran ve Lübnan Hizbullahı bağlantılı olduğunu düşündükleri Suudi Hizbullahı'nı, aralarında "Müslüman Kardeşler" in de olduğu terörist örgütler listesine almıştır.³²³

4.2.6.4. Irak

Irak, Şii dünyasının en önemli iki merkezinden biridir. Politik sebeplerden dolayı Şiilik denilince akla ilk olarak İran gelse de, Kerbela ve Necef gibi Şii dünyası için iki kutsal kent Irak'tadır. Necef'te Hz. Ali'nin, Kerbela'da Hz. Hüseyin'in, Bağdat-Kazımiye'de Musa Kazım'ın, Samara'da İmam Hasan'ın türbeleri bulunmaktadır. Şiiler için bu bölgeler aynı zamanda büyük eğitim merkezleri olarak öğrenci ve ulema yetiştirmektedir. Necef havzası Şii İslam tarihinin en eski eğitim merkezidir. İran'daki din adamlarının çoğunun Necef'te yetişmiş olması da bu merkezin önemini gösteren hususlardan biridir.

Irak'ta yoğun bir Şii nüfusu söz konusudur. Ülkedeki Müslümanların (nüfusun yüzde 97'si) yüzde 60 ile 65 arası Şii'dir.³²⁴ Böylesine önemli bir merkezin İran Devrimi'ne kayıtsız kalması düşünülemezdi. Saddam Hüseyin ve devrim sonrası İran arasında gerginlik oluşmuş ve Hüseyin, devrime Irak Şiilerini etkileyeceği endişesiyle tepki

³²² Toby Matthiesen, "Hizbullah al-Hijaz: A History of The Most Radical Saudi Shi'a Opposition Group", **Middle East Journal**, Vol: 64, No: 2, Spring 2010, s. 197.

³²³ "Saudi Arabia designates Muslim Brotherhood terrorist group", **Reuters**, 7 Mart 2014, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/2014/03/07/us-saudi-security-idUSBREA260SM20140307>, 22 Haziran 2014.

³²⁴ "Iraq", **CIA The World Factbook**, 18 Haziran 2014, (Çevrimiçi) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, 22 Haziran 2014.

göstermiştir. İran Hükümeti de Hüseyin'in devrilmesi çağrısında bulunmuştur. Mart 1980'de Dava Partisi, güneyde çok sayıda Baas karargâhına saldırmış ve dönemin Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz'e suikast girişimine karışmıştır. Buna karşılık Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Ayetullah Muhammet Bekir El-Sadr'ı idam etmiş ve Dava Partisine üye olmanın idamla cezalandırılacağını söylemiştir.³²⁵

Aslında Şiiler ve Şii gruplar üzerindeki baskı İran Devrimi korkusu nedeniyle başlamamış olup temelleri Irak'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışına kadar uzanmaktadır. Irak yönetimleri altında Şiiler ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüştür. Baas Rejimi'nin Şiileri baskı altına almaya çalışan anlayışı yüzünden Necef'teki öğrenci sayısında sürekli azalma olmuş ve bu sayede özellikle Saddam Hüseyin döneminde eğitim havzaları arasındaki üstünlük Necef'ten Kum'a kaymıştır.³²⁶

İran Devriminin baskıcı Saddam Hüseyin dönemiyle kesişmesi, İran'ın Irak politikasında yumuşak güç kullanımı adına bir alan oluşturmuştur. Kum'un öneminin artmasıyla birlikte İran, devrim ihracı düşüncesiyle birlikte durumu kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. İran bu süreçte tüm Şii gruplarla ilişki içerisinde olmaya gayret etmişse de, onlar üzerinde istediği hâkimiyeti elde edememiştir. Bunun çeşitli sebepleri vardır.

Öncelikle Iraklı din adamları Irak Şiileri üzerinde çok önemli siyasal ve sosyal etkinliğe sahiptirler. Bu din adamlarının İran ile bağları bulunmasına rağmen görüşleri İran'ın resmi devlet görüşünden farklıdır. Irak'ta medreseler ve Necef havzası, İran'dan farklı olarak geleneksel Şii siyasi düşüncesine bağlıdır. Buna göre siyasi iktidar Allah ve Peygamberlerin dışında yalnızca Oniki İmam'a aittir ve imamların dışında iktidarı sahiplenmek iktidarın gaspı anlamına gelir. Bu yüzden Iraklı din adamları tarih boyunca siyasi olaylara nadiren karışmışlardır. Oysa bu durum İran'ın

³²⁵ İbrahim El Marashi, “Şii Hilali Mitini İnşa Etmek: İran Devrimi'nden 2003 Irak Savaşı'na”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 26.

³²⁶ Levent Baştürk, Furkan Torlak, v.d. , **Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Ankara, SETA Yayınları, 2013, s. 151-152.

“velayet-i fakih” kuramı ile çelişmektedir. Velayet-i fakih, din adamlarının yönetimi anlamına gelir. Iraklı şiiilerin dini lideri Ayetullah Ali Sistani, Humeyni’nin velayet-i fakih kuramını kabul etmemektedir. Bu nedenle uzun yıllar boyunca İran tarafından sevilmeyen bir din adamı olmuştur. İran bu sebeplerden dolayı, en fazla şii siyasal İslam’ı destekleyen gruplara nüfuz edebilmiştir.³²⁷

Iraklı şii grupların İran’a olan yakınlığı farklılık arz etmektedir. 1958’de Ayetullah Muhammed Bekir el-Sadr tarafından kurulan “Dava Partisi” (İslami Davet Partisi) rneğinde, el Sadr’ın yaklaşımı Humeyni’den birçok konuda farklılık göstermektedir. İran’la iyi ilişkiler içinde olan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi’nden farklı olarak Dava Partisi’nin Humeyni’yle olan ilişkisi daha karmaşıktır. Hareketin kendi iç bölünmelerinden bazıları Velayet-i Fakih prensibiyle uyuşmazlıktan kaynaklanmıştır.³²⁸

Iraklı şii gruplar içinde İran’a en yakın duran siyasi hareket kurucusundan dolayı el-Hekim grubu olarak da anılan Irak Yüksek İslam Konseyi’dir. Eski adı “Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi” (İİDYK) olan Konsey, İran’a sığınan şii siyasilerin İran yönetiminin himayesinde ve Ayetullah Muhammed Bakır el-Hakim liderliğinde 1982’de Tahran’da kurulmuştur. İran Devrim Muhafızları, Konseye bağlı milis gücü olarak Bedr Tugayı’nın kurulması, eğitimi ve örgütlenmesinde etkili olmuştur. Doğrudan İran etkisinde kalan Irak Yüksek İslam Konseyi’nin (İYİK) İran rejiminin ideolojik temelini oluşturan velayet-i fakih prensibine bağlılığı ve Bedr Tugayı’nın İran-Irak savaşında İran saflarında yer alması örgütün İran’ın nüfuz ajanı olarak görülmesine neden olmuştur.³²⁹ Liderlik kadroları tümüyle 1980’lerde İran’da sürgün hayatı yaşadıkları sırada örgüte kazandırılmış kişilerden oluşan İYİK’i birçok Iraklı, lkelerindeki siyasal glerden en yabancı olanı saymaktadır.³³⁰

³²⁷ Arif Keskin, “şii Jeopolitiği ve İran”, s. 75-76.

³²⁸ Reidar Visser, **Iran’s Role in Post-Occupation Iraq: Enemy, Good Neighbor, or Overlord?**, A Century Foundation Report, New York, The Century Foundation, 2009, s.10.

³²⁹ Bayram Sinkaya, **Amerikan Askerlerinin ekilmesinden Sonra Irak-İran ilişkileri**, (SETA Rapor), No: 9, Ankara, SETA Yayınları, Mayıs 2013, s.11.

³³⁰ Reidar Visser, “Hegemon Güce Meydan Okuma: Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve ABD’nin Irak Politikası”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 111.

Ayetullah Muhammed Bakır el Hakim'in fikirleri İran'ın dini otoritesi ve velayet-i fakih sistemiyle paralellik göstermiştir ve İran'a bağlılık içermektedir. Hakim, Irak'ta velayet-i fakih yönetiminde bir İslam cumhuriyeti kurulmasının gerekliliğinden söz etmiş, İran'ın başında olduğu bir İslam dünyasının savunucusu olmuş ve İran'la birlikte hareket etmek gerektiğini düşünmüştür. Humeyni'nin ölümüne kadar, ona bağlılığını vurgulamış ve ardından Ayetullah Hamaney'in İslam dünyasının tek lideri olduğunu ve tüm Müslümanların tek öndere itaat etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Yani Hakim'e göre Hamaney ve İran, dünyadaki tüm Müslümanların hamisidir.³³¹

Muhammed Bakır el Hakim'in 2003'teki ölümünün ardından Konseyin başına kardeşi Abdülaziz el Hakim geçmiştir. Abdülaziz el Hakim de İran'la olan bağları konusuna net bir cevap vermemiştir. Bu konudaki kuşkular ve İran yanlısı intiba üzerine Konseyin ismi 2007'de "Irak Yüksek İslam Konseyi" olarak değiştirilmiştir. El Hakim, aynı zamanda kardeşi Bakır el Hakim'in fikirlerine benzer bir şekilde, onun izinden giderek Irak güneyinde özerk bir Şii bölgesi kurma düşüncesinde olmuştur. Abdülaziz el Hakim'in Ayetullah Sistani'ye bağlılığını bildirmesine rağmen Hamaney'in konumuyla ilgili net ifade kullanmaması İran'la olan yakınlığın azaldığına dair bir delil olarak yeterli bulunmamıştır. El Hakim'in 2009 yılında kanserden dolayı hayatını kaybetmesinin ardından Konseyin başına oğlu Ammar el Hakim geçmiştir.

Ammar el Hakim de gevşek bir merkezi sistemden ve vilayetlerin özerkliğinden yanadır. Bu bakış açısı Konseyin güneyde federe bir yönetim konusundaki tutumlarıyla da pekişmektedir. Ammar el Hakim, İran'la olan ilişkileri konusunda da temkinli konuşmakta ve bunun rasyonel bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. İran'la olan ilişkileri tarihi, siyasi ve coğrafi realitelerle açıklamaya çalışan el Hakim, ilişkilerin dinsel boyutuna girmemiştir. El Hakim, İran'la düşmanca bir ilişki kurmayı Irak'ın çıkarlarına aykırı bulduğunu ifade etmektedir.³³²

³³¹ A.g.m. , s. 113-117.

³³² Veysel Ayhan, "El-Hekim'in Ankara Konuşmasının Analizi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:1, Sayı: 12, Aralık 2009, s. 18.

Ne var ki, İran'la olan ilişkilerin mezhepsel açıdan değerlendirilmesinden Konsey rahatsız olsa da, partinin düşünsel olarak İran'dan etkilendiği ve bunun devam etmekte olduğu açıktır. Reidar Visser, Konseyin Irak'taki politikalarından ve ABD ile olan ilişkilerinden bahsettiği makalesinde İran etkisi konusunun üzerinde durmuştur. Reidar Visser'e göre: "Konseyin İran ile arasındaki bağları tümüyle koparması çılgınlık olur. Üstelik Muhammed Bekir el Hakim'in 2003'te bir suikaste kurban gitmesiyle İİDYK müçtehid statüsündeki en önemli ideoloğunu kaybetmiştir ve bu yüzden siyasette yol gösterici olarak gözlerini gittikçe daha fazla Tahran'a çevirmek zorunda kalmaktadır. İran ile bağları koparmak sadece Humeyni'nin mirasını terk etmek (ki bunu yapmak zaten yeterince güçtür) değil ayrıca Iraklı bir ikon olan Muhammed Bekir el Sadr'ın eylemcilik alanındaki etkin mirasını da reddetmek anlamına gelir. Bu yüzden de İİDYK'nin uzun vadede Tahran ile eşgüdüm içinde hareket ederken bir yandan da Amerikalıların kurallarına uygun davranmaya devam etmesini beklemek daha gerçekçi bir senaryo olur. (...) Unutmamak gerekir ki Humeyni'nin velayeti fakih kavramının özünde şu ilke vardır: Dünyadaki bütün Müslümanların bir tek lideri olacak ve bu liderin iradesi 'İslam'ın çıkarları' böyle bir müdahaleyi gerektirdiğinde bir an içinde her türlü kurumsal engeli geçersiz kılacaktır. İİDYK, Hamaney ile arasındaki bağları kesin olarak koparmadığı sürece bu ihtimal var olacak ve 'Sistani ile yeni türde ilişkiler' saçmalığı gerçekte hiçbir değer taşımayacaktır."³³³

2010'da yapılan Irak seçimlerinde en fazla kayıpla çıkan ittifak, Nuri el Maliki'nin başkanlığındaki Dava Partisi dışındaki İslamcı Şii partilerin bir araya geldiği, aralarında İYİK ve Sadr grubunun da olduğu "Irak Milli İttifakı" olmuştur. Bu ittifak, eskiye nazaran seçimlerde kayıplı çıkmıştır. Bu durum, mezhep temelli politikanın seçmen nazarında itibar kaybettiği şeklinde yorumlanabilse de Şii oyların bölünmesi durumunu da göz önüne almak gerekir.

³³³ Reidar Visser, "Hegemon Güce Meydan Okuma: Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve ABD'nin Irak Politikası", s. 135-136.

İran'ın Irak Şiileri üzerindeki yumuşak gücünü en çok olumsuz etkileyen husus iki ülkenin farklı gelenekleri ve farklı millet düşüncesidir. Araplarla Farslar arasındaki tarihsel rekabet de göz önüne alındığında bu durum daha da belirginleşmektedir. İran Irak Savaşında, Irak Şiileri Irak'ın yanında yer almışlardır. Mezhep temelli bir yaklaşım sergilemek yerine etnik temelli bir aidiyet duygusuyla bu tercihi yapmışlar ve Irak Ordusunda yer almışlardır. Ayrıca İran'ın velayet-i fakih yaklaşımı, siyasetten daha uzak olan Irak Şiiliğiyle örtüşmemektedir. Özellikle Ayetullah Sistani, siyasetten uzak bir yaklaşımı benimsemekte ve velayet-i fakih prensibini savunmamaktadır. Irak'ın en büyük Şii dini lideri olan Sistani'nin düşünceleri Irak Şiileri için son derece önemlidir.

4.2.6.5. Bahreyn

İran'ın, uzunca bir müddet topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü Bahreyn, demografik yapısı göz önünde bulundurularak düşünüldüğünde İran'ın yumuşak gücünü kullanmak istediği ülkelerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bahreyn'i yöneten El Halife ailesinin Arap asıllı ve Sünni olmasına karşın, Bahreyn nüfusunun en az yüzde 70'i Şii'dir ve bunların bir bölümü İran asıllıdır. Acemler, Şii nüfusun üçte birini oluşturlarken, geri kalan üçte ikilik Şii nüfus Araplardan oluşmaktadır. Bahreyn ile İran'ın Şii din adamları arasındaki karşılıklı ilişkiler tarihi açıdan çok önemlidir ve İran Devriminden itibaren bazı Acemler siyasal anlamda İran'a yaklaşma girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu yüzden Bahreyn ve İran arasında önemli tarihi, kültürel, etnik ve dini bağlar bulunmaktadır.³³⁴

İran Bahreyn'deki Şii nüfusa ve ülke içindeki durumlarına kayıtsız kalmamıştır. Bahreyn'deki Şiiler çoğunluk teşkil etmelerine karşın El-Halife yönetimi Şiilerin toplumsal ve siyasal alandaki etkisini sınırlamaya çalışmış ve bu zamana dek uzanan bir Şii muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte İran devrimi de Şii muhalefete

³³⁴ Djalili, Kellner, "Arap Baharı" Karşısında İran ve Türkiye, s. 62-63.

bir hareketlilik kazandırmıştır.³³⁵ İran devrimden bu yana ülkedeki Şii gruplara destek vermiştir. Örneğin 1981’de İran destekli, merkez ofisi Şam’da olan, Londra ve Tahran’da şubeleri bulunan, ülkede rejim değişikliğini savunan bir örgüt olan Bahreyn İslami Kurtuluş Cephesi hükümete yönelik bir darbe girişiminde bulunmuştur. Bahreyn İslami Kurtuluş Cephesi, Ayetullah Hadi el-Müderresi tarafından 1979’da kurulmuş bir örgüttür. Müderresi, İran devriminin ardından Bahreyn’deki sivil isyan hareketlerini kışkırttığı ve organize ettiği gerekçesiyle sınır dışı edilmiştir. Ayrıca Bahreyn hükümeti, finansal ve siyasi olarak İran tarafından desteklenen Bahreyn Hizbullahı isimli örgütün bazı terör faaliyetlerine bulaştığını iddia ederek, örgüte karşı sert bir operasyona girişmiş ve birçok lider ve yöneticisini mahkemeye çıkartmıştır. Yöneltilen temel suçlama rejimi yıkıp yerine dış bağlantılı bir İslam Cumhuriyeti kurmaya teşebbüs olmuştur.³³⁶

İran devriminden sonra yaşananlar bu doğrultuda Bahreyn yönetimi için İran paranoyası oluşturmuştur. Yönetim her toplumsal muhalefet hareketini İran’la ilişkili göstermeye başlamıştır. Arap Baharı sürecinde de benzer durum yaşanmıştır. İran “İslami uyanış” tezini sürdürmeye devam ederken Bahreyn’deki muhalefeti açıkça desteklemiştir. İran bunun ülkenin Şii çoğunluğu ile alakasının olmadığını iddia etse de Bahreyn üzerindeki yumuşak gücünü artırmak istediği açıkça görülmektedir.

4.2.6.6. Pakistan

Pakistan İran’dan sonra, dünyanın ikinci büyük Şii nüfusa sahip ülkesidir. Nüfusun yüzde 97’ye yakını Müslüman olup, bunun içerisinde yüzde 20’si Şii’dir.³³⁷ Nüfusu 170 milyondan fazla olan bu ülkedeki hatırı sayılı orandaki Şii’nin elbette İran’ın etkisinden bağımsız kalacağını düşünmek mümkün değildir.

³³⁵ Veysel Ayhan, “Bahreyn’de Şubat İntifadısı: İsyan ve Müdahale”, **IMPR (Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi)**, 10 Temmuz 2012, (Çevrimiçi) <http://www.impr.org.tr/bahreynde-subat-intifadasi-isyan-ve-mudahale/#.U6cNA7FPKod>, 22 Haziran 2014.

³³⁶ Abdurrahman Babacan, Üzeyir Yiğit, Mehmet Tahiroğlu, **Bahreyn İnsan Hakları Raporu 2013**, s. 12.

³³⁷ “Pakistan”, **Vikipedi**, (Çevrimiçi) <http://tr.wikipedia.org/wiki/Pakistan>, 22 Haziran 2014.

İran devrimi Pakistanlı Şiilere güç kazandırmış ve İran-İrak savaşı sırasında İran Pakistanlı Şiilere büyük miktarda para yardımı sağlamıştır. İran ayrıca Pakistan'ın bütün büyük şehirlerinde kültür merkezleri açmıştır. İranlılar aynı zamanda Pakistanlı öğrencilere burs vermiştir. Orta sınıfın altındaki birçok Pakistanlı öğrenci okumak için İran'a gitmiş ve dönüşte Pakistan'ı İran gibi bir İslam cumhuriyetine dönüştürmek için çaba harcamıştır.³³⁸

Pakistan'da 1979'dan önce şiddetli bir Sünni-Şii gerilimi yaşanmamıştır. Fakat halen devam eden Sünni-Şii gerilimine sebep olan iki husus bulunmaktadır. Birincisi Ziya-ül Hak'ın 1979'da Hanefi fıkhnı Şiilere de dayatması, ikincisi ise İran'ın Pakistan'daki Şiilere verdiği destektir. Böylece iki durum da birbirlerini beslemiş ve Şiilere yönelik şiddet artmıştır. İran da devrim ihracı politikasıyla Şiileri örgütlemeye çalışmış ve onlara ekonomik ve askeri yardım sağlamıştır.

İran'ın Pakistan'da Şii örgütlenmelerde önemli bir etkisi vardır. Bu noktada Pakistan'ın en büyük Şii organizasyonu ve siyasi hareketi olan "Tehrik-i Caferiye Pakistan" (Pakistan Caferi Hareketi) üzerinde durmak gerekir. Bu hareketin kökleri 1979 yılında kurulan Caferi Fıkhnın Egemenliği Hareketi'ne dayanmaktadır. Bu hareket Mir Cafer Hüseyin'in liderliğinde, Ziya-ül Hak'ın İslamlaşma politikalarını kendilerine Sünniliğin dayatılması olarak yorumlayan Şiiler tarafından kurulmuştur. Hareketin temel talebi Caferi fıkhnın ülkede geçerli kılınmasıdır. Hareket Mir Cafer Hüseyin'in ölümünün ardından Hamid Ali Musevi ve Arif Hüseyini liderliğinde iki ayrı kampa bölünmüştür. Bölünmenin ideolojik temelleri vardır. Ali Musevi, Ayetullah Şeriatmedari'nin çizgisini takip ederken, Hüseyini'nin liderliğindeki grup daha siyasal ve İran rejimi yanlısı bir çizgiye sahiptir. Daha etkin olan Hüseyini liderliğindeki grup bugün "Tehrik-i Caferiye Pakistan" adıyla hareket ederken Musevi grubu eski isim olan "Caferi Fıkhnın Egemenliği Hareketi" ismini kullanmaya devam etmektedir.³³⁹

³³⁸ Mariam Abou Zahab, "The Regional Dimension of Sectarian Conflicts in Pakistan", **Pakistan: Nation, Nationalism and State**, Ed. Christophe Jaffrelot's, Lahore, Vanguard, 2005, s. 116, akt. Ejaz Akram, "Güney Asya Şiiliğinde Mezhep ve Mezhepçilik: Şii-Sünni İlişkilerinde Bir Arada Yaşamadan Kuşkuyla", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 284.

³³⁹ Salim Çevik, **Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Ankara, SETA Yayınları, Mayıs 2013, s. 90.

Tehrik-i Caferiye Pakistan'ın başına Arif Hüseyini'nin ölümünün ardından bugün de hareketin liderliğini yürüten Sacid Ali Nekvi geçmiştir. Nekvi aynı zamanda Ali Hamaney'in Pakistan'daki temsilcisi kabul edilmekte ve Temsilci Veli-i Fakih olarak adlandırılmaktadır. Nekvi'nin liderliğinde daha da büyüyen ve organize olan grup, Pakistan'ın en önemli Şii hareketidir.³⁴⁰

Pakistan'ın en büyük öğrenci topluluklarından biri olan İmamiye Öğrenci Teşkilatı (İÖT) da İran'dan destek görmektedir. İÖT, 1972 yılında kurulmuş bir Şii aktivist öğrenci kuruluşudur. Teşkilat İran'ın Velayet-i Fakih doktrinini savunmakta ve Hamaney'in rehberliğini benimsemektedir. İÖT İran'dan maddi destek almadığını söylese de İran'ın manevi rehberliğini kabul etmektedir.

4.2.6.7. Yemen

Yemen'de Müslüman nüfusun yüzde 45'ini Zeydi Şiiler oluşturmaktadır. Zeydiler, İran'daki İmamiye Şiiliğine çok yakın değildirler. İran'ın Yemen Şiileri üzerindeki dini etkisinden ziyade siyasi etkisi tartışılmalıdır. Kuzey Yemen'de Şii Zeydilerin Huti hareketi denilen 2004'te başlayan silahlı ayaklanması halen devam etmektedir. Yemen hükümeti Huti isyanlarına destek vermesi yüzünden sürekli İran'ı suçlamaktadır.³⁴¹ Her ne kadar Yemen hükümeti ısrarla İran'ı adres gösterse de, İran'ın Huti ayaklanmasına etkin bir şekilde karıştığının somut bir kanıtı ortaya çıkmamıştır.³⁴²

³⁴⁰ Salim Çevik, **a.g.e.**, s. 91.

³⁴¹ Serpil Açıkalın, Gamze Coşkun, Sedat Laçiner, **Yemen Dosyası: Fakirlik ve Terör Kısacasında Bir Ülke**, Ankara, USAK Yayınları, 2010, s. 92-93.

³⁴² Djalili, Kellner, **"Arap Baharı" Karşısında İran ve Türkiye**, s. 53.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İRAN’IN YUMUŞAK GÜCÜNÜ UYGULAYAN KURUMLAR

5.1. Resmi Kurumlar

5.1.1. Kültür ve İslami İrşat Bakanlığı

2 Mart 1986 tarihinde kurulan bakanlık, İran içinde devrimi yerleştirmek ve güçlendirmek, aynı zamanda devrimi dışarıya ihraç etmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Bakanlık, İran devriminin kültürel değerlerini dünyaya tanıtmakla görevlidir. Ayrıca İran’ın kültürel faaliyetlerini planlama ve koordine etme görevi vardır. Bu kapsamda sinema endüstrisinin desteklenmesinden Fars dili ve edebiyatının yayılmasına kadar geniş bir alanda İran’ın kültürel gücünün yayılmasına katkı sağlamaktadır.

İslami Kültür ve İlişkiler Teşkilatı, İran Haber Ajansı (IRNA), İran Hac ve Ziyaret Kurumu bakanlığa bağlı kurumlar arasındadır.

5.1.1.1. İslami Kültür ve İlişkiler Teşkilatı (ICRO)

İran’ın başlıca kamu diplomasisi kuruluşlarından biridir. Kültür ve İslami İrşat Bakanlığı’nın Uluslararası İşler Departmanı, İslami Tebliğ Teşkilatı’nın Uluslararası İşler Departmanı, Dünya Ehlibeyt Kurultayı Sekreteryası gibi belli sayıda hükümet birimi ve departmanının tek bir yapı altında toplanmasıyla oluşturulan ICRO 1995 yılında kurulmuştur. Kendi resmi yayınlarına göre ICRO, Kültür ve İslami İrşat Bakanlığı’na bağlıdır ve aktivitelerini İran İslam Cumhuriyeti liderinin rehberliği

altında yürütmektedir.³⁴³ Yurt dışındaki İran kültür merkezlerinin kuruluşu, tanıtımı ve yönetimi teşkilatın sorumluluğu altındadır.³⁴⁴

Teşkilatın amaçları şunlardır³⁴⁵:

1. İslam'ın gerçek mesajını tüm dünyaya ulaştırmak amacıyla İslami ilke ve düşünceleri yeniden canlandırmak ve yaymak.
2. İran'ın uluslararası arenada oynadığı rolle birlikte amaçları, prensipleri ve tutumu hakkında dünya halkları arasında farkındalık yaratmak.
3. Genel olarak çeşitli millet ve topluluklarla, özellikle de Müslümanlar ve mazlumlarla kültürel ilişkileri genişletmek.
4. İran'ın diğer ülkelerle ve küresel kültürel organizasyonlarla mevcut olan kültürel ilişkilerini güçlendirmek ve düzenlemek.
5. İran kültür ve medeniyetine ek olarak; İran'ın tarihi, coğrafi ve kültürel özelliklerini uygun bir şekilde sunmak.
6. İslam'ın tartışılmaz prensipleri temelinde dünya Müslümanları arasında birleşik bir cephenin kurulması ve Müslümanlar arasında birliğin sağlanması için gerekli zemini hazırlamak.
7. Dünya Müslümanlarını, düşmanların ayrılıkçı komploları konusunda bilinçlendirmek, bununla birlikte Müslümanların haklarını korumak amacıyla

³⁴³ **The Organization of Culture and Islamic Relations**, Tehran, Al-Hoda International, 2002, akt. Sasan Tavassoli, **Christian Encounters with Iran: Engaging Muslim Thinkers after the Revolution**, London, New York, I. B. Tauris, 2011, s. 89.

³⁴⁴ "Functions", **Islamic Culture and Relations Organization**, (Çevrimiçi) <http://en.icro.ir/index.aspx?siteid=257&pageid=9642>, 22 Haziran 2014.

³⁴⁵ "Aims", **Islamic Culture and Relations Organization**, (Çevrimiçi) <http://en.icro.ir/index.aspx?siteid=257&pageid=9641>, 22 Haziran 2014.

din, İslam ve devrim karşıtı görüşlere karşı çıkmak ve bu konuda bilimsel tartışmalar yapmak.

8. Müslümanların kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal durumlarının yükselmesini, kalkınmasını ve gelişmesini sağlamak.

5.1.1.1.1. İslami Düşünce Vakfı (ITF)

ITF 1983 yılında kurulmuş olan, İslami Kültür ve İlişkiler Teşkilatı'na bir kültür ve medya enstitüsüdür. Bugün ITF, 18 farklı dergisini İngilizce, Arapça, Fransızca, Rusça, İspanyolca, Farsça ve Urduca'yı da içeren çeşitli dillerde dünya çapında yayınlayan İran'daki tek medya kurumudur. Bu kurum ayrıca İran kültürünü ve İslam medeniyetini tüm dünyadaki Müslümanlara ve bu alanlarla ilgilenen herkese tanıtan merkezlerden biridir. "İran Today" adlı İngilizce olarak yayımlanan aylık siyasi dergiyle birlikte 18 farklı dergi yayımlayan kurum, aynı zamanda kendi web sitesinin yanında üç adet önemli web sitesi daha kurmuştur. Bunlardan (<http://www.imam-khomeini.com/>) ve (www.islamic-revolution.com) adresli siteler, Arapça, Farsça, İngilizce ve Fransızcanın yanında Türkçe diline de sahiptir. Bu sitelerde Humeyni'nin hayatı, fikirleri ve İran devrimi ve ihracı konuları ele alınmaktadır. ITF ayrıca İran kültürü hakkında farklı dillerde çok sayıda kitap yayınlamaktadır.³⁴⁶

5.1.1.1.2. İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı (IRNA)

IRNA İran'ın resmi haber ajansıdır. Kültür ve İslami İrşat Bakanlığı'na bağlıdır. 1934 yılında İran Dışişleri Bakanlığı tarafından "Fars Ajansı" ismiyle ülkenin resmi haber ajansı olarak kurulmuştur. Devrimin ardından bu isim 1981 yılında "İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı" olarak değiştirilmiştir. Ajans web yayınına İran'da ilk

³⁴⁶ "About Us", **Islamic Thought Foundation**, (Çevrimiçi)
<http://www.itf.org.ir/web/english/showitem.aspx?cid=11&h=13&f=14&pid=192>, 22 Haziran 2014.

geçen kurumlardan biridir. 23 Mart 1997 yılında kendi web sitesini açmıştır.³⁴⁷ Bugün ajansın web sitesi İngilizce, Arapça, İspanyolca ve Türkçe olmak üzere 4 dilde içeriğe sahiptir.

Politika, ekonomi, kültür-sanat ve spor alanlarında haber üreten ajans, yazılı ve görsel olarak yurt içi ve yurt dışındaki gelişmeleri kapsayacak şekilde çok sayıda günlük haber servisi yapmaktadır. Yurt dışında çok sayıda ofisi bulunan ajans dış politika alanında bölgesel haberlere de ciddi önem vermektedir. Ajansa bağlı olarak çıkan yayınlar arasında Arapça El-Vefak gazetesi ve İngilizce İran Daily gazetesi bulunmaktadır.

5.1.1.3. İran Hac ve Ziyaret Kurumu

İran'ın hac işlerini yöneten ve dini yerlere ziyaretleri düzenleyen İrşat Bakanlığına bağlı bir kurumdur. Kurum, Mekke ve Medine'ye olduğu gibi Şii Müslümanlar için önemli olan Kerbela, Necef, Kum, Bağdat, Meşhed, Şiraz, İsfahan, Samarra, Hilla gibi kentlerde Şiilerce kutsal sayılan yerlere kabileler gönderir. İmam Ali Türbesi, İmam Rıza Türbesi, El-Askeri Camii, Fatıma Masume Türbesi gibi yerler bunlar arasındadır.

5.1.2. İslami Tebliğ Teşkilatı (İTT)

Devrim ihracı misyonunun kültürel boyutu ile ilgilenen en önemli kurumlardan biridir. İTT 1981 yılında devrimi İran'ın içinde ve dışında duyurma amacıyla kurulmuştur. Örgüt esas olarak "kültürel devrim ihracı" ile ilgilenmiş ve bunda nispeten başarılı olmuştur. Devrimi kültürel olarak ihraç etmek amacıyla İngilizce, Arapça, Almanca, Fransızca, Türkçe, Urduca, Kürtçe, Hintçe ve diğer pek çok dilde kitaplar yayınlamıştır.³⁴⁸ Kurum Ayetullah Humeyni'nin emriyle ve ona bağlı olarak kurulmuştur. İran İslam Cumhuriyeti Rehberlik Makamına bağlıdır.

³⁴⁷ "Islamic Republic News Agency", **Wikipedia**, (Çevrimiçi)
http://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_Republic_News_Agency, 22 Haziran 2014.

³⁴⁸ Bülent Keneş, **Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör**, s. 41.

5.1.3. İslami Tebliğ Ofisi

İran Devrimi'nden hemen sonra devrimin lideri Ayetullah Humeyni'nin emriyle 1979 yılında oluşturulan kurum, devrim sonrasında kurulan ilk tebliğ amaçlı ve kültürel kurumdur.³⁴⁹ Başta dini eğitim merkezi olan Kum şehrindekiler olmak üzere İran'daki bütün dini eğitim kurumları ve medreseler bu ofise bağlıdır. İran'da dini kurum ve şahsiyetlerin bütün sosyal ve siyasal alanlardaki etkisi dikkate alındığında İslami Tebliğ Ofisi'nin önemi de kolayca anlaşılmaktadır. Kurum doğrudan dini lider Hamaney'e bağlı olup yetkilileri dini lider tarafından tayin edilmektedir.³⁵⁰

Yerel bir dini kurum olmasının yanında İslami Tebliğ Ofisi aynı zamanda uluslararası olarak da İran'ın çıkarlarına hizmet vermekte ve İran'ın dini etkisini artırmasına yardımcı olmaktadır. Diğer ülkelerden gelen Şii'lere İran'ın dini yaklaşımını telkin eden kurum Hamaney'in şahsını ve dünya görüşünü temel alarak sosyal yardım çabalarını sürdürmektedir.³⁵¹ Bu doğrultuda örneğin Pakistan'ın en büyük öğrenci topluluklarından biri olan **İmamiye Öğrenci Teşkilatı'ndan** (İÖT) gelen Pakistanlı Şii öğrenciler ofisin uluslararası aktivitelerinde güçlü bir şekilde öne çıkmaktadır. Kurum, İÖT öğrencilerini misafir etmekte ve onların dini eksikliklerini gidermeye çalışmaktadır.³⁵²

5.1.3.1. Kum İlim Havzası

İran'ın Kum şehri Şii İslam'ın Necef ile birlikte en önemli iki eğitim merkezinden biridir. Kum'da bugün 50'yi aşkın okul bulunmaktadır. "Havza-i İlmiye", "Feyziye", "Masumiyye" ve "Hüccetiye" bunlardan bazılarıdır.³⁵³ Bu okulların yanı sıra 250'ye

³⁴⁹ "Islamic Propagation Office of the Islamic Seminary of Qom", **Tebyan**, 19 Haziran 2005, (Çevrimiçi) <http://english.tebyan.net/newindex.aspx?pid=27156>, 22 Haziran 2014.

³⁵⁰ Abdullah Yeğin, **İran Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Ankara, SETA Yayınları, 2013, s. 61.

³⁵¹ Alex Vatanka, "The Guardian of Pakistan's Shia", **Current Trends in Islamist Ideology**, Vol: 13, 2012, s. 11.

³⁵² **A.g.m.**

³⁵³ Şule Altundağ, "Caferi İmamlar", **Aksiyon**, 11 Ekim 2004, (Çevrimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-15046-34-caferi-imamlar.html>, 22 Haziran 2014.

yakın eğitim-araştırma merkezi ve kütüphaneyi bünyesinde barındırmaktadır. Havzada önemli miktarda yabancı olmak üzere çok sayıda öğrenci eğitim almaktadır.

5.1.3.2. Hüccetiye Medresesi

Hüccetiye Medresesi Kum şehrinde, meşhur dini liderlerden Ayetullah Hüccet tarafından kurulmuş bir okuldur. Devrimden sonra Ayetullah Muntazarî burayı uluslararası bir dini okula dönüştürmüştür. Bu medrese, İran'da olmasına rağmen yabancı öğrenciler çok sayıdadır. Devrimin ilk günlerinde yabancı ülkelere ve özellikle Afrika'dan çok sayıda öğrenci medreseye gelmiştir. Okulun amacı eğitim yoluyla devrim ihracını gerçekleştirmektir.³⁵⁴

5.1.4. İran Kültürel Miras, El Sanatları ve Turizm Kurumu

İran hükümeti tarafından finanse edilen ve yönetilen kurum 1985 yılında 11 farklı kurumun bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Ülke çapında kuruma bağlı çok sayıda müze komplekslerini denetleyen bir eğitim ve araştırma enstitüsü olarak faaliyet göstermektedir.³⁵⁵

Kurumun görevlerinden bazıları şunlardır:

-Geçmişten kalan eserlerin incelenmesi için araştırma programları hazırlamak ve uygulamak,

-Arkeolojik bölgelerin, tepelerin ve yapıların belirlenip incelenmesi ve onların toplu kataloglarının hazırlanması, ülkenin arkeolojik haritasının çıkarılması.

³⁵⁴ Bülent Keneş, **Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör**, s. 41.

³⁵⁵ "Cultural Heritage, Handcrafts and Tourism Organization", **Wikipedia**, (Çevrimiçi) http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_Heritage,_Handcrafts_and_Tourism_Organization, 22 Haziran 2014.

- Arkeolojik araştırmalar ve bilimsel kazılar yapmak,
- Geleneksel sanatların araştırılmasına zemine hazırlayıp, onları korumak ve ilerletmek için gereken olanakları hazırlamak,
- Taşınabilir ve taşınamaz tarihi eserleri ulusal eserler listesine ve ilgili listelere kaydetmek,
- Kültürel-tarihi değere sahip ve kültürel miras sayılan tüm malları belirleyip, yetkili merciler kanalıyla tasarrufuna almak,
- Kültürel-tarihi eserlerin, yapıların ve koleksiyonların korunması, onarımı ve restorasyonu yapmak üzere gereken projeleri hazırlayıp uygulamak,
- Ülke genelinde müzeler kurmak, mevcut müzeleri geliştirmek ve idare etmek,
- Bilimsel hizmetler vermek amacıyla ülkenin kültürel miras ve arşiv merkezini oluşturmak,
- Basın-yayın yoluyla yapılan araştırmaları ve kültürel miras değeriğini ülke genelinde ve uluslararası platformda tanıtmak,
- İran'ın tarihi eser ve yapılarını tanıtan bir ansiklopedi yayınlamak,
- Kültürel mirasın muhtelif alanlarında araştırma çalışmalarını genişletmek, araştırmacı ve sanatçıları teşvik etmek,
- Kültürel mirası belirleme, koruma ve yaşatma faaliyetlerine halkın katılımını teşvik etmek,
- Ülke genelinde kültürel miras toplulukları oluşturmak ve yaygınlaştırmak,

-Ülke içi ve dışındaki, özellikle İslam ülkelerindeki ilgili kurum ve birimlerle ilişki kurmak ve bilimsel alışverişte bulunmak amacıyla gereken kongre ve seminerleri düzenlemek.³⁵⁶

5.1.5. İran Radyo Televizyon Kurumu (IRIB)

İran'ın devlet yayıncılığını yapmakla görevli tek kuruluştur. İran'da bu kurum harici özel kanalların çalışması yasaktır. “İran Milli Radyo Televizyon Kurumu” adıyla bilinen kurum İran devriminden sonra “İran İslam Cumhuriyeti Ses ve Görüntü Kurumu” olarak ad değiştirmiştir.³⁵⁷ İran Radyo Televizyon Kurumu başkanının atanması ve azli, İran Anayasası'nın 175. Maddesine göre dini lider tarafından gerçekleştirilmektedir.³⁵⁸

İran Radyo Televizyon Kurumu 8 ulusal, 30 bölgesel ve 10 uluslararası olmak üzere 48 televizyon kanalını ve “Dünya Servisi” yayınlarıyla birlikte çok sayıda radyo kanalını bünyesinde taşımaktadır. İran'ın yurt dışına yönelik yayınlar yapan uydu kanalları şunlardır: Avrupa'da yaşayan İranlılara yönelik Farsça yayın yapan Cam-1 Cem 1, Amerika'da yaşayan İranlılara yönelik Farsça yayın yapan Cam-1 Cem 2, Asya ve Pasifik'te yaşayan İranlılara yönelik Farsça yayın yapan Cam-1 Cem 3, 24 saat Arapça yayın yapan El-Âlem haber kanalı, daha çok dini ve mezhebi yayınlar yapan Arapça El-Kevser kanalı, Fransızca, Azeri Türkçesi ve Boşnakça yayın yapan Seher 1, İngilizce, Kürtçe ve Urduca yayın yapan Seher 2, 24 saat İngilizce yayın yapan haber kanalı Press TV, Arapça yayın yapan film ve belgesel kanalı İ TV, İspanyolca yayın yapan Hispan TV.³⁵⁹

³⁵⁶ “Kültürel Miras Kurumu”, **İran Kültür Evi**, (Çevrimiçi) <http://www.irankulturevi.com/turkce/kurum/miras.htm>, 22 Haziran 2014.

³⁵⁷ “İran Radyo Televizyon Kurumu”, **Wikipedi**, (Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_Radyo_Televizyon_Kurumu, 22 Haziran 2014.

³⁵⁸ **İran İslam Cumhuriyeti Anayasası**, a.g.e. , s. 102.

³⁵⁹ Abdullah Yeğin, a.g.e. , s. 76.

5.1.5.1. İran Radyo Televizyon Kurumu Dünya Servisi (IRIB World Service)

IRIB Dünya Servisi, İran'ın resmi, uluslararası yayın yapan radyo şebekesidir. Dünya Servisi bugün aralarında Türkçe de olmak üzere 30 dilde yayın yapmaktadır.³⁶⁰

5.1.5.2. El-Âlem

İran'ın Arap dünyasına yönelik olarak kurduğu 24 saat Arapça yayın yapan uydu kanalıdır. 2003 yılı Şubat ayında ABD'nin Irak'ı işgaliyle eş zamanlı olarak kurulmuştur. Dünyada kırktan fazla yerde elli muhabiri ve Tahran, Beyrut, Şam ve Bağdat'ta olmak üzere dört resmi bürosu bulunan kanalın amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- Siyasi gelişmeler ile birlikte bölgesel ve küresel hadiseler hakkında hızlı ve şeffaf bilgi yaymak.
- Müslümanların maruz kaldığı problemlerin tarihsel kökenlerini incelemek ve bunları çözmek için mümkün olan yöntemleri tartışmak.
- Batı'nın taraflı haber emperyalizmine karşılık olarak aktif bir medya anlayışı benimsemek.
- Bölge ülkelerinin ortak çıkarlarını, ideallerini ve kültürel kimliklerini tek bir çatı altında uzlaştırmak.³⁶¹

İran'ın Arap coğrafyasındaki yumuşak gücü, Arapça kanal ve radyolarla artma eğilimi taşımaktadır. Örneğin El-Âlem, Suudi Arabistan ve Bahreyn'deki Şiiiler üzerinden psikolojik savaş yürütmektedir. Bahreyn ve Suudi Arabistan'ın petrol bölgesindeki Şii isyanlarında İran'ın parmağı konuşulmaktadır. Bahreyn, Şii protestoları tahrik ettiği gerekçesiyle El-Âlem kanalını suçlamıştır. Suudi Arabistan, çok sayıda Şii bulunan petrol bölgesindeki karışıklıklardan ötürü dolaylı olarak İran'ı suçlamıştır. El-Âlem,

³⁶⁰ **IRIB World Service**, (Çevrimiçi) <http://worldservice.irib.ir/>, 22 Haziran 2014.

³⁶¹ "About us", **Al Alam**, (Çevrimiçi) <http://en.alalam.ir/aboutus>, 22 Haziran 2014.

bölgedeki huzursuzluklara dair agresif bir yayın izlediği için Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki Şiiler arasında popüler bir kanal haline gelmiştir. El-Âlem sık sık amatör çekimlerle iddia edilen polis şiddetine dair görüntüler yayınlamıştır. Birçok Şii, El-Arabiya ve El-Cezire'nin protestolara az yer vermesinden ötürü El-Âlem kanalını izlediklerini söylemiştir.³⁶²

5.1.5.3. Seher TV

IRIB'e bağlı olan Sahar Universal Network'ün iki kanalı Seher 1 ve Seher 2 TV'den oluşmaktadır. 1997 yılında İngilizce olarak yayın hayatına başlamıştır. Seher 1 TV Fransızca, Azeri Türkçesi ve Boşnakça; Seher 2 TV ise İngilizce, Kürtçe ve Urduca yayın yapmaktadır. Bütün kanalların yayın akışı 3'er programdan oluşmakta olup sosyal, siyasi ve dini içeriktedir. Örneğin Azeri yayında "İlahi Hayat" isimli dini program, İngilizce yayında "İran Seyahat Rehberi" programı yer almaktadır.³⁶³

5.1.5.4. Hispan TV

21 Aralık 2011 tarihinde kurulan kanal, İspanyolca yayın yapmaktadır. Hispan TV, Ahmedinejad döneminde Latin Amerika ülkeleriyle ilişkilerin geliştiği bir zamanda yayın hayatına başlamıştır. Kanal özel olarak Latin Amerika ve Ortadoğu'ya odaklanmakla birlikte genel olarak dünya haberlerine ağırlık vermektedir. Kanalın Avrupa'da, Ortadoğu'da, ABD'de ve tüm Latin Amerika başkentlerinde muhabirleri bulunmaktadır.³⁶⁴ Hispan TV, Ortadoğu'dan yayın yapan ilk İspanyolca kanaldır.

Hispan TV, Latin Amerika ve İran halkları arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda, Batı'nın Ortadoğu'daki ve Latin Amerika'daki olayları tek taraflı yansıtan yayın anlayışına karşı bir alternatif iddiasındadır.³⁶⁵

³⁶² "Battle of the box", **The Gulf**, Ocak 2012, (Çevrimiçi) <http://www.thegulfonline.com/Print.aspx?ArtID=4238>, 22 Haziran 2014.

³⁶³ **Sahar TV Universal Network**, (Çevrimiçi) <http://www.sahartv.ir/>, 15 Ekim 2015.

³⁶⁴ Massimo Di Ricco, **a.g.m.**, s. 8.

³⁶⁵ **A.g.m.**, s. 2.

Haber programlarının dışında, kanal programlarını iki kısma ayırmak mümkündür. Bir tarafta özellikle dini hayata dikkat çeken, İran ve İran toplumunu yansıtan programlar bulunurken, öte yanda ekonomik, siyasi ve toplumsal konuları tartışan stüdyo programları göze çarpmaktadır. “İran” ve “İran Hoy” gibi; Pers mirası, İran kültürü ve tarihinden günümüz İran’ıyla ilgili konulara kadar çok geniş kapsama sahip programların yanı sıra “Dialogo Abierto” gibi Latin Amerika’da Müslüman kadınların rolü, tesettür, dini yaşam vb. konuları ele alan, İmam Mehdi’nin hayatından bahsedilen programlar bulunmaktadır.³⁶⁶

5.1.5.5. Press TV

İran Radyo Televizyon Kurumu’nun 24 saat İngilizce yayın yapan kanalıdır. 2 Temmuz 2007’de yayına başlamıştır. Press TV; BBC, CNN ve Fox News gibi kanallara alternatif olmak amacıyla kurulmuştur.

5.1.5.6. El-Kevser TV

2006 yılında yayına başlayan El-Kevser TV, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki Arap izleyicilere yönelik olarak dini ve kültürel içerikli yayın yapmakta olan bir kanaldır. Kanalin temel amacı Şiiliği tanıtmaktır.

5.1.6. İran Kızılay Kurumu

İran Kızılay Kurumu, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Kurumları Federasyonu’nun bir üyesidir. 1923 yılında kurulmuş, 1927 yılında Kızılhaç Kurumu ile birleştirilmiş olan kurum İran Devrimi’nden sonra 1980 yılında ismini İran Kızılay Kurumu olarak değiştirmiştir.³⁶⁷

³⁶⁶ A.g.m., s. 9.

³⁶⁷ “A brief history of the Iranian Red Crescent Society”, **Iranian Red Crescent Society**, 9 Nisan 2013, (Çevrimiçi) <http://rcs.ir/en/?p=896>, 22 Haziran 2014.

İran’da geniş ölçekli sağlık faaliyetleri yürüten, çok sayıda ambulans, özel yardım aracı ve helikopterleri bulunan kurum sağlık merkezleri ve eczaneler açmak gibi faaliyetleri kendi kaynaklarına dayalı olarak yürütmektedir. Kurum aynı zamanda dış ülkelere yönelik çok yardım faaliyetine imza atmıştır. Afgan halkına yönelik tedavi ve ilaç yardımı vb. faaliyetlerle İran’ın Afganistan’daki etkinliğine katkı sağlayan kurum büyük çaplı felaketlerin ardından hemen her bölgeye yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Örneğin 2013 yılı Eylül ayında gerçekleşen Pakistan depreminin ardından İran Kızılay’ı; 400 çadır, 1500 battaniye ve 400 su geçirmez örtüden müteşekkil 92.000 dolar tutarında 23 tonluk malzemeyi Pakistan Kızılay’ına teslim etmiştir.³⁶⁸

5.1.7. Farabi Sinema Vakfı (FCF)

1983 yılında Kültür ve İslami İrşat Bakanlığı’nın alt kuruluşu olarak kurulan FCF, film prodüksiyonu gerçekleştirmekte ve İslamcı değerlerin ve devrimci ideallerin filmler vasıtasıyla yayılması için çalışmaktadır.³⁶⁹

Farabi Sinema Vakfı, ilk başta film yapımcılığını önüne hedef olarak koymamışsa da ilerleyen süreçte ulusal sanayinin zayıflıklarını da hesaba katarak ideolojik filmlerin yapımına ve yapım ortaklığına el atmıştır. Asıl görevi sinema aygıtlarının bakımını yapmak, projelere destek temin etmek ve 1996’ya kadar film ithalatı ve ihracatı üzerinde tekel rolü oynamak olmuştur. Kurum, ulusal film sanayiinin korunmasına çok büyük katkıda bulunmuştur.³⁷⁰ Farabi Sinema Vakfı, film projelerine destek olmakta, hammadde temin etmekte ve kamera ekipmanı sağlamaktadır.

³⁶⁸ “Iranian Red Crescent humanitarian aid for quake victims in Pakistan”, **Iranian Red Crescent Society**, 12 Ekim 2013, (Çevrimiçi) <http://rcs.ir/en/?p=2129>, 22 Haziran 2014.

³⁶⁹ Bülent Keneş, **Hasan Sabbah’tan Bugüne İran ve Terör**, s. 41.

³⁷⁰ Agnes Devictor, “Klasik Araçlar Özgün Hedefler: İran İslam Cumhuriyeti’nde Sinema ve Kamu Politikası, (1979-1997)”, **Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik**, Ed. Richard Tapper, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s. 85.

İran sinemasını tüm dünyaya tanıtmak ve pazarlamak da Farabi Sinema Vakfı'nın görevleri arasındadır. İran sinemasının yurtdışındaki ana temsilcisi olarak İran filmlerini festivallerde sunmak ve farklı ülkelerde gösterime sokmak da bu doğrultuda kurumun faaliyetleri arasındadır.³⁷¹ Farabi Sinema Vakfı'nın alt kuruluşlarından olan "Festivaller Sekreterliği", Uluslararası Fecr Film Festivali (1983'ten beri) ve Çocuk Filmleri Festivalini (1990'dan beri) düzenlemektedir.³⁷² Fecr Film Festivali dünya sinemasından çok sayıda yönetmenin ve filmin katıldığı İran'ın en önemli film organizasyonudur.

5.1.8. İmam Humeyni Yardım Vakfı (İHYV)

İran Devrimi'nin zaferinden 22 gün sonra 5 Mart 1979'da kurulmuş devlet destekli bir yardım kurumudur. Kurumun merkez konsey üyeleri dini rehber tarafından seçilmiş ve atanmış 5 kişiden oluşmaktadır. Ülke içindeki ihtiyaç sahiplerine yardım amaçlı kurulan vakıf aynı zamanda İran dışındaki ülkelerle de ilgilenmektedir. İran dışındaki ülkelerde de rejimin politikaları dâhilinde yardım faaliyetlerini sürdürmektedir.³⁷³

İran'ın en büyük yardım kuruluşu olarak İHYV, İran dışında oldukça faal bir örgüttür. Özellikle Afganistan'daki yardım faaliyetleriyle İran'ın yumuşak gücüne önemli katkı sağlamaktadır. İHYV, Afganistan'a 32 milyon dolar ödenek tahsis etmiştir. Vakıf Afganistan'da sağlık merkezleri, tedavi merkezleri kurup, gençler için mesleki eğitim merkezleri kurmuştur. 42 bin Afganlı yoksul aileye yardım yapan kurum ayrıca 12 bin Afganlı öğrenciye de burs vermektedir.³⁷⁴ İHYV, Tacikistan'da da 1995 yılından beri faaliyet göstermektedir. Burada özellikle dul ve yetimlere yönelik yardım faaliyetlerinde bulunan kurum yeni evlenenlere çeyiz yardımı yapmakta ve iftar

³⁷¹ "About Us", **Farabi Cinema Foundation**, (Çevrimiçi)

http://www.fcf.ir/en/index.php?option=com_content&view=article&id=62&Itemid=55, 22 Haziran 2014.

³⁷² "Farabi Sinema Kurumu", **İran Kültür Evi**, (Çevrimiçi) <http://www.irankulturevi.com/lang-tr-FarbiSinemaKurum.cgi>, 22 Haziran 2014.

³⁷³ "Constitution", **Imam Khomeini Relief Foundation**, (Çevrimiçi) <http://www.emdad.ir/en/constitution.asp>, 22 Haziran 2014.

³⁷⁴ "İran İslam cumhuriyetinin Afganistan'a yardımları", **IRIB Türkçe**, 15 Ocak 2013, (Çevrimiçi) <http://turkish.trib.ir/makaleler/siyasi-makaleler/item/273545-iran-islam-cumhuriyetinin-afganistan-a-yard%C4%B1mlar%C4%B1>, 22 Haziran 2014.

organizasyonları gibi çeşitli faaliyetler yürütmektedir.³⁷⁵ İHYV ayrıca Filistin, Pakistan, Lübnan, Somali ve Azerbaycan gibi çok sayıda ülkeye yardım faaliyetlerinde bulunmuştur.

5.2. Resmi Olmayan Kurumlar

5.2.1. Sadi Şirazi Kültürel Vakfı

Vakıf direkt olarak İslami Kültür ve İlişkiler Teşkilatı tarafından finanse edilmektedir. Vakıf Arnavutluk'ta İran'la ilgili organizasyon ve aktiviteler düzenlemektedir. Sadi-i Şirazi anma töreni gibi etkinlikler ve seminer programlarıyla Arnavutluk ve İran arasındaki kültürel ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu organizasyonlarda İranlı devlet adamları ve önemli şahsiyetler de konuşmacı olarak yer almaktadır.

5.2.2. İran Miras Vakfı

1995 yılında kurulan İran Miras Vakfı, İran'ın kültürel mirasını korumak ve geliştirme amaçlı faaliyetler düzenleyen İngiltere'de kayıtlı, kar amacı gütmeyen, siyasi olmayan sivil bir kurumdur.

Pers dünyasının ve İran'ın sanatını, dilini, tarihini ve kültürünü korumak ve geliştirmek amacıyla sergiler, konferanslar vb. aktiviteler düzenleyen ve akademik yayın ve çalışmalara imza atan kurum İngiltere, Avrupa ve Kuzey Amerika'da dünyaca ünlü üniversiteler ve müzelerle işbirliğini sürdürmektedir. Bu kurumların arasında İngiltere'de British Museum, Cambridge Üniversitesi ve Edinburgh Üniversitesi bulunmaktadır.³⁷⁶ Kurum, Uluslararası İran Çalışmaları Topluluğu (ISIS) ile birlikte iki senede bir olmak üzere "İran Çalışmaları Konferansı" düzenlemektedir.

³⁷⁵ Bruno De Cordier, "Shiite Aid Organizations in Tajikistan", **ISIM Review**, No: 19, Spring 2007, s. 10.

³⁷⁶ "About", **Iran Heritage Foundation**, (Çevrimiçi) <http://iranheritage.org/organisation.htm>, 22 Haziran 2014, "About Us", **IHF America**, (Çevrimiçi) <http://ihfamerica.com/about-us/>, 22 Haziran 2014.

Bu konferanslardan dokuzuncusu 2-4 Ağustos 2012 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenmiştir.

5.2.3. Fars Haber Ajansı (FHA)

2003 yılında faaliyete geçmiştir. Ajans “bağımsız” olduğunu söylemekteyse de İran’ın yarı resmi haber ajansı olarak bilinmektedir. Ajansın internet sitesi Arapça, Farsça, Türkçe ve İngilizce olmak üzere 4 dilde yayın yapmaktadır.

5.2.4. Mehr Haber Ajansı (MNA)

Mehr Haber Ajansı, 2003 yılı Haziran ayında Farsça ve İngilizce olarak yayın hayatına başlamış özel bir medya kuruluşudur. Ajansın Arapça yayını 2004 yılı Ocak ayında başlamıştır. MNA şu anda Farsça, İngilizce, Arapça, Türkçe, Urduca ve Almanca olmak üzere 6 dilde yayın yapmaktadır.³⁷⁷

5.2.5. İran Kitap Haber Ajansı (IBNA)

Kendilerini “dünyanın ilk ve tek profesyonel kitap haber ajansı” olarak tanımlayan ajans, özel bir kurum olan Hane-yi Kitab’a (İran Kitap Evi) bağlı olarak faaliyetlerini yürütmektedir. Ajans kendi sitesinde, haberlerin yanı sıra kitap veya kitaplarla ilgili konularda resmi veya özel yayıncılarla yaptığı özel röportaj, söyleşi, kitap eleştirileri, analiz ve incelemelere de yer vermektedir. Ajans Türkçe, İngilizce, Arapça, İspanyolca, Farsça ve Tacikçe olmak üzere 6 dilde yayın yapmaktadır.³⁷⁸

³⁷⁷ “About us”, **Mehr News Agency**, (Çevrimiçi) <http://en.mehrnews.com/aboutus>, 22 Haziran 2014.

³⁷⁸ “Hakkımızda”, **İran Kitap Haber Ajansı**, (Çevrimiçi) <http://www.ibna.ir/vsdf%60-da-irwfp,k,w6a.ip.yd0xwx.html>, 22 Haziran 2014.

SONUÇ

Dünyanın en kadim ve önemli medeniyet merkezlerinden biri olan, köklü bir tarihi ve kültürel birikime sahip olan İran'ın önemli yumuşak güç unsurları bulunmaktadır. İran, kendisine uygulanan izolasyonu kırmak ve dünya politikasında etkinliğini artırabilmek için yumuşak güç politikaları geliştirmiştir. Bu politikaları incelemeyi amaçlayan çalışmamızın vardığı sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Kabaca 110 milyonluk bir nüfus tarafından konuşulan Farsça, köklü İran edebiyatı ve modern sanatlar alanında İranlı film yönetmenlerinin uluslararası şöhreti ve kazandığı takdirle yurtdışına açılan İran Sineması, İran'ın yumuşak güç kaynaklarının kültürel kısmını oluşturmaktadır. Ülkelerinin siyasi olarak bozuk imajına rağmen İranlı sanatçılar, İran'ı yurtdışında başarıyla temsil etmekte ve olumsuz algıyı düzeltme fırsatı sunmaktadırlar. İran'ın önemli kültürel diplomasi faaliyetleri sinema yoluyla gerçekleşmektedir. Sinema, ülkenin tanıtımı için önemli bir araç haline gelmiştir.

- İran, dini ve siyasi değerlerini de bir cazibe unsuru haline getirmeye çalışmıştır. Velayet-i fakih prensibi doğrultusunda Şiiliğin İran'a özgü yorumunun ve İslami yönetimin, İran'ın İslam dünyasında elindeki kozlardan bir kısmını oluşturduğu söylenebilir. "İslam İnkılabı", gerçekten de İran'a özgü olmuştur. Modern zamanlarda "İslam devrimi" denilen bir hareket sonucunda kurulan ilk İslami devlet İran İslam Cumhuriyeti olmuştur. Ne var ki devrimin üzerinden uzun bir zaman geçmiştir ve devrim ihracı politikası da zamanla etkisini kaybetmiştir. İran bu noktada ABD-Batı ve İsrail karşıtı retoriği kullanarak Müslüman dünyanın desteğini ve ilgisini kazanmaya çalışmıştır. Sahada yapılan anket çalışmalarının gösterdiği üzere Ortadoğu'da bir numaralı tehdit olarak İsrail ve ABD görülmektedir. İran'ın bu noktada anti-Amerikancı tutumu ve İsrail'in varlığına gayri meşruluk atfeden radikal söylemi İran'ın yumuşak gücüne katkı sağlamıştır. Nükleer çalışmalarıyla nedeniyle Batı'ya kafa tutan profil çizmesi de İran'ın Ortadoğu'daki halklar üzerindeki itibarını artırmıştır. Fakat Fars kimliği ve Şii İslam nedeniyle bilhassa Arap dünyasında ve

çoğunluğu Sünni olan İslam dünyasında İran'ın yumuşak gücünü etkin bir şekilde kullanma ihtimali zayıflamaktadır.

- Arap dünyasında ABD ve İsrail karşıtı retoriği kullanan, Filistin'deki direnişçi örgütlere askeri ve lojistik destek sağlayarak etkinliğini artırmak isteyen İran, Orta Asya'da pragmatik bir politika izleyerek İslamcı hareketlere destek vermekten kaçınmıştır. İran Orta Asya devletleriyle ekonomik ilişkilerini güçlendirmeye çalışmış ve Orta Asya'nın jeopolitik avantajından faydalanmak istemiştir. Bu noktada Ekonomik İşbirliği Örgütü, bölgesel bir işbirliği örgütü olarak İran'a önemli fırsatlar sunmaktadır. İran Orta Asya'da Afganistan ve Tacikistan'a özel bir önem vermektedir. Bu üç ülkenin Farsça konuşulan ülkeler olması ve derin tarihi ve kültürel bağlar İran için önemli bir yumuşak güç imkânı oluşturmaktadır. İran bu doğrultuda Farsça Konuşan Ülkeler Birliği kapsamında ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

- İran, Latin Amerika ülkeleri ile anti Amerikancı ideolojik yakınlıktan ve üçüncü dünyacı söylemlerden faydalanarak iyi ilişkiler geliştirmiş ve aktif bir dış politika izleyerek önemli bir partner konumuna yükselmiştir. Latin Amerika'ya üst düzey ziyaretlerin artması İran'ın bölgeye özel bir önem gösterdiğinin kanıtıdır. İran ideolojisine daha uzak Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerle ekonomik ilişkilere önem verip sorunlu ekonomisi için bir alternatif yaratmaktadır. Ekonomik olarak daha az gelişmiş, ideolojik yakınlığı bulunan Latin Amerika ülkeleri ile ise İran, bu ülkelerdeki yatırım olanaklarını kullanarak ve dış yardımlarda bulunarak yumuşak gücünü artırmak istemiştir. İran ayrıca "Hispan TV" adlı televizyon kanalını yayına sokmuş ve Ortadoğu'dan yayın yapan ilk İspanyolca kanal bir İran televizyonu olmuştur. Bu kanal kültürel ve dini programlarla İran kültürünü Latin Amerika'ya tanıtmaktadır.

- İran'ın ekonomik ambargolara maruz kalması ticaret için yeni alternatifler geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu noktada Orta Asya ve Latin Amerika ülkeleri ile olduğu kadar Afrika politikası da İran için önem kazanmaktadır. Devrimden hemen sonra İran'ın geleneksel ekonomik partnerleriyle arasında baş gösteren sorunlar ve üçüncü dünyacı dış politika anlayışı, İran'ın Afrika ile ilişkilerinin yeni olmadığını

göstermektedir. İran Afrika politikasında bağlantısızlık hareketini de kullanarak yeni açılımlar geliştirmek istemiştir. İran'ın Bağlantısızlar Hareketi liderliği bu noktada avantaj sağlamıştır. Ayrıca kıtadaki Müslüman nüfus da İran'ın ilgisini çekmektedir. Çoğunluk Sünni olmasına rağmen, Nijerya örneğinde İran devrimi sonrasında Şii nüfus büyük bir artış göstermiştir. Şeyh İbrahim Zakzaki ve Nijerya İslami Hareketi İran'ı manevi önder kabul etmektedir. Bu hareket için en önemli dini figür Ayetullah Humeyni'dir. Bu örnekte olduğu gibi İran'ın Afrikalı Şiiler üzerindeki etkinliği de göz ardı edilmeyecek hususlar arasındadır. İran ayrıca kıtanın zayıf ekonomisini ve yardıma muhtaç yapısını göz önüne alarak yatırım ve dış yardımlarla yumuşak gücünü artırmak istemiştir.

- İran Şii dünyası için kendisini önemli bir lider olarak kabul etmektedir. Fakat Kum ve Necef Havzası arasındaki rekabet ve Necef'in karizması İran'ın Şiiler üzerindeki etkinliğini sınırlamaktadır. İran Devrimine kadar Şiiler için temel eğitim merkezi Necef havzası olmuştur. Fakat devrimden sonra İran'ın siyasi konumu nedeniyle Kum havzası öne çıkmaya başlamıştır. Ancak tarihi Necef havzası ve Şiiler üzerindeki etkisi, Ayetullah Sistani'nin velayet-i fakih prensibini benimsememesi ve geleneksel yaklaşıma bağlı kalması İran'ın yumuşak gücünü zedeleyen hususlar arasında yer almaktadır. Sistani siyasetten uzak bir yaklaşımı benimsemektedir ve en çok takipçiye sahip mercii konumundadır. Şiiler için merciiyet konusu çok önemlidir ve bu konuda İran ve Irak'ın rekabet halinde olduğunu söylemek mümkündür.

- Lübnan'da Hizbullah, Afganistan'da Şii Hazaralar ve Irak'ta Irak Yüksek İslam Konseyi, İran'dan ve onun siyasi sisteminden etkilenen örgüt, parti ve topluluklar arasında yer almaktadır. Bu da İran'ın Lübnan, Irak ve Afganistan gibi önemli bölge ülkelerinin siyasi yapısında etkisinin olduğunu göstermektedir. İran devriminin ezilmiş ve baskı altında kalmış Şiiler için ilham verici olması da İran'ın yumuşak gücünü besleyen temel hususlardan biridir. Özellikle Körfez Şiilerine yönelik İran propagandası her daim Körfez yönetimleri üzerinde bir tehdit kaynağı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu rejimlerin Şiilere baskı uygulaması ve siyasi sistemin dışına itmesi onları İran'a yaklaştırmaktadır. Bu noktada İran televizyon kanallarının Körfez

bölgesine yönelik kışkırtıcı yayınları da İran'ın bu bölgedeki Şiileri etkilemeye yönelik faaliyetleri arasındadır.

- Medya ve iletişim alanında İran'ın 2000'li yıllarda bir atılım gerçekleştirdiği görülmektedir. Özellikle Ahmedinejad döneminde yurtdışına yayın yapan önemli televizyon kanalları kurulmuştur. İran Radyo Televizyon Kurumu'na bağlı bu kanallar İran'ın yumuşak güç aktörleri arasında yer almaktadır. Araplara yönelik El-Âlem TV, İran CNN'i diyebileceğimiz Press TV, Latin Amerika'ya yönelik Hispan TV, İran'ın önemli medya araçları haline gelmiştir.

- İnsani yardım kuruluşlarının İran'ın yumuşak gücüne önemli katkılar sağladığı görülmüştür. Dünyanın birçok bölgesindeki felaketzedelere yardım gönderen, sağlık merkezleri ve hastaneler kuran, eğitim merkezleri oluşturup ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunan İran Kızılay'ı ve İmam Humeyni Yardım Vakfı, İran'ın etkinliğini artıran kurumlar arasında yer almaktadır. İranlı sivil kurumlar ise etkinliğini Balkanlara kadar taşımıştır.

Vardığımız bu sonuçlar ile birlikte, yumuşak güç konusunda önemli imkânlarla sahip olmasına rağmen İran bu yarışta tek başına değildir. Tarihi ve kültürel mirası ve demokratik, laik bir devlet olarak İslam dünyasında modernizmi temsil eden Türkiye'nin haricinde, Suudi Arabistan ve Mısır da İslam dünyasında söz sahibi ülkeler olarak yumuşak güç denkleminde yer almaktadırlar. Ayrıca İran'ın yumuşak güç imkânlarının aynı zamanda belli dezavantajlar da oluşturduğu gözden kaçmamalıdır. İran Şiiliğin İmamiye ekolüne mensuptur ve İslam dünyasının çoğunluğu Sünni'dir. Şiiler üzerinde tam bir hâkimiyet elde edemeyen İran, aynı zamanda Şii yapısı nedeniyle Sünni İslamî hareketler üzerinde de sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Son olarak Suriye'deki iç savaşta İran'ın Suriye yönetiminin yanında yer almasının Sünni dünya için bir hayal kırıklığı yarattığı gözden kaçırılmamalıdır.

İran'ın Fars kimliği de her ne kadar köklü bir kültür ve medeniyeti yansıtıyorsa da, tarihsel olarak diğer etnik ve mezhepsel kimliklerle bir yarış halinde olagelmıştır. Ortadoğu'da baskın Sünni Arap unsur ve Türkî halklar ile İran arasında önemli

ayrılıklar bulunmaktadır. İran-Arap ve Türk-İran rekabeti, İran'ın gücünü sınırlandırmakta ve onu Şii eksenli daha dar bir çerçeveye hapsetmektedir.

İran'ın kendi yumuşak gücünü daha aktif bir şekilde kullanabilmesi için önündeki temel problemleri aşması gerekmektedir. Rejim, ülkedeki özgürlük problemini ele almadığı ve Fars kimliğinin dayatılmasının önüne geçmediği sürece İran'ın yakın coğrafyada ve İslam dünyasında bir model teşkil etme ihtimali zor görünmektedir. Ayrıca İran'ın uluslararası terörizme destek verdiği iddiaları da ülkeyi uluslararası kamuoyu karşısında zora sokmaktadır. Bu iddiaların tümüyle asılsız olmadığı, kimi noktada çeşitli araştırma raporlarıyla belgelendiği düşünüldüğünde İran'ın yumuşak güç potansiyeline ciddi bir engel teşkil ettiği anlaşılabacaktır.

Tüm bu dezavantajlara rağmen, kadim bir medeniyeti temsil eden ve uluslararası ilişkilerde kullanabileceği oldukça önemli yumuşak güç unsurlarına sahip olan İran, Şii taassubunu aşıp evrensel bir İslami söylem geliştirebildiği ve otoriter rejimini modern dünyaya adapte edebildiği ölçüde yumuşak güç denkleminde alanını daha da genişletebilecektir.

Kaynakça

Kitaplar:

- Abrahamian, Ervand: **Humeynizm: İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler**, Çev. Mehmet Toprak, İstanbul, Metis Yayınları, 2002.
- Açıkalın, Serpil, Gamze Coşkun, Sedat Laçiner: **Yemen Dosyası: Fakirlik ve Terör Kışkacında Bir Ülke**, Ankara, USAK Yayınları, 2010.
- Akıllı, Erman: **Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika**, Ankara, Nobel Yayınları, 2013.
- Aktaş, Cihan: **Şark’ın Şiiri İran Sineması**, İstanbul, Nehir Yayınları, 1998.
- Algar, Hamid: “Merci-i Taklîd”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 29, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 172-174.
- Algar, Hamid (Ed. ve Çev.): **Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini (1941-1980)**, Berkeley, California, Mizan Press, 1981.
- Arı, Tayyar: **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.
- Asl, Nasır Kashef: “İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü”, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Barış Kitap, 2011, s. 141-162.
- Bacık, Gökhan: “İran ve İsrail: Motivasyonel Yapılar ve Dış Politika (1979-2008)”, **Hedef Neden İran? Ortadoğu’da Güç Savaşları**, Yay. Haz. Mehmet Tuncel, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2008, s. 87-104.
- Beksaç, Engin: “Sanat (İran)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, cilt 22, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s. 429-437.

- Brown, Edward G.: **A Literary History of Persia**, Vol. 2, Cambridge, Cambridge University Press, 1956.
- Brzezinski, Zbigniew: **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri**, Çev. Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık, 2. bs., İstanbul, Sabah Kitapları, Aralık 1998.
- Ceylan, Ali Kemal: **Çılgık Çılgıca İran**, İstanbul, Yeniyüzyıl Yayınları, 2009.
- Çandar, Cengiz: **Dünden Yarına İran**, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1981.
- Dedeoğlu, Beril: "11 Eylül Öncesi ve Sonrasıyla ABD-İran İlişkileri", **Hedef Neden İran? Ortadoğu'da Güç Savaşları**, Yay. Haz. Mehmet Tuncel, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2008, s. 13-27.
- Demir, Vedat: **Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç**, İstanbul, Beta Yayınları, 2012.
- Devictor, Agnes: "Klasik Araçlar Özgün Hedefler: İran İslam Cumhuriyeti'nde Sinema ve Kamu Politikası, (1979-1997)", **Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik**, Ed. Richard Tapper, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s. 82-95.
- Djalili, Mohammad-Reza, Kellner, Thierry: **"Arap Baharı" Karşısında İran ve Türkiye**, Çev. Hande Güreli, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Djalili, Mohammad-Reza, Kellner, Thierry: **Yeni Orta Asya Jeopolitiği**, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2009.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki: **İran Edebiyatı**, İstanbul, Pencere Yayınları, Eylül 2007.
- Ferahmend, Azade: "Son Dönem İran Sineması (Uluslararası Başarısı) Üzerine Perspektifler", **Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik**, Ed. Richard Tapper, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s. 107-135.
- Gilpin, Robert: **War and Change in World Politics**, London, Cambridge University Press, 1981.

- Gündoğan, Ünal: **İran ve Ortadoğu: 1979 İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi**, Ankara, Adres Yayınları, 2010.
- Hançerlioğlu, Orhan: **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008.
- İzzetî, İzzetullah: **İran ve Bölge Jeopolitiği**, Çev. Hakkı Uygur, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.
- J. Morgenthau, Hans: **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York, Alfred A. Knopf, 1948.
- Karaismailoğlu, Adnan: “Bostân”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 6, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 307-308.
- Kartal, Ahmet: **Şiraz'dan İstanbul'a Şiir Rüzgarları: Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Kriter Yayınevi, 2008.
- Keneş, Bülent: **Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.
- Keneş, Bülent: **İran: Tehdit mi, Fırsat mı?**, 2. bs., İstanbul, Timaş Yayınları, Mayıs 2012.
- Keneş, Bülent: **İran Siyasetinin İç Yüzü**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.
- Keskin, Arif: “İran'ın Yeni Güvenlik Konsepti ve Değişen Küresel ve Bölgesel Konumu”, **Hedef Neden İran? Ortadoğu'da Güç Savaşları**, Yay. Haz. Mehmet Tuncel, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2008. s. 105-127.
- Kırlangıç, Hicabi: “Ömer Hayyâm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 34, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 68-70.
- M. Bölme, Selin: **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Machiavelli, Niccolo: **Prens**, Çev. Nazım Güvenç, İstanbul, Anahtar Kitaplar, Yayınevi, 1994.

- Musavi, Ahmet: “Velayet-i Fakih Teorisi ve Şii Fıkıh Literatüründeki Yeri”, **İslami Siyaset Teorisi ve Sorunlar**, Ed. Mümtaz Ahmet, Çev. Halim Sırçancı, İstanbul, Ekin Yayınları, 1997, s. 147-171.
- Nefisi, Hamid: “İran’da Film Kültürünün İslamileştirilmesi: Hatemi Sonrasının Güncel Verileri”, **Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik**, Ed. Richard Tapper, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s. 32-81.
- N. Waltz, Kenneth: **Theory of International Politics**, Reading, Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.
- Nye, Joseph S.: **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003.
- Nye, Joseph S.: **Bound to Lead: The Changing Nature of American Power**, New York, Basic Books, 1990.
- Nye, Joseph S.: **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, Çev. Rayhan İnan Aydın, Ankara, Elips Kitap, 2005.
- Polat, Yılmaz (Çev.): **Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye’deki İslamcı Akımlar**, 2. bs., İstanbul, Beyan Yayınları, 1990.
- Rostami-Povey, Elaleh: **Iran’s Influence: A Religious-political State and Society in Its Region**, London, New York, Zed Books, 2010.
- Said-Vefa, Mihrnaz: “İran Filmlerinde Fiziksel Mekân ve Kültürel Kimlik”, **Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik**, Ed. Richard Tapper, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s. 251-269.
- Sinkaya, Bayram: “İran İslam Cumhuriyeti’nde Siyasal Yapı ve Yönetim”, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Barış Kitap, 2011, s. 3-49.
- Sinkaya, Bayram: “İran’da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları’nın Yükselişi”, **Ortadoğu**

- Siyasetinde İran**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Barış Kitap, 2011, s. 51-77.
- Şahin, Mehmet: “İran Dış Politikasının Dini Retoriği”, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara, Barış Kitap, 2011, s. 163-175.
- T. Hunter, Shireen: **Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order**, Santa Barbara, California, Praeger, 2010.
- Tapper, Richard: “Giriş”, **Yeni İran Sineması: Siyaset, Temsil ve Kimlik**, Ed. Richard Tapper, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s. 1-31.
- Tavassoli, Sasan: **Christian Encounters with Iran: Engaging Muslim Thinkers after the Revolution**, London, New York, I. B. Tauris, 2011.
- Türküne, Mümtaz’er (Ed.): “Siyasal Sistemler”, **Siyaset**, 4. bs., Ankara, Lotus Yayınları, 2006, s. 147-186.
- Uygun, Oktay: **İbni Haldun’un Toplum ve Devlet Kuramı**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2008.
- Ülke Arıboğan, Deniz: **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi)**, İstanbul, Der Yayınları, 2001.
- Ünlü, Abdullah (Çev.): **İran İslam Cumhuriyeti Anayasası**, İstanbul, Evrensel Yayıncılık, 1996.
- Windfuhr, Gernot, John R Perry: “Persian and Tajik”, **The Iranian Languages**, Ed. Gernot Windfuhr, London, New York, Routledge, 2009.
- Yazıcı, Tahsin: “Gülistân”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 14, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 240-241.
- Yazıcı, Tahsin: “Hâfız-ı Şîrazî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 15, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 103-106.

Sürelî Yayınlar:

- Akdevelioğlu, Atay: “İran İslam Cumhuriyeti’nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 2, Yaz 2004, s. 129-160.
- Akram, Ejaz: “Güney Asya Şii’liğinde Mezhep ve Mezhepçilik: Şii-Sünnî İlişkilerinde Bir Arada Yaşamadan Kuşkuya”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 271-293.
- Al-Rasheed, Madawi: “The Shia of Saudi Arabia: A Minority in Search of Cultural Authenticity”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol: 25, No: 1, May 1998, s. 121-138.
- Aras, Bülent: “Arap ülkelerinin temel sorunu: İsrail”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 62, Temmuz 2008, s. 62-66.
- Arpaguş, Sâfi: “Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 6 Sayı: 14, Ocak-Haziran 2005, s. 775-804.
- Attar, Aygün: “İran’ın Farslaşma Süreci ve Bu Süreçte Farsçanın Rolü”, **Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, Sayı: 52, 2008, s. 1-39.
- Ayhan, Veysel: “El-Hekim’in Ankara Konuşmasının Analizi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:1, Sayı: 12, Aralık 2009, s. 15-20.
- Bakeer, Ali Hussein: “Arapların Gözünden İran”, **Analist**, Yıl: 1 Sayı: 8, Ekim 2011, s. 38-40.
- Bodur, Hüsnü Ezber: “Orta Asya’da Militan İslâmcı Hareketler ve Vahhabilik”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 20, 2004, s. 195-204.
- Büyükkara, Mehmet Ali: “İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu’daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları”, **E-Makâlât Mezhep Araştırmaları**, Cilt: 6, Sayı: 2, Güz 2013, s. 321-354.
- Çaman, Efe: “Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya’daki Gelişimi ve Evrimi:

- Kindermann ve Münih Okulu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: 2, No: 8. s. 36-52.
- Çavuş, Tuba: “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 2, 2012, s. 23-36.
- De Cordier, Bruno: “Shiite Aid Organizations in Tajikistan”, **ISIM Review**, No: 19, Spring 2007, s. 10-11.
- Demirtepe, Turgut: “İran’ın 2014 Sonrası Afganistan Stratejisi”, **Analist**, Yıl: 2, Sayı: 24, Şubat 2013, s. 64-65.
- Demirtepe, Turgut: “Azerbaycan-İran Gerilimi”, **Analist**, Yıl: 2, Sayı: 14, Nisan 2012, s. 36-39.
- Doğan, Sercan: “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı: 21. Yüzyılda Tarihi İpek Yolunu Canlandırma Çabaları”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 26, Şubat 2011, s. 63-70.
- Doster, Barış: “İran’ın Devlet Kapasitesi ve Dış Politikası”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 5, Sayı: 54, Haziran 2013, s. 54-61.
- El Marashi, İbrahim: “Şii Hilali Mitini İnşa Etmek: İran Devrimi’nden 2003 Irak Savaşı’na”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 7-36.
- Ferhavi, Fuad: “İran’ın Afrika’da İmaj Kurtarma Çabası”, **Analist**, Yıl: 3, Sayı: 28, Haziran 2013, s. 50-51.
- Fuller, Graham E.: “The Hizballah-Iran Connection: Model for Sunni Resistance”, **The Washington Quarterly**, Vol: 30, No: 1, Winter 2006-07, s. 139-150.
- Goldsmith, Benjamin E. , Yusaku Horiuchi: “Spinning the Globe? U.S. Public Diplomacy and Foreign Public Opinion”, **The Journal of Politics**, Vol: 71, No: 3, July 2009, s. 863-875.
- Gültekin, Hasan: “Fırdevsî, Şeh-Nâme, Şeh-Nâmecilik ve Meşâhîr-i İslâm’da Fırdevsî Maddesi”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Vol: 6 Issue: 3, Mart 2013, s. 239-261.

- Joffe, Josef: “Who's Afraid of Mr. Big?”, **The National Interest**, No: 64, Summer 2001, s. 43-52.
- Keskin, Arif: “Ruhani, İran Rejiminin Can Simidi Oldu” (Söyleşi), **2023 Dergisi**, Yıl: 12 Sayı: 151, Kasım 2013, s. 10-17.
- Keskin, Arif: “Şii Jeopolitiği ve İran”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 65-100.
- Kılınç, Ahmet: “İran Anayasa Hukukunun Genel Esasları”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1-2, Haziran-Aralık 2008, s. 907-948.
- Kızıloğlu, Sedat: “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2 Sayı: 1, Ocak 2012, s. 35-64.
- Kramer, Martin: “The Global Village of Islam,” **Middle East Contemporary Survey**, Ed. Ami Ayalon, Vol: 16: 1992, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1995, s. 193-226.
- Maleki, Elnaz: “Türk Kültür Dilinin Fars Kültür Diliyle Etkileşimi”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 17, Sayı:3, Aralık 2013, Ankara, s. 129-149.
- Mammadov, Halit: “Bölgesel Politikalar Açısından Azerbaycan-İran İlişkileri”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları**, Cilt: 8, Sayı: 15, 2013, s. 45-71.
- Matthiesen, Toby: “Hizbullah al-Hijaz: A History of The Most Radical Saudi Shi’a Opposition Group”, **Middle East Journal**, Vol: 64, No: 2, Spring 2010, s. 179-197.
- Milâni, Muhsin M.: “Humeynî’den Hamaney’e, Velâyet-i Fakih Kurumunun Değişimi”, Çev. Fatih Topaloğlu, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 19, Kış-İlkbahar 2004, s. 189-210.
- Muran, Aygöl, Ahmet Gürkan Atay: “Humeyni ve Ahmedinejad dönemi İran Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi”, **Beykent**

Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi,
Cilt: 2 Numara: 2, 2009 Güz, s. 155-168.

Nasr, Seyyid Hüseyin:

“İslâm Felsefesi Geleneğinde Farsça Felsefi Çalışmaların Önemi”, Çev. Mehmet Vural, **Journal of Islamic Research**, Cilt: 23, Sayı: 2, s. 73-78.

Nye, Joseph S.:

“What New World Order?”, **Foreign Affairs**, Vol. 71, No. 2, Spring 1992, s. 83-96.

Nye, Joseph S.:

“Soft Power”, **Foreign Policy**, No. 80, Twentieth Anniversary, Autumn 1990, s. 153-171.

Özdemir, Haluk:

“Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, s. 113-144.

Özgü, Melahat:

“Goethe ve Hâfız”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1 Sayı: 4, 1952, s. 89-103.

Özkan, Selim Hilmi:

“Osmanlı Devleti’nde Yabancı Dil Eğitimi”, **Turkish Studies-International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume:5 Issue: 3, Summer 2010, s. 1783-1800.

Peyrouse, Sébastien, Sadykzhan Ibraimov:

“Iran’s Central Asia Temptations”, **Current Trends in Islamist Ideology**, Vol: 10, 2010, s. 87-101.

Purtaş, Fırat:

“Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi”, **Akademik Bakış**, Cilt: 7, Sayı: 13, Kış 2013, s. 1-14.

Sadri, Houman A.:

“Trends in the Foreign Policy of Revolutionary Iran”, **Journal of Third World Studies**, Vol: 15, No: 1, April 1998, s. 13-37.

Salihi, Emin:

“Ortadoğu’da Oluşan Yeni Dengeler ve ‘Şii Hilali’ Söylemi”, **Bilge Strateji**, Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2011, s. 183-202.

Sinkaya, Bayram:

“Obama Döneminde ABD-İran İlişkileri ve ‘Değişim’ Şansı”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 1 Sayı: 1, Ocak 2009, s. 41-49.

- Sinkaya, Bayram: “Şii Ekseni Tartışmaları ve İran”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 37-63.
- Şen, Gülriz: “İran ve ‘Arap Baharı’: Bağlam, Söylem ve Siyaset”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt: 3, Sayı: 2, Ocak 2012, s. 95-118.
- Taflıoğlu, Serkan: “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşrûiyet Kaynağı ‘Velâyet-i Fakih’ ”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 68, Sayı: 3, 2013, s. 95-112.
- Turan, Davut: “Gazze Operasyonu Işığında İran’ın İsrail-Filistin Sorununa Yaklaşımı”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 1, Sayı: 2, Şubat 2009, s. 47-52.
- Vatanka, Alex: “The Guardian of Pakistan’s Shia”, **Current Trends in Islamist Ideology**, Vol: 13, 2012, s. 5-17.
- Veliev, Cavid: “Azerbaycan’daki İran”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl: 3, Sayı: 144, 2 Nisan 2007, s. 22-23.
- Veliev, Cavid: “İran, Tacikistan’a ‘Yatırım’ Yapıyor”, **Cumhuriyet Strateji**, Yıl: 3, Sayı: 117, 25 Eylül 2006, s. 20-21.
- Visser, Reidar: “Hegemon Güce Meydan Okuma: Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve ABD’nin Irak Politikası”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 13, Sayı: 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 109-143.
- Wilde, Andreas: “Continuity and Hiatus: Structural Patterns of Iran’s Policy in Afghanistan”, **Internationales Asienforum**, Vol: 40, No: 1-2, 2009, s. 11-38.
- Yıldız, Alim: “Süleyman Nazif’e göre İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8 Sayı: 1, Haziran 2004, s. 159-201.

Raporlar ve Tezler:

Akgün, Mensur,
Sabiha Senyücel Gündoğar:

Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2013, İstanbul, TESEV Yayınları, Kasım 2013.

Arıkan, Pınar:

“İran İslam Cumhuriyetinde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler”, **ORSAM**, Rapor No: 112, Mart 2012.

Asl, Nasser Kashef:

1979 Sonrası İran’ın Orta Doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2009, (yayınlanmamış doktora tezi)

Ataman, Muhittin,
Ayşe Nur Gökşen:

“Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı”, **SETA Analiz**, Sayı: 76, Ocak 2014.

Babacan, Abdurrahman,
Üzeyir Yiğit,
Mehmet Tahiroğlu:

Bahreyn İnsan Hakları Raporu 2013, MAZLUMDER, Ankara, 2013.

Baştürk, Levent,
Furkan Torlak, v.d. :

Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu, Ankara, SETA Yayınları, 2013.

Batur, Sabire:

“Siyasal İslam Sineması Örneğinde İran Sineması”, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sinema-Tv Anabilim Dalı, İzmir, 2007, (yayınlanmamış doktora tezi)

Çevik, Salim:

Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu, Ankara, SETA Yayınları, Mayıs 2013.

Conflict Armament Research:

The Distribution of Iranian Ammunition in Africa: Evidence from a Nine-Country Investigation, London, 2012, (Çevrimiçi)
<http://www.conflictarm.com>, 22 Haziran 2014.

Di Ricco, Massimo:

“No News from Tehran: HispanTV First Voyage to Latin America”, **Centro Argentino de Estudios Internacionales**, Working paper No: 33, Eylül 2012.

Dilek, Kaan:

Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında İran’ın Orta Asya Politikaları, Ed.

Murat Yılmaz, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Yayın No: 7, Ankara, 2011.

International Crisis Group: **The Shiite Question in Saudi Arabia**, Middle East Report No: 45, Riyadh, Amman, Brussels, 19 Eylül 2005, (Çevrimiçi) <http://www.crisisgroup.org/>, 22 Haziran 2014.

International Crisis Group: **Azerbaijan: Independent Islam and the State**, Europe Report No: 191, Baku, Tbilisi, Brussels, 25 Mart 2008, (Çevrimiçi) <http://www.crisisgroup.org/>, 2 Aralık 2015.

Johnson, Stephen: “Iran’s Influence in the Americas”, **Center for Strategic & International Studies**, Washington, D.C. , Şubat 2012.

Kagan, Frederick W. , Ahmad K. Majidyar, v.d. : **Iranian Influence in the Levant, Egypt, Iraq, and Afghanistan**, American Enterprise Institute, Institute for the Study of War, May 2012.

Moya Mena, Sergio I. : “Iran and Latin America: vital interests and soft power strategy”, **Reportes del Centro de Estudios de Medio Oriente y África del Norte (CEMOAN)**, No: 4, Eylül 2012.

Saad-Ghorayeb, Amal: “An Examination of the Ideological, Political and Strategic Causes of Iran’s Commitment to the Palestinian Cause”, **Conflicts Forum Monograph**, Beirut-London, 2011.

Sandıklı, Atilla, Bilgehan Emeklier: “Kaos Senaryolarının Merkezinde İran”, **BİLGESAM**, Rapor No: 40, İstanbul, BİLGESAM Yayınları, 2012.

Sinkaya, Bayram: **Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran ilişkileri**, (SETA Rapor), No: 9, Ankara, SETA Yayınları, Mayıs 2013.

Telhami, Shibley: “2010 Annual Arab Public Opinion Survey”, **University of Maryland with Zogby International**, (Çevrimiçi) <http://www.brookings.edu/> , 19 Haziran 2014.

Telhami, Shibley: “2011 Annual Arab Public Opinion Survey”, **University of Maryland with Zogby International**, (Çevrimiçi)

<http://www.brookings.edu/> , 19 Haziran 2014.

Visser, Reidar:

Iran's Role in Post-Occupation Iraq: Enemy, Good Neighbor, or Overlord? , A Century Foundation Report, New York, The Century Foundation, 2009.

Yeğin, Abdullah:

İran Siyasetini Anlama Kılavuzu, Ankara, SETA Yayınları, 2013.

Çevrimiçi Makaleler:

Acer, Yücel:

“İran ile Nükleer Antlaşma: Hepimiz Şimdi Daha mı Güvendeyiz”, 16 Aralık 2013, **Ankara Strateji Enstitüsü**, (Çevrimiçi) <http://www.ankarastrateji.org/>, 19 Kasım 2015.

Altundağ, Şule:

“Caferi İmamlar”, **Aksiyon**, 11 Ekim 2004, (Çevrimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/>, 19 Kasım 2015.

Arakelova, Victoria:

“Shahnameh in the Kurdish and Armenian Oral Tradition”, t.y., s. 1-8. (Çevrimiçi) <http://english.paniranist.org/>, 20 Kasım 2015.

Ayhan, Veysel:

“Bahreyn’de Şubat İntifadası: İsyan ve Müdahale”, **IMPR (Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi)**, 10 Temmuz 2012, (Çevrimiçi) <http://www.impr.org.tr/>, 19 Kasım 2015.

Ayhan, Veysel, Kaan Dilek:

“İslami Uyanış Konferansı Gözlemleri-3: Dini Lider Ali Hamaney’in Konuşmasının Analizi”, **IMPR (Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi)**, 11 Aralık 2012, (Çevrimiçi) <http://www.impr.org.tr/>, 20 Haziran 2014.

Başyurt, Erhan:

“Şii eksenî’ canlanıyor”, **Aksiyon**, 21 Şubat 2005, (Çevrimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/>, 20 Haziran 2014.

Eurasianet:

“Afghanistan, Iran and Tajikistan Probe Closer Economic Ties”, 6 Ağustos 2006, (Çevrimiçi)

- <http://www.eurasianet.org/>, 21 Haziran 2014.
- Farrar-Wellman, Ariel, Robert Frasco: “Tajikistan-Iran Foreign Relations”, **AEI Iran Tracker**, 7 Temmuz 2010, (Çevrimiçi) <http://www.irantracker.org/>, 21 Haziran 2014.
- Giunshvili, Jamshid: “Šāh-nāma Translations II. Into Georgian”, **Encyclopædia Iranica**, 15 Haziran 2005, (Çevrimiçi) <http://www.iranicaonline.org/>, 18 Haziran 2014.
- Institute for Cuban and Cuban-American Studies University of Miami: “Cuban Policy in the Middle East*: A Cuba-Iran Axis?”, Issue 55, 7 Haziran 2004, (Çevrimiçi) <http://ctp.iccas.miami.edu/>, 21 Haziran 2014.
- Institute for Cuban and Cuban-American Studies University of Miami: “Islamic Investment in Cuba”, Issue 99, 11 Ağustos 2008, (Çevrimiçi) <http://ctp.iccas.miami.edu/>, 21 Haziran 2014.
- Karaman, Hayrettin: “Şî'a'da İmamlık ve Velâyet-i Fakih Anlayışı”, (Çevrimiçi) <http://www.hayrettinkaraman.net/>, 19 Haziran 2014.
- Keskin, Arif: “İran'da Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası: ‘İranlılığa’ Giden Yol”, **GÜNASKAM**, (Çevrimiçi) <http://www.gunaskam.com/>, 19 Haziran 2014.
- Keskin, Arif: “İran-Rusya İlişkileri Nereye?”, **GÜNASKAM**, (Çevrimiçi) <http://www.gunaskam.com/>, 19 Haziran 2014.
- Küçükcan, Talip: “ABD'nin İslam Dünyasındaki İmajı Niçin Kötü?”, **SETA**, 28 Mayıs 2011, (Çevrimiçi) <http://arsiv.setav.org/>, 21 Haziran 2014.
- Luzianin, Sergey: “Pakistani, Afghan, and Iranian Factors of Influence on the Central Asian Region”, **Carnegie Council for Ethics in International Affairs**, 17 Ağustos 2009, (Çevrimiçi) <https://www.carnegiecouncil.org/>, 21 Haziran 2014.
- Majidyar, Ahmad K.: “Saudi Arabia's forgotten Shi'ite Spring”, **American Enterprise Institute**, 17 Ağustos 2013, (Çevrimiçi) <http://www.aei.org/>, 22 Haziran 2014.

- Mirrazavi, Firouzeh: “Iranian Vocalists to Commemorate Mowlana with Concerts in Konya”, **Iran Review**, 17 Aralık 2013, (Çevrimiçi) <http://www.iranreview.org/>, 18 Haziran 2014.
- Nye, Joseph S.: “Soft power: Propaganda isn't the way”, **The New York Times**, 10 Ocak 2003, (Çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/>, 18 Haziran 2014.
- Ramazani, Ferzad: “Bünyan-ı Sazman-ı Ferheng-i Hüneri Farsi Zebanan ve Hemgera-yi Bişter-i İran, Afganistan ve Tacikistan” (Farsça Konuşanların Kültür ve Sanat Müessesinin Kurulması ve İran, Afganistan ve Tacikistan’ın Birbirine Daha Fazla Yaklaşması), **Khawaran**, 28 Haziran 2013, (Çevrimiçi) <http://www.khawaran.com/>, 22 Haziran 2014.
- Rubin, Michael: “Iran's Global Ambition”, **AEI (American Enterprise Institute)**, 17 Mart 2008, (Çevrimiçi) <http://www.aei.org/>, 21 Haziran 2014.
- Sala, Bedir: “İran’ın Dış Politikasını Anlamak”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 6 Şubat 2012, (Çevrimiçi) <http://www.sde.org.tr/>, 21 Haziran 2014.
- Taşken, Cemalettin: “İran’ın Afrika Politikası”, **Ankara Strateji Enstitüsü**, 14 Şubat 2014, (Çevrimiçi) <http://www.ankarastrateji.org/>, 21 Haziran 2014.
- Ortaylı, İlber: “Farsçayı ihmal etmeyelim”, **Milliyet**, 13 Eylül 2008, (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/>, 18 Haziran 2014.
- Ortaylı, İlber: “Türk dünyası ve İran birbirinden ayrı düşünülemez”, **Milliyet**, 28 Kasım 2009, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/>, 18 Haziran 2014.
- Özyurt, Güneş: “İran-Latin Amerika İlişkileri”, **BİLGESAM**, 6 Şubat 2012, (Çevrimiçi) <http://www.bilgesam.org/>, 21 Haziran 2014.
- Şahin, Mehmet: “İran Afrika’da Ne Arıyor?”, **ORSAM**, 25 Şubat 2013, (Çevrimiçi) <http://www.orsam.org.tr/>, 22 Haziran 2014.

Şirmuhammedi, Tahir: “Te’sis-i İttihadiye-yi Kişverha-yi Farsi Zeban” (Farsça Konuşan Ülkeler Birliği’nin Kurulması), **Deutsche Welle**, 6 Nisan 2008, (Çevrimiçi) <http://www.dw.de/>, 21 Haziran 2014.

Tunçdemir, Cemal: “ABD’de en fazla okunan şiir kitabı Mevlana’nın”, **Aksiyon**, 17 Aralık 2012, (Çevrimiçi) <http://www.aksiyon.com.tr/>, 18 Haziran 2014.

Vinson, Mark: “Iranian Soft Power in Tajikistan: Beyond Cultural and Economic Ties”, **Eurasia Daily Monitor**, Vol: 9 Issue: 52, 14 Mart 2012, (Çevrimiçi) <http://www.jamestown.org/>, 21 Haziran 2014.

Yıldırım, Nimet: “Fırdevsi ve Şahname”, (Çevrimiçi) <http://www.nimetyildirim.com.tr/>, 14 Mayıs 2014.

İnternet Kaynakları:

Al Alam: “About us”, (Çevrimiçi) <http://en.alalam.ir/>, 22 Haziran 2014.

Al Jazeera: “Khamenei hails 'Islamic' uprisings” 4 Şubat 2011, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com/>, 18 Haziran 2014.

Ayetullah’il Uzma Hamane’i’nin “İslami Uyanış: Kurtuluş ve Saadet Yolunun Eserlerini Koruma ve Tanıtma Başlangıcı”, , 30 Ocak 2012, (Çevrimiçi) <http://turkish.khamenei.ir/>, 19 Haziran 2014.

Axar.az: “Hər il 800 min azərbaycanlı İrana müalicəyə gedir”, 6 Kasım 2013, (Çevrimiçi) <http://axar.az/>, 2 Aralık 2015.

BBC News: “Iran's Ahmadinejad feted by crowd in southern Lebanon”, 14 Ekim 2010, (Çevrimiçi) <http://www.bbc.com/>, 22 Haziran 2014.

BBC Türkçe: “Bağlantısızlar zirvesi sona erdi”, 17 Eylül 2006, (Çevrimiçi) <http://www.bbc.co.uk/>, 22 Haziran 2014.

BBC Türkçe: “Hizbullah bölgeleri İran yardımıyla kalkınıyor”,

- 13 Haziran 2013, (Çevrimiçi) <http://www.bbc.co.uk/>, 22 Haziran 2014.
- British Film Institute: “The Greatest Films Poll: Sight & Sound”, (Çevrimiçi) <http://explore.bfi.org.uk/>, 18 Haziran 2014.
- CIA The World Factbook: “Afghanistan”, 18 Haziran 2014, (Çevrimiçi) <https://www.cia.gov/>, 21 Haziran 2014.
- CIA The World Factbook: “Iraq”, 18 Haziran 2014, (Çevrimiçi) <https://www.cia.gov/>, 22 Haziran 2014.
- CNN: “Ahmadinejad's Latin America tour reaches Nicaragua”, 10 Ocak 2012, (Çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/>, 21 Haziran 2014.
- CNN: “Chavez welcomes Ahmadinejad in Venezuela”, 25 Kasım 2009, (Çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/>, 21 Haziran 2014.
- Farabi Cinema Foundation: “About Us”, (Çevrimiçi) <http://www.fcf.ir/>, 22 Haziran 2014.
- Fars Haber Ajansı: “Ahmedinejad’la Morales futbol oynadı!”, 28 Ekim 2010, (Çevrimiçi) <http://turkish.farsnews.com/>, 21 Haziran 2014.
- Fars Haber Ajansı: “İran’dan Bolivya halkına sağlık hizmeti”, 23 Haziran 2011, (Çevrimiçi) <http://turkish.farsnews.com/>, 21 Haziran 2014.
- Fars Haber Ajansı: “Kardeşim Ahmedinejad, adalet peşinde”, 12 Ocak 2012, <http://turkish.farsnews.com/>, 21 Haziran 2014.
- Humeyni, Ruhullah: **Velayet-i Fakih: İslam Devleti** (Elektronik Kitap), **İslamKütüphanesi.com**, (Çevrimiçi) <http://www.islamkutuphanesi.com/>, 19 Haziran 2014.
- IHF America: “About Us”, (Çevrimiçi) <http://ihfamerica.com/>, 22 Haziran 2014.
- Imam Khomeini Relief Foundation: “Constitution”, (Çevrimiçi) <http://www.emdad.ir/>, 22 Haziran 2014.

Iran Heritage Foundation:	“About”, (Çevrimiçi) http://iranheritage.org/ , 22 Haziran 2014.
Iranian Red Crescent Society:	“A brief history of the Iranian Red Crescent Society”, 9 Nisan 2013, (Çevrimiçi) http://rscs.ir/ , 22 Haziran 2014.
Iranian Red Crescent Society:	“Iranian Red Crescent humanitarian aid for quake victims in Pakistan”, 12 Ekim 2013, (Çevrimiçi) http://rscs.ir/ , 22 Haziran 2014.
IRIB Türkçe:	“İran İslam cumhuriyetinin Afganistan'a yardımları”, 15 Ocak 2013, (Çevrimiçi) http://turkish.ilib.ir/ , 22 Haziran 2014.
IRIB World Service:	(Çevrimiçi) http://worldservice.ilib.ir/ , 22 Haziran 2014.
Islamic Culture and Relations Organization:	“Aims”, (Çevrimiçi) http://en.icro.ir/ , 22 Haziran 2014.
Islamic Culture and Relations Organization:	“Functions”, (Çevrimiçi) http://en.icro.ir/ , 22 Haziran 2014.
Islamic Republic News Agency:	“Iran, Venezuela call for expansion of cultural cooperation”, 25 Ekim 2014, (Çevrimiçi) http://www.irna.ir/ , 22 Haziran 2014.
Islamic Thought Foundation:	“About Us”, (Çevrimiçi) http://www.itf.org.ir/ , 22 Haziran 2014.
İran Kitap Haber Ajansı:	“Hakkımızda”, (Çevrimiçi) http://www.ibna.ir/ , 22 Haziran 2014.
İran Kültür Evi:	“Farabi Sinema Kurumu”, (Çevrimiçi) http://www.irankulturevi.com/ , 22 Haziran 2014.
İran Kültür Evi:	“İran'da Halı ve Halı Dokumacılığı”, (Çevrimiçi) http://www.irankulturevi.com/ , 18 Haziran 2014.
İran Kültür Evi:	“İran Musikisi Üzerine”, (Çevrimiçi) http://www.irankulturevi.com/ , 18 Haziran 2014.
İran Kültür Evi:	“Kültürel Miras Kurumu”, (Çevrimiçi) http://www.irankulturevi.com/ , 22 Haziran 2014.

- Mehr News Agency: “About us”, (Çevrimiçi) <http://en.mehrnews.com/>, 22 Haziran 2014.
- MercoPress: “Iran trade with Latinamerica remained stable at 4bn dollars in 2012, says Latinvex”, 6 Eylül 2013, (Çevrimiçi) <http://en.mercopress.com/>, 21 Haziran 2014.
- Merriam-Webster Dictionary: “Zionism”, (Çevrimiçi) <http://www.merriam-webster.com/>, 18 Haziran 2014.
- Modern.Az: “Azərbaycan gənclərinin Qum şəhərində dini təhsil almasına rəsmi icazə verilir”, 20 Mayıs 2013, (Çevrimiçi) <http://modern.az/>, 2 Aralık 2015.
- Payvand Iran News: “Iran, Venezuela To Ink Agreements Worth Over Billion Dollars”, 11 Mart 2005, (Çevrimiçi) <http://www.payvand.com/>, 21 Haziran 2014.
- People's Daily Online: “Ecuador, Iran agree to build 3 hydroelectric centers”, 9 Mart 2010, (Çevrimiçi) <http://english.peopledaily.com.cn/>, 21 Haziran 2014.
- Press TV: “Iran to finance Ecuadorian power plants”, 6 Mart 2009, (Çevrimiçi) <http://edition.presstv.ir/>, 21 Haziran 2014.
- Press TV: “Iran, Senegal resume bilateral relations”, 7 Şubat 2013, (Çevrimiçi) <http://www.presstv.ir/>, 22 Haziran 2014.
- Press TV: “Tehran to host 17th Fajr International Film Market”, 4 Ocak 2014, (Çevrimiçi) <http://presstv.com/>, 18 Haziran 2014.
- Radikal: “İran, Yahudi soykırımını tanıdı”, 26 Eylül 2013, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/>, 18 Haziran 2014.
- Reuters: “Saudi Arabia designates Muslim Brotherhood terrorist group”, 7 Mart 2014, (Çevrimiçi) <http://www.reuters.com/>, 22 Haziran 2014.

- Sabah: “‘Kapitalizm çöküyor’”, 12 Ocak 2012, (Çevrimiçi) <http://www.sabah.com.tr/>, 21 Haziran 2014.
- Sahar TV Universal Network: (Çevrimiçi) <http://www.sahartv.ir/>, 15 Ekim 2015.
- Search for Common Ground: “Film Exchange”, (Çevrimiçi) <http://www.sfcg.org/>, 18 Haziran 2014.
- Shahid Tawana: “İcâd-ı İttihadiye-yi Ferheng-i Hüner-i Kişverha-yi Farsi Zeban” (Farsça Konuşan Ülkeler Kültür ve Sanat Birliğinin Kurulması), 2012, (Çevrimiçi) <http://www.shahidtawana.com/>, 21 Haziran 2014.
- Sol Portal: “Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi'nin ardından Müslüman Kardeşler ve İran”, 31 Ağustos 2012, (Çevrimiçi) <http://haber.sol.org.tr/>, 22 Haziran 2014.
- Tebyan: “Islamic Propagation Office of the Islamic Seminary of Qom”, 19 Haziran 2005, (Çevrimiçi) <http://english.tebyan.net/>, 22 Haziran 2014.
- The Guardian: “Ahmadinejad's claim that Chávez will be resurrected with Jesus 'went too far’”, 7 Mart 2013, (Çevrimiçi) <http://www.theguardian.com/>, 21 Haziran 2014.
- The Guardian: “ Hamas and Iran rebuild ties three years after falling out over Syria”, 9 Ocak 2014, (Çevrimiçi) <http://www.theguardian.com/>, 21 Haziran 2014.
- The Gulf: “Battle of the box”, Ocak 2012, (Çevrimiçi) <http://www.thegulfonline.com/>, 22 Haziran 2014.
- Timeturk: “Azerbaycan ile İran arasında yakınlaşma”, 13 Haziran 2013, (Çevrimiçi) <http://timeturk.com/>, 2 Aralık 2015.
- Türk Dil Kurumu: Büyük Türkçe Sözlük, “Güç”, (Çevrimiçi) <http://www.tdk.gov.tr/>, 18 Haziran 2014.
- UNESCO: “Iran (Islamic Republic of)”, (Çevrimiçi) <http://whc.unesco.org/>, 18 Haziran 2014.
- UNESCO: “World Heritage List”, (Çevrimiçi) <http://whc.unesco.org/>, 18 Haziran 2014.

Vikipedi: “İran Radyo Televizyon Kurumu”, (Çevrimiçi) <http://tr.wikipedia.org/>, 22 Haziran 2014.

Vikipedi: “Özbekçe”, (Çevrimiçi) <http://tr.wikipedia.org/>, 18 Haziran 2014.

Vikipedi: “Pakistan”, (Çevrimiçi) <http://tr.wikipedia.org/>, 22 Haziran 2014.

Wikipedia: “Cultural Heritage, Handcrafts and Tourism Organization”, (Çevrimiçi) <http://en.wikipedia.org/>, 22 Haziran 2014.

Wikipedia: “Islamic Republic News Agency”, (Çevrimiçi) <http://en.wikipedia.org/>, 22 Haziran 2014.